

๓๓๖ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

๙. **รูฮ์ฮันตอร์** ตอน ถ้าปลาเข้าไปมากๆ ตรงประตูอัดจะลั่นลงมาเอง
คือไปกันทางน้ำ แล้วทำลี (อูรง) ยกเอาปลาขึ้น

ถ้าได้ปลามากๆ ก็ตากแห้ง แล้วตำ ใส่หมากเผ็ด ใส่เกลือ อัดใส่กะบั้งไว้ เก็บได้นานเป็นปี
จะกินก็เอามาเทออก แต่ไม่เรียกว่าปลาตาก เพราะปลาที่ทำเก็บจะเป็นปลาแห้ง ไม่มีน้ำเหมือนปลาตาก

บางทีก็เอาไข่ปลามาหมักใส่กะบั้ง อร่อยกว่ากินทันที เอาไข่เพียงในท้องปลาใส่ด้วยก็ได้
การเลี้ยงสัตว์ ส่วนมากเลี้ยงไก่ หมู เป็ด วัวและควายก็เลี้ยง แต่คนรวยจึงจะเลี้ยงได้ ส่วนการไปดัก
สัตว์ในป่านั้น ก็ไปบ้างเป็นครั้งคราว และเมื่อเข้าป่าก็อาจจะหาของป่าของดงไปด้วย เช่น น้ำผึ้ง เจีย
(ขี้ค้างคาว) แมงดั่ง ยอดหวาย ยอดไม้ที่กินได้ต่างๆ แต่ไม่ได้มากถึงขนาดจะเอาไปขายที่อื่น ส่วนมาก
ก็กินเองใช้เอง หรือแลกเปลี่ยนบ้างเล็กๆ น้อยๆ

เครื่องมือดักจับสัตว์

๑. บราย	แร้ว	ใช้ดักลิง ไก่ป่า ฟานก็ได้ วางบนดิน เอาอาหารไปใส่ล่อ
พอสัตว์เข้ามาเหยียบ บ่วงจะกระตุกมัดขา
คันตืดจะลอยขึ้นไป
๒. ตอฮ	ห้าว	ใช้ดักฟาน กวาง หมู มีคันลั่น หอกจะพุ่งมาโดนสัตว์
๓. กระเดี้ยวฮ	กะตืด	ใช้ดักหนู ดักนก อัน ตุ่น และกะจง (จิก้อย)
๔. วะฮู	กะดำ	คล้ายกะตืด แต่ซับซ้อนกว่า เป็นงา ๒ อันง้างไว้ด้วยกัน
แล้วติดลงมาหนีบตัวสัตว์ ใช้เชือกดึงผูกคันไม้
๕.	กะดำใหญ่	ใช้ดักหมูป่า ดักกวาง ฟาน
๖. ประนัญจุ	น้ำ	มีที่สอดโก่งเชือก แล้วเอาลูกน้ำ บีสู ใส่ ยิงได้เลย
ถ้าจะทายน่องต้องไปเอาจากกกไม้ ซึ่งที่บ้านจะต้อง
ไม่ค่อยมี ต้องไปฟันกกไม้เอากะบั้งไปเสียบ รองเอายาง
ออกมา แล้วผสมน้ำ ผสมน้ำ ฮียก (น้ำดอกผักกาด)
น้ำ เซียง แล้วควั่นแห้งเป็นก้อนเวลายิง ถ้าไปถูกลิง
มันถอดลูกน้ำออกได้ แต่หัวลูกน้ำยังติดอยู่ไม่หลุดง่ายๆ
๗. จorongปรัง	ขวาก	(ปรัง-ชุม) ไปขุดชุมไว้ตามทางสัตว์เคยไป ปักขวากมีคัน
ไม้อยู่ด้านหลัง เวลาสัตว์เข้ามาเหยียบ คันไม้จะลั่นดัง

ตามหลังสัตว์ตกใจ ก็จะโผนไปข้างหน้า ตกชุม ถูกขวาก
ที่ทำไว้กันหลุมเสียบตาย

อาหารการกิน

จะต้องใช้คำเรียกอาหารที่กินกับข้าวเป็นคำรวมว่า **อินแอะ** วิธีการทำอาหารที่กินกันเป็นประจำวัน รวมทั้งอาหารที่ทำในเวลาที่มีการแบ่งฮีดหรืองานบุญต่างๆ ได้แก่

ประฮ้อง แกง ใส่ชิ้นเนื้อสัตว์อะไรก็ได้ ใส่ผักกาด ยอดผักทอง ยอดผักอื่นๆ ที่กินได้ มะเขือ แดง พัก ขนุนอ่อน และเครื่องหอมเช่น ผักอีดู ผักหอมจิ้น ผักแพว (แฮว) ข่า ขิง ผักอีตู เกลือ พริก (ส่วนมากใช้พริกแห้ง) ตะไคร้ ถ้าเป็นแกงที่ใส่ชิ้นเนื้อสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย มักใส่หน่อไม้ส้ม หรือส้มมะขาม

ต้ม ต้ม หมูไก่ ต้มทั้งตัว หรือเอาเครื่องหอม ผักอีดู และอื่นๆ มาเคล้า ผักหอมจิ้น ผักกะแยง ตะไคร้ คลุกกับชิ้นเนื้อที่ต้มไว้ ใส่หน่อไม้สด ใส่น้ำนิดหน่อย ใส่เกลือ เวลากินต้องฉีกชิ้นเนื้อมาจิ้มแจ่ว ส่วนน้ำต้มนั้นอาจเอาเครื่องหอม และอื่น ๆ ใส่ลงไปกินเป็นน้ำแกงได้

แจ่ว แจ่ว หมากเผ็ด เกลือ ของหอมอื่นๆ ที่มี ตำเข้าด้วยกัน ใส่ น้ำ ใช้จิ้มข้าวเหนียวและอาหารอื่นๆ

จะรือย ข้าวต้ม ใช้ข้าวเหนียวแช่น้ำ แล้วเอามาห่อด้วยใบแขม นำไปต้มให้สุก มักกินเป็นของเล่นในงานบุญ แต่จะทำกินเล่นเมื่ออยากกินก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

ตะปอรุ ข้าวเปียก ใส่เกลือ ถ้ามีผักหญ้าก็ใส่ ใช้ข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าก็ได้ กินเวลาอดอยาก ข้าวไม่พอกิน ทำข้าวเปียกมีน้ำและเครื่องประกอบอื่นๆ ก็จะได้ปริมาณมากขึ้น

ลาบ ลาบ ชิ้นเนื้อสับให้มัน (ละเอียด) ใส่ข้าวคั่ว หมากเผ็ด เครื่องหอม ข่า ฯลฯ ถ้าเป็นหมู ไก่ ต้องทำให้สุกก่อน ถ้าเป็นเนื้อควายกินดิบก็ได้ ลาบปลาสุกหรือดิบก็ได้ เนื้อสัตว์ป่าต้องทำสุก มิฉะนั้นจะหมิ่นเชียว

ก้อย ก้อย ซอยชิ้นเนื้อเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ของเปรี้ยว เช่น ส้มต่างๆ ขยำแล้วบีบน้ำออก แล้วใส่ถ้วยไว้ ใส่เครื่องหอมต่างๆ และพริก ฯลฯ ถ้าไม่มีของเปรี้ยวอย่างอื่น ใช้ส้มดแดงก็ได้ มะม่วงก็ได้

โปะ จี่ เอาชิ้นเนื้อใส่ลงไปไฟ หรือวางบนถ่านไฟ ใช้กับมันตัน มันต่าง หรือผักบางชนิดก็ได้

ฮ้าม ปิ้ง ทำไม้ตักคียบชิ้นเนื้อ วางบนไฟ

โฮร หลาม เอาอาหารดิบ ใส่กะบั้ง ซุกเข้าไปไฟ เช่น หลามนก หนู ข้าว และผักต่างๆ แต่ปกติจะหลามข้าวในกะบั้งต่างหาก แต่เนื้อสัตว์และผักหลามรวมกันได้

จิ้น จิ้น ทอดโดยใส่น้ำมัน

ฮาเต๊อ คั่ว คั่วแห้งๆ ไม่ใส่น้ำมัน เช่น คั่วข้าว คั่วข้าวเม่า คั่วหมากเผ็ด

ฮะฮุม หมก ใช้ใบตองห่อขึ้น ปลา ผัก ฯลฯ มัดแน่นแล้วเอาไม้เสียบ วางบนไฟเหมือนปิ้ง หรือวางบนเหล็กเส้าไฟ (เหล็กเขียง) ก็ได้

จาจ๊ะ สัมผักกาด เอาใบผักกาดเขี้ยวมาผึ่งให้เหี่ยว อัดใส่กะบัง เอาสาเกย้าให้แน่น ทิ้งไว้ ๒-๓ วัน เวลาจะกินก็ควักออกจากกะบัง ที่เหลือเก็บไว้กินต่อไปได้ ผักกาดจะเปรี้ยวเอง ออกรสขมนิดๆ

อินจ๊ะ สัมหน่อไม้ ใช้หน่อไม้เล็กๆ (หน่อรวก) ซอยแล้วเอาใส่กะบัง ใส่น้ำ แล้วเอาไปวางตรงที่มีแดด ทิ้งไว้ประมาณ ๗ วัน หรือ ๑๐ วัน กินได้ สัมหน่อไม้นี้ ถ้าใช้หน่อไม้บงหรือหน่อไม้ใหญ่ ต้องทิ้งหน่อไม้สดไว้ก่อนสัก ๒ คืน แล้วซอยเป็นชิ้นบางๆ ล้างน้ำแล้วผึ่งไว้ พอน้ำหมาดก็เอาเกลือมาใส่ แล้วอัดใส่ให้ปิดปาก เอาเชือกมัด ทิ้งไว้ ๑-๒ เดือน เวลาจะกินต้องเอามาล้างก่อน สัมหน่อไม้ชนิดนี้เรียกว่า **อินจ๊ะฮูโปะ**

ปลักรัก ยอก (ตำ) ใช้ผัก เช่น ยอดผักทอง ยอดบวบ มะเขือ ใบบอน (เผือก) ยอดหมากแดง จิง (แดงลาย ลูกขนาดแตงร้าน) นำผักทั้งหมดที่หาได้ใส่กะบัง ใส่เกลือ พริก ผักอีตู ฯลฯ เอาไปหลามจนสุก แล้วเปิดปากกะบัง ใช้ไม้ตำหรือกระทุ้งอาหารในกะบังจนแหลกและเข้าเนื้อกันดี จึงกินได้

เต็บ ข้าวแดงงา ใช้ข้าวเหนียวหนึ่ง ตำจนละเอียดเหนียวแล้วผสมกับงา ตำอีกจนเข้ากัน ปั้นเป็นแผ่นหรือเป็นก้อนกลมๆ แบนๆ จะทำกินเมื่อไรก็ได้ แต่ส่วนมากทำเป็นของกินเล่นตอนงานบุญ

ปลาเอื้อบ ปลาเกลือ เอาปลามาตัดเป็นท่อนๆ ใส่ไห ใส่เกลือ และน้ำ ต้องใช้เกลือมากหน่อย แล้วปิดฝาให้อัดให้แน่น เวลาจะกินก็เปิดเอามากิน จะเป็นปลาแซ่เกลือ เก็บไว้กินได้นานเป็นปี แต่อย่าให้แมลงลงไปไข่ได้เวลาที่เปิดเอามากิน บางทีเอาข้าวสุกใส่ลงไปด้วย จะทำให้เนื้อปลาแข็ง กินคล้ายปลาจ่อม

เกลี้ยง เปี้ย คือ ขี้อ่อนวัว ควาย อยู่ในระหว่างไล่เล็กและไล่ใหญ่ ควักเอาแต่เปี้ยมาต้มก็ได้ หรือต้มทั้งไล่ แล้วเอาไม้เสียบ ตากแดดให้แห้ง จะเป็นก้อน เก็บเอาไว้กินได้นาน เมื่อจะกินก็ตัดเอามาต้มหรือผสมกับอะไรก็ได้ ที่ดีที่สุด คือ ใส่ในข้าวเปี้ยก หรือต้มกับขี้วัวขี้ควาย แต่ถ้าใส่มากจะขมเกินไป ถ้าเอาขี้เปี้ยออกจากไล่แล้ว เอาไปต้มกินเลยก็ได้ รสจะออกขมๆ หน่อย

ขี้ปลา ลักษณะอย่างเดียวกับขี้เปี้ย ควักออกจากไล่ปลา แล้วต้มกินเลยก็ได้ หรือเอาออกมาแล้วผสมกับเกลือ กระเทียม ขิง ตำผสมให้เข้ากัน แล้วอัดกะบังไว้ เก็บไว้บนหิ้งเหนือเตาไฟ กินได้เรื่อยๆ

กระตูกควาย ใช้กระตูกข้าง กระตูกหลัง และกระตูกคอ ตัดเป็นตอนๆ แล้วใส่หม้อต้มใส่เกลือ เอามาตากให้แห้ง เมื่อจะกิน ก็เอามาต้มอีกครั้ง กระตูกนี้จะมีเนื้อติดอยู่บ้าง ไม่ใช้กระตูกที่ทำอาหารแล้ว

อินโซ๊ะ หนังสือวาดเป็นชิ้นๆ เอาไปตากแห้งไว้ เวลาจะกินเอามาเผาไฟให้ชนหลุมหมด แล้วเอาไปต้ม หรือเอาหนังแห้งไปเผาไฟให้พองตัว เคี้ยวกินเลยก็ได้ ถ้าใช้วิธีของลาวลุ่ม ต้องทำเป็นเส้นยาวดำให้เนื้อแน่นแล้วเอาไปตากแดดให้แห้ง เวลาจะกินก็เอามาจี่ไฟ แล้วทุบให้นุ่มๆ เคี้ยวกินได้เลย สมัยก่อน เมื่อมีการแบ่งฮีดกินควายแล้ว จะเอาหนังควายมาตัดเป็นท่อนยาว ๆ เผาไฟ ชูดหนัง แชน้ำ แล้ว เอาไปใส่กะบั้ง ใส่เกลือ หลามแล้วอัดปากกะบั้งให้แน่น ทิ้งไว้อย่างน้อย ๒๐-๓๐ วัน จึงเอามากินได้ เรียกว่า **อินโซ๊ะ**

ส้มขึ้น คือ เนื้อหมัก สับขึ้นเนื้อให้ละเอียด ใส่เกลือกับกระเทียม คลุกใส่กะบั้งไว้แล้วอัดปากให้แน่น วางทิ้งไว้หรือจะฝังดินไว้ก็ได้ เวลากินอาจจะเอาพริกเติมก็ได้

อาหารการกินของจะต้องเป็นการทำอาหารให้สุกแบบง่าย ๆ ไม่มีเครื่องประกอบหรือเครื่องปรุงมากนัก ส่วนใหญ่เครื่องปรุงรสคือเกลือและพริก แต่คนจะต้องก็ไม่กินเผ็ดมาก

อาหารที่กินประจำวันมักเป็นพวกผักป่าต่างๆ เช่น ผักหวาน ยอดติ้ว ยอดมะกอก ผักกูด หรือผักสวนครัวที่ปลูกไว้ใกล้เรือน เครื่องเทศหรือผักที่ให้กลิ่นแบบเครื่องเทศได้แก่พวกผักหอมต่างๆ ๒-๓ ชนิด และตะไคร้ในสมัยก่อน กระเทียมไม่ค่อยมีกินเพราะปลูกไม่ได้ เครื่องเทศที่ใช้มากคือข่า และขิง โดยเฉพาะข่าใช้มากเพราะอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ ส่วนใหญ่คือ ปลา ซึ่งมักใช้ข่าดับกลิ่นคาว คนจะต้องกล่าวว่ากินปลาทุกคาบ (มือ) หมูไก่ จะได้กินก็เวลามีนกบุญหรือมีพิธีกรรม

การปรุงอาหารให้สุกมักใช้วิธีต้มหรือแกง มิฉะนั้นก็ปิ้ง (จี่) เพราะไม่ค่อยใช้น้ำมัน วิธีคั่วใช้กับอาหารบางประเภทเท่านั้น เช่น คั่วพริก คั่วข้าว สำหรับปรุงลาบ วิธีทำอาหารอีกอย่างคือ หลาม ก็ใช้มากเพราะเวลาที่ไปถางไร่ เก็บเกี่ยว หรือไปป่าไปดง ต้องใช้กะบั้ง (กระบอกไม้ไผ่) เป็นภาชนะทำอาหาร เพราะไม่สามารถนำภาชนะติดตัวไปได้ ในสมัยก่อนภาชนะหุงต้มมักเป็นดินเผา แตกง่ายและนำไปไม่สะดวก ในปัจจุบันแม้จะใช้ภาชนะอะลูมิเนียมหรือสังกะสีเคลือบ แต่ก็ยังติดวิธีหลามอาหารในกะบั้งอยู่ และมักกล่าวว่าอาหารหลามในกะบั้งมีรสกลมกล่อม เครื่องปรุงเข้าเนื้อดีเป็นพิเศษ ยิ่งกว่านั้นคือไม่เป็นถ่านหรือควันพิษ

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ เผ่าจะต้องอยู่ในพื้นที่ค่อนข้างอดอยาก หาดอาหารยาก จึงมีวิธีเก็บอาหารไว้กินนานๆ โดยใช้เพียงเกลือเป็นเครื่องรักษาไม่ให้เน่า การเก็บอาหารบางชนิด เช่น หน่อไม้ ขี้เพี้ย ขี้ปลา กระดุกสัตว์และหนังสัตว์ ก็แสดงให้เห็นว่า อาหารที่หาได้หรือที่ทำกินในระยะงานบุญจะต้องใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด เรียกว่าเกือบไม่มีส่วนใดเลยที่คนจะต้องจะทิ้งไปเฉยๆ แต่จะต้องพยายามเอามากินให้หมดทุกส่วน ตั้งแต่เนื้อ หนัง ไปจนถึงกระดูก

อย่างไรก็ตาม จะต้องก็มีข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารเช่นเดียวกับเผ่าอื่นๆ คือ ห้ามกินของที่บูยาตายายไม่เคยกินกัน เช่น ฐ ปลาทั้ง นกคุ่ม หมากแข้งขม (คือ แปรัง หรือ มะแว้ง) นอกจากนี้บางคนก็อาจมีของเฉพาะตัวที่ถือว่าชะล่ากินไม่ได้ เช่น ชะล่าควายต่อน (ควายเผือก) แม้แต่จะไปช่วยฆ่าและช่วยปรุง หรือจะต้องเลือดควายต่อนก็ไม่ได้เด็ดขาด แต่ปัจจุบัน ข้อห้ามเหล่านี้ก็หย่อนความเคร่งครัดไปมาก คนรุ่นหนุ่มสาวอาจจะกิน ฐ ปลาทั้ง เพราะเห็นว่ามีคนอื่นกินได้ ก็กินบ้าง แต่คนรุ่นผู้ใหญ่มักจะไม่วิน

พืชผักอื่นๆ ผักสวนครัวที่ปลูกกันทั่วไปตามเรือนหรือในไร่ ได้แก่ อีคุ-เตว อีตุ-โลยปลั่ง ผักหอมจิ้น-ผักกะแยง แพร-แหว มะเขือ-ปะแลแปรณ มะเขือพวง-ปะแลปรอว์ มะแว้ง-แปรง ชิง-ชายตะไคร้-กะเวียล หอมแดง-ผักบัว พริก (หมากเผ็ด)-เปร็จ ข้า-ชายเริง ผักกาดเขียว-อิมปีย มั่นต่าง-ปงโนน มั่นตัน-ปงไท หน่อไม้-เปื่อง ยาสูบ-เฮ็ดแอต มักปลูกไว้ในบริเวณสวนครัวด้วย เพราะแทบทุกคนทุกเรือนจะสูบยา

นอกจากนั้น ก็ยังมีเห็ดต่างๆ (ตริ) ที่ขึ้นตามขอนไม้ในป่า กินได้แทบทุกชนิด ได้แก่ เห็ดขาว-ตริฮั่วลาง เห็ดบด-ตริจาย เห็ดกิดแก่-ตริโปรย เห็ดละโงก-ตริโงก เห็ดปลวก-ตริตอย เห็ดหนูหน-ตริตร เห็ดเผาะ-ตริปิกแป็ก

ไม้ยืนต้นและไม้ผลที่มีอยู่ทั่วไปในบริเวณบ้านจะต้อง ได้แก่ มะขาม-อิมปิล มะม่วง-ฮั่วรูป ขนุน-อิมมุย มะพร้าว-บวง (ไม่มีปลูกแต่รู้ชื่อ) กล้วย-ปลี๊ด (มีหลายพันธุ์) อ้อย-ดาว ต้นดาว-ตะวาก (ดอกหรือจั่น กินได้ คล้ายยอดมะพร้าว) มลัน-รารุ น้อยหน้า-หมากเขียบ (เรียกตามลาว) ฝรั่ง-หมากสีดา (เรียกตามลาว) มะม่อนไข่-เปรูล มะขามป้อม-ฮาเลียว ส้มโอ-หมากส้มโอ มะนาว-หมากนาว มะละกอ-หมากรุง

คนจะต้องรู้จักพืชและต้นไม้ที่เป็นพิษบางชนิดหรือที่กินไม่ได้ เช่น

๑. *ปะเง* เครื่องไม้ป่า เป็นไม้เถา ใบเลื่อมๆ ลาวลุ่มเรียกว่า งวน ถ้ากินก็ถึงตายได้

๒. *บาดเตงฮาลเปรือย* กกไม้ใบใหญ่ๆ ต้นสูงแค่อว ใบคายๆ มีขน ถ้าถูกใบก็เหมือนถูกบั้งพิษ จะคันเป็นผื่น

นอกนั้นเป็นไม้เถาอีกหลายชนิด ที่ทำให้เป็นผื่นคันคล้ายๆ ตำแย

เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องใช้พื้นฐานในเรือนจะต้อง ได้แก่

๑. จี พ้าน้อย ใช้ชอยขึ้น ชอยผัก

๒. <i>บราย</i>	ฟ้าใหญ่	ใช้ถางไร่ ถางสวน ใช้จักตอกก็ได้
๓. <i>ปลอจุ</i>	กะทอ	ใส่ข้าว
๔. <i>เต็บเจิม</i>	พาข้าว	สานด้วยไม้ปะออ ไม้เหียะ
๕. <i>ปะงาน</i>	ถั่ว	เมื่อก่อนไม่มี ตอนนี้นำมาจากตลาดในเมือง
๖. <i>ละอูย</i>	น้ำเต้า	ใช้ตักน้ำ ไม่ใช่เต้าน้ำที่กินได้
๗. <i>วิล</i>	กะดั่ง	ใช้ฝัดข้าว
๘. <i>โตง</i>	กะดั่งใหญ่	ไว้ตากข้าว ตากยาสูบ ตากปลา
๙. <i>จรุฮ็อก</i>	บ่วง	ซ่อนดักแกง
๑๐. <i>ตีฮู</i>	หม้อ	ต้มข้าว ต้มขึ้น ต้มปลา
๑๑. <i>เก็น</i>	หม้อขาง	ใช้คั่ว
๑๒. <i>แอ้ง</i>	หม้อทอง	ต้มเหล้าซีโท (สาโท)
๑๓. <i>กรรเดาะฮู</i>	เขียง	ใช้รองเวลาซอยขึ้น ซอยผัก
๑๔. <i>ฮารุบัน</i>	เหล็กสามขา	ตั้งเหนือเตาไฟ สำหรับวางหม้อข้าวหม้อแกง
๑๕. <i>บัล</i>	ครกตำข้าว	ตำข้าวเปลือก
๑๖. <i>เตริยจุ</i>	สาก	ตำข้าว
๑๗. <i>บัลปิก</i>	ครกตำแจ่ว	ตำแจ่ว
๑๘. <i>ตองจรุได๊ก</i>	สากตำแจ่ว	ตำแจ่ว
๑๙. <i>ปรุเนย</i>	ไม้ฝอย	กวาดเรือน
๒๐. <i>ฮิมเหียร</i>	สาตปูนอน	ทำด้วยใบเตย คล้ายๆ ใบสับปะรด ตัดแล้ว เอามาจักขุดออกให้เป็นเส้น ไม่ค่อยสานเอง
๒๑. <i>สะนะ</i>	เสื่อ	เอาผ้ามาเย็บ เอานุ่น (จั่ว) ยัดเข้า ใช้รองนอน

งานอื่นๆ ในบ้าน คนในบ้านไม่ค่อยได้ทำอาชีพอื่น นอกจากทำไร่ปลูกข้าวและหาอาหารประจำวันแล้ว ถ้ามีเวลาว่างก็จักสานเครื่องใช้ในบ้าน เช่น *ตรุหลาย* (สาตกะลา) สานด้วยไม้ปะออ เป็นสาตใหญ่ๆ ใช้ปูเวลาดากข้าว *จะห้อง* (หวด) ใช้นั่งข้าว *กะลือม* หรือ กะปุม (กะบุงมีฝาปิด) ใช้ใส่ของ ใส่เสื้อผ้า *กะตุ๊ก* ใช้อย่างเดียวกับกะปุม แต่ทรงกลมกว่า

เครื่องจักสานเหล่านี้ ถ้ามีเหลือใช้ก็เอาไปแลกเปลี่ยนกับของในบ้านอื่น ส่วนการตีมีดพรวา จอบ ขวาน เหล็กแวก ฯลฯ บางคนก็ตีเองได้ บางคนก็ตีไม่เป็น วิธีตีเหล็กเป็นแบบดั้งเดิมคือ ใช้บั้ง

๓๔๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

สุบลมเข้าเผาไฟให้แดง จนเหล็กอ่อนแล้วจึงตีขึ้นรูป เหล็กได้จากกลาลุ่ม ที่บ้านดงกาด บ้านดงปลั่ง จะตีเหล็กเป็นเครื่องมือเตรียมไว้ ถางไร่ ถางสวน ตอนเดือน ๑-๒

นอกจากนี้ ยังมีการร่อนคำ (ทอง) ร่อนแร่ ที่ห้วยน้อย (ห้วยเล็ก ๆ) ขุดดินทรายเอาขึ้นมาใส่กะตัง (กะเบียน) เล็ก ๆ แล้วร่อนอยู่ในน้ำ เอาทรายออกให้หมดเหลือแต่คำ แล้วเอามาใส่หม้อขางทิ้งไว้ให้แห้ง จึงเอามาใส่จาน เป่าเอาเศษต่างๆ ออกให้หมด ก็จะเหลือแต่คำ ตามที่เคยทำมานั้น จะร่อนคำเดือน ๓-๔ ที่ห้วยมือก็ร่อนได้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมี คำนี้เคยเอาไปขายได้หุนละ ๓,๐๐๐ กีบ สลึงละ ๓๐,๐๐๐ กีบ บาทละ ๓๐๐,๐๐๐ กีบ คนที่รับซื้อคือพวกเวียดหรือคนเมืองอัตตะปือ

ในส่วนของการทำงานรับจ้างนั้น มีคนในบ้านไปรับจ้างเผ่าละเวนหรือส่วยบ้าง เพื่อถางไร่ ถางหญ้าสวนกาแพ รื้อไร่เก่า ถากไม้ถาก ดอก ส่วนมากไปรับจ้างแถวบ้านจะกำ (เงะ) บ้านจะลาม บ้านหมื่น (ฮารัก) บ้านแสน (ฮารัก) บ้านหัวเซ บ้านหนองนก (ละเวน) บ้านส่วยท่าแดง ส่วยยกท่ง ทั้งหมดนี้อยู่ในเมืองท่าแต (เมื่อก่อนเป็นเขตของเมืองละมาม) การไปรับจ้างนี้ เมื่อหมดงานก็จะกลับมาบ้านจะต้องในเมืองกะลิม ไม่ได้อพยพไปอยู่ประจำ

ค่าจ้างปัจจุบันจะได้เป็นเงิน เมื่อก่อนถางหญ้าสวนกาแพได้เฮกตาร์ละ ๑๕ กีบ ซื่อควายได้ตัวหนึ่ง ถ้าไปถางไร่ รื้อไร่ ก็ได้แล้วแต่จะตกลงกัน คนไปรับจ้างมักเป็นผู้ชาย บางทีไปซื้อขाय เช่น วัว ควาย หรือเอาข้าวของไปแลกมาก็มี แต่ไม่เคยมีติดพำร่า ตีเครื่องใช้ไปขาย ได้แต่ตีใช้เอง การทอผ้าขึ้น ช่ง ผ้าเบี่ยง ผ้าห่ม เคยทอไปขายบ้างเหมือนกัน

ในปัจจุบันผ้าจะต้องขายได้มากขึ้น แต่คนที่อยู่บ้านไกลๆ ก็ไม่ค่อยมีคนไปซื้อ ต้องฝากลงมาขายที่ในเมือง นานๆ ครั้งจึงจะขายได้ เดิมนั้นบางทีมีคนซื้อผ้ามาจากจากเวียงจันทน์ สั่งผ้าทอแล้วมารับไป ผู้หญิงที่ทอผ้าเก่งจึงมีรายได้มากขึ้น

การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่มของจะต้อง

แต่ก่อนเผ่าจะต้องปลูกฝ้ายเอง ย้อมสีฝ้ายและทอผ้าเอง แต่ส่วนมากไม่ได้ย้อมสี ท้าวฮั่นเล่าว่า คนจะต้องสมัยโบราณนั้นใช้ขงขึ้นเป็นสีขาวล้วน เพราะไม่มีน้ำย้อม จึงเป็นสีขาวมัวๆ แบบสีธรรมชาติของฝ้าย

ในสมัยหลัง ถ้าย้อมสีดำจะใช้เปลือกไม้ปู (อันเกรียง) เอาเปลือกมาตำแล้วต้มกับฝ้าย สีเหลืองใช้เครือไม้จะเกิงกับขมิ้น เอามาตำกับฝ้าย เครือไม้จะเกิง เป็นเครือลำใหญ่ มีหนามยาว ต้องตัดลำเครือมาต้มทั้งลำ นอกจากนั้นก็ใช้ต้นหอม (ตุ้ม) ย้อมสีดำก็ได้

ต่อมาอาจซื้อฝ้ายที่ย้อมแล้วก็มีซื้อสีจากสาละวันมาย้อมฝ้ายก็มี ปัจจุบันบ้านดงกาดใหญ่ ตั้งปลั่ง บ้านลิ่ง ยังทอผ้าอยู่ ถ้ามีมากก็เอามาขายที่แขวง เมื่อก่อนมักเอาไปขายที่เมืองตะโอย สะหวันนะเขต หรือบ้านตะโอย แขวงสาละวัน หรือไม่ก็เอาไปแลกควาย แลกหมู

ลายผ้าของเงกับจะต้อง จะคล้ายๆ กัน และสามารถแยกได้ชัดเจนจากลายผ้าของกะตู และตะเรียง ทั้งวิธีการทอ ลวดลายและการใช้สี

เครื่องแต่งกายผู้ชาย ผู้ชายจะต้องไม่ใช้ผ้าปกหัวในชีวิตประจำวัน นอกจากเวลางานบุญ ผู้ชายสมัยก่อน ไร่ผมยาว จะเกล้าผมข้างหลัง เอาผ้าเคียนผมจากด้านหน้ามาขอดีไว้ข้างหลัง ด้านหน้าตัดผมเพียงคิ้ว บางทีเอาผ้ามาพันให้ยื่นอยู่ตรงหน้าผาก แล้วอ้อมชายผ้าไปผูกไว้ด้านหลัง

เสื้อผู้ชาย **ฮับ** เมื่อก่อนไม่มี ต่อมาจึงเริ่มใช้เสื้อฝ้ายสีขาว คอกกลม ผ่าหน้า ติดดุมเขาควาย หรือ ใช้ฝ้ายผูก เสื้อทำงานมักใช้ฝ้ายผูกเอาแทนติดดุม มักมีแขนยาว ตัวยาวแค่นอกอก ถ้างานบุญจึงจะเป็น เสื้อที่แต่งงามๆ ใช้ดุมเขาควาย

ท่อนล่าง นุ่งกระเตี่ยว **จัลลาย** สีขาว บางทีเรียก **จัลลายบ็อก** นุ่งแบบขัดเขมร มีชายห้อยปก หน้า-หลัง เวลามีนงานบุญ จะนุ่งกระเตี่ยวลาย สีเหลือง ดำ ขาว กว้างประมาณคืบเศษๆ เกือบ ๒ คืบ ยาวประมาณ ๒ วา จัลลายที่มีเชิงลวดลายเรียก **ตะนอยโอะ** มีหมากมัดสีขาว ตกแต่ง ๔ ด้าน เรียกว่า **ตะนอยปรัดเจ็ด** ต่อมาจึงเริ่มนุ่งซ่งขาสั้น มีสายรัดเอว เป็นฝ้ายทอเองสีขาวธรรมดา

ในเวลามีนงานบุญ จะมีผ้าเบี่ยง **จรุกล** เป็นลายเหมือนซิ่น และมีผ้าห่ม **จรุเหียง** สีขาวก็มี เป็น ลวดลายก็มี

เครื่องประดับของผู้ชาย มีหมากมัดสั้น หมากมัดยาว มีทั้งเม็ดเล็กเม็ดใหญ่ มีกำไลคอเป็น ทองเหลืองเอามาขดเป็นวงรอบคอ บางคนก็ขดขึ้นเป็นกำไลรอบคอ พันขึ้นไปหลายๆ รอบบางคนที่มี กำไลหลายวง อาจก็ไม่ได้ ต้องเป็นคนร่ำรวยจึงจะใช้กำไลคอ ผู้ชายบางคนใส่ปกริแขนเป็นเงินหรือทอง แหวนก็มีบ้าง มีตุ้มหู **กะดึก** ในสมัยก่อนผู้ชายจะเจาะหูด้วยหนามส้มโอ หนามมะกรูด แล้วใส่ตุ้มหูเป็น โลหะชิ้นยาวๆ ตรงปลายทำให้งอ สอดเข้าไปในรูที่เจาะ เอาด้านงอไว้ข้างหน้าคิ้ว หูยาวประมาณแค่นี้

ผู้ชายอาจเอาเขี้ยวหมูป่า ดอกไม้ หรือเครื่องประดับที่เป็นทอง มาเสียบผมเกล้าด้านหลังให้ สวยงามเป็นพิเศษเวลามีนงานบุญ

เครื่องแต่งกายผู้หญิง ผู้หญิงจะต้องไร่ผมยาว ตัดผมด้านหน้าแค่คิ้ว หวีปรกหน้าผาก ด้านหลังเกล้าผม ไว้ตรงกลาง ไม่มีผ้าปกหัว

แต่ก่อนนุ่งซิ่น **วัด** สูงถึงอก รัดปมไว้ที่หน้าอก ไม่มีสายคาดเอว ถ้านุ่งผืนยาวก็ถึงข้อเท้า ถ้า

๓๔๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

นุ่งสั้น ก็แค่กลางน่อง ไม่มีชิ้นลวดลายพิเศษ หรือตกแต่งสำหรับงานบุญ มีผ้าเบี่ยง **จรรกุล** เหมือนผู้ชาย ผู้หญิงจะมีผ้าชิ้น ๒-๓ ผืน ผู้ชายมักมีกะเตี่ยวผืนเดียว

เวลาอาบน้ำ ผู้หญิงสาวจะค่อยๆ รูดผ้าออกทางหัวแล้ววางไว้ อาบเสร็จก็เอาผ้ามาสวมทางหัว ปล่อยชายลงมาเป็นชิ้นตามปกติ ถ้าเป็นคนมีลูกแล้วหรือผู้เฒ่า จะนั่งลงในน้ำ รูดผ้าขึ้นโพกหัวเอาไว้ พออาบเสร็จก็จะค่อยๆ ดึงผ้าลงมานุ่งตามปกติ

เสื้อผ้าของผู้หญิง **อินเธิ์บ** เพิ่งใช้กันสมัยหลัง ทำด้วยผ้าฝ้ายย้อมสีทอเป็นลาย เป็นเสื้อสวมหัว ไม่มีแขน ตัวตรง ยาวครึ่งสะโพก

เครื่องประดับของผู้หญิง มีกำไลคอ หมากปัด กำไลแขน แหวน มีตุ้มหู **ตุ๊ราก** เป็นเงินขดเป็นวงกลมซ้อนกันก็มี เอาเงินมาตีแบนๆ ใช้ครั้งติดกับไม้ แล้วเอาแกนไม้เสียบในรูที่เจาะไว้ หรือใช้แหวนตีให้แบนๆ ใช้เป็นตุ้มหูก็ได้

การตกแต่งชิ้น อาจเอาหมากปัดขาว มาแต่งตรงส่วนที่เป็นลายดำของผ้า

นายบ้านและหมอผีหมอตูของจะต้องไม่มีเครื่องแต่งตัวพิเศษ นอกจากจะมีฐานะดี ก็แต่งได้สวยงามและใหม่กว่าของคนทั่วไป

ในปัจจุบัน คนจะต้องมักซื้อเสื้อผ้าจากในเมืองในแขวงมาใช้ เพราะสะดวกและซักทำความสะอาดได้ง่ายกว่า ส่วนผ้าทอกี้อาจเฒ่าขาย หรือผู้หญิงก็ยังนุ่งชิ้นที่ทอเองบ้าง แต่ผู้ชายมักใช้เสื้อผ้าสมัยใหม่ที่ซื้อมา

การรักษาโรคและยาสมุนไพร

ในบ้านดังกล่าวไม่มีหมอบัว มีแต่หมอตูหมอเฒ่า เรียกว่า **ปะเนอะฮู** เป็นผู้หญิงก็ได้ ผู้ชายก็ได้ ปะเนอะฮูไม่ได้เรียนจากใครโดยตรงแต่ถือว่าเรียนจากผี คือ นอนกลางคืนฝันเห็นชาวไร่ชาวนาสาร ซึ่งปรกติใช้เป็นเครื่องมือในการคูผี อาจฝันว่ามีผีมาบอกให้เป็นหมอ จากนั้นก็จะเป็นหมอตูได้เอง

วิธีคูผี คือเมื่อมีคนเจ็บป่วย ปะเนอะฮูจะ เอาข้าวสารใส่ฝ่ามือ ถามว่าผีตัวใดทำ แล้วก็คว้ามือหงายมือ ถ้าเป็นผีตัวใดทำข้าวสารก็ไม่ตกจากมือ เป็นวิธีที่ใช้กันอยู่ทั่วไป

ถ้ารู้แล้วว่าเป็นผีตัวใด ก็ทำกระทงด้วยกาบกล้วย เป็น ๓ มุมหรือ ๔ มุม ใส่ข้าวกำ ข้าวแดง ข้าวจี หมากเผ็ด เกลือ ยาสูบ ปลายิง เอาไปบริเวณที่ผีตัวนั้นอยู่ แล้วก็ไปเฝ้าไปเฝ้าผี บอกว่า มาเลี้ยงแล้ว อย่าให้เจ็บอย่าให้ป่วย เว้าผีว่า

ข้อยไปเลี้ยงเจ้า ไปบะเจ้า เหล้าไห ไก่โต

มีลูกนำลูกแลง มีข้าวจี ข้าวกำ ข้าวแดง

ให้เจ้าปล่อยขวัญออก ให้เจ้าก็ดี ข้อยก็ดี

แล้วก็ตัดขวัญจากบริเวณนั้น กลับมาบ้าน เมื่อกลับมาถึงเรือน เอาข้าวสุกจากกะติบ มาใส่ที่ขวัญ (บนหัวคนเจ็บ) แล้วก็ว่าว่า ข้อยไปเอาขวัญมาให้เจ้าแล้ว ให้เจ้าอยู่สุขอยู่ดี แต่ถ้าบ๊ะแล้วไม่หาย ก็ทำอีก

หมอจะได้ข้าวสาร ได้ยาสูบ เป็นของตอบแทน คือก่อนจะทำพิธีดูผี ต้องเอาข้าวสารมาให้หมอ หมอจะให้คนเจ็บนั้นจับข้าว แล้วบอกว่า ถ้าเป็นผีตัวนั้นตัวนี้มาทำ ก็ให้บอกกับข้าวสารนี้ แล้วจึงเอา ข้าวสารนั้นไปทำพิธีดู เมื่อเสร็จพิธีก็เอาข้าวสารไปเป็นค่าตอบแทน ประมาณถ้วยเล็กๆ

ถ้ารู้ว่าผีเรือนทำ ก็จะมีหมู หม่าควาย หม่าไก่ ถ้าเป็นผีอื่นๆ ก็แล้วแต่จะดูว่าให้หม่าควาย หม่า หมู หรืออะไรๆ แล้วแต่หมอจะบอก

ขณะที่บ้านดังกล่าว ไม่มีปะเนอะฮู แต่ก่อนเคยมีหมอปะเนอะฮู ชื่อ เยกู เป็นผู้หญิง ตอนตาย อายุ ๕๐ เศษ ที่บ้านดังปลั่งก็เคยมีหมอชื่อท้าวเวิน เป็นผู้ชาย ตายไปเมื่ออายุ ๗๐ ปีเศษ

การสอนการบ้านนี้ไม่มีเด็ดขาด สอนไม่ได้ เพราะผีเท่านั้นเป็นผู้บอกว่าใครจะเป็นหมอได้ คนธรรมดาบอกไม่ได้และสอนไม่ได้

ขณะนี้ไม่มีโรงหมอหรืออนามัยอยู่ใกล้ๆ บ้าน แต่เคยมีหมอจากกะลิ้มไปรักษา บางปีไป ๒ ครั้ง บางปีก็ไม่ไป คนส่วนมากเป็นไข้ ท้องร่วง ไช้ยุ้งอาจมีบ้างแต่ไม่รู้จัก เรียกว่าไช้เฉยๆ

ยาสมุนไพร ส่วนมากเป็นสมุนไพรที่ชนเผ่าทั่วไปรู้จักกันดี ใช้รักษาอาการเล็กๆ น้อยๆ เช่น

๑. กกหมากม่วง แก้กท้องเดิน ถากเปลือกมาทาเกลือ อังไฟ พอยางออกก็แช่น้ำ กินน้ำ
๒. หญ้าเหื่อเฮาะ ย่ำกิน แก้กท้องเดิน เลือดออก ก็เอามาขยี้ห้ามเลือด
๓. เกรือไม้ *กัฏฐมูล* ตัดเครือมาล้างน้ำ ทับให้เข้า ใส่ น้ำ กินแก้กท้องอืด
๔. มดแดง เอามาใส่กับเกลือ กินแก้กท้องบิด ท้องผูก
๕. ยอดตะโดน ยอดสิดา เอามาต้้ม (ทุบหรือขยี้) กินแก้กท้องเดิน ท้องร่วง
๖. ปูน (คือปูนกินกับหมาก) เอามาต้มฝี ปูนนี้ทำจากหินมาเผาไฟแล้วไปแช่น้ำ จะได้ผงปูน ออกมา ใช้ทาฝีแต่มีผลลดปวดแสบแสบร้อนก็ได้
๗. ใบหนาด เอามาต้มให้เด็กกิน ถ่ายพยาธิ (แม่ท้อง)
๘. ถั่วแขก ให้เอาหัวตะไคร้กับกุ้งทั้งให้เน่า ตำให้แหลก เอามาใส่น้ำต้มปนกับหัวตะไคร้ เอา มาพอกตรงที่หัก แล้วเอาผ้าพันไว้ หรือเอาบดตัวโตๆ มาถอดกระดูก เอากระดูกมาแช่น้ำ เอน้ำไปทา หลายๆ ครั้งตรงส่วนที่หัก เชื่อว่ายางกระดูกกบจะต่อกระดูกได้

ครอบครัวและเครือญาติ

ครัวเรือนจะต้องอยู่รวมกันในเรือนขนาดยาว มีลักษณะอย่างเดียวกันกับเรือนเงหรือกะตู เพราะผู้ชายจะต้องแต่เดิมก็มีภรรยาได้หลายคน ส่วนมากจะมี ๒ หรือ ๓ คน คนที่ร่ำรวยอาจมีเมียได้ถึง ๗ คน ปัจจุบันจะมักจะมี ๑ หรือ ๒ คน จึงมีลูกหลายแม่ในครัวเรือน และลูกชายเมื่อแต่งงานแล้วจะไม่แยกเรือนออกไป แต่จะนำภรรยาเข้ามาอยู่ด้วยในเรือนของพ่อแม่ ขนาดของครอบครัวจะต้องดั้งเดิม จึงค่อนข้างใหญ่ จำนวนคนในครัวเรือนโดยเฉลี่ย ๑๔-๑๕ คนขึ้นไป ส่วนมากเป็นเด็กและคนในวัยขนาดกลาง วัยขนาดพ่อแม่แม่เฒ่า (๖๐ ปีขึ้นไป) จะมีน้อย

คนในบ้านจะต้อง มักมีผู้ชายกับผู้หญิงจำนวนใกล้เคียงกัน แต่ตามตัวเลขสถิติของเมือง คนในบ้านดังกล่าว และบ้านจะต้องใกล้เคียง จะมีจำนวนผู้หญิงมากกว่า น่าจะเป็นเพราะผู้หญิงอยู่ติดที่ไม่ไปทำงานที่อื่น

ส่วนมากผู้หญิงจะต้องแต่งงานตั้งแต่อายุ ๑๓ ปีขึ้นไป ผู้ชายประมาณ ๑๕-๑๗ ปี ขึ้นไป จำนวนเด็กในครัวเรือนจึงมากกว่าผู้ใหญ่ แต่ผู้หญิงอายุ ๒๐ ปีเศษ ก็อาจจะยังไม่ได้แต่งงาน ไม่ถือว่าเสียหาย แต่ก็ไม่ค่อยมีผู้หญิงที่แต่งงานช้าเพราะถ้าอายุเกิน ๒๕ ปี ไปแล้วมักไม่ได้แต่งงาน ผู้หญิงและผู้ชายจะต้องอายุใกล้เคียงกัน ประมาณ ๗๐ ปี

การแต่งงานและคำสินสอด

โดยทั่วไป หนุ่มสาวจะเลือกคู่ตามใจชอบของตน แต่พ่อแม่ก็อาจมีส่วนช่วยแนะนำ ให้ เมื่อผู้หญิงผู้ชายได้นัดหมายตกลงใจกันแล้ว แต่ละฝ่ายก็จะบอกให้พ่อแม่ของตนรู้เรื่อง ปัญหาหรือความยุ่งยากเกี่ยวกับการตกลงในขั้นสู่ขอหรือการแต่งงานนั้นไม่ค่อยเกิดขึ้น เพราะส่วนใหญ่ก็จะเลือกคู่จากคนในบ้านเดียวกันหรือจากเผ่าเดียวกันแต่ต่างบ้าน ซึ่งมักจะคุ้นเคยกันอยู่ก่อนแล้ว

ในขั้นการสู่ขอหรือการไปอยู่กินกันนั้น มี ๒ รูปแบบใหญ่ๆ คือ

๑. ผู้ชายไปอยู่เรือนผู้หญิง ในกรณีนี้ พ่อแม่ผู้หญิงจะจ่ายค่าทองให้ผู้ชาย แต่จะเป็นจำนวนน้อย เช่น ประมาณ ๑ ใน ๕ ส่วนของค่าตัวผู้หญิงตามปกติ แล้วผู้ชายจะต้องหาผ้าถุงผ้าหมหรือปะเนาะ ปะฮาด ในราคาประมาณที่พ่อแม่ผู้หญิงจ่ายเป็นค่าทองให้ นั้น เอาไปให้พ่อแม่ผู้หญิง แล้วก็มาอยู่เรือนผู้หญิงได้เลย ไม่ต้องมีพิธีมาก ถือว่าไม่มีค่าทอง กรณีนี้จะเกิดขึ้นก็เมื่อฝ่ายชายยากจน หรือทางเรือนผู้หญิงไม่มีลูกชาย จึงขอให้ลูกเขยเข้าไปอยู่ในเรือน หรือลูกเขยเป็นคนต่างถิ่นต่างบ้าน แต่ถ้าลูกเขยต่างเผ่า มักจะพาภรรยาไปอยู่บ้านของตน

๒. ผู้หญิงไปอยู่เรือนผู้ชาย เป็นกรณีโดยปกติทั่วไป ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีปนาย เรียกตาม

ภาษาเผ่าว่า **ปรุสลา** ไปตกลงค่าตองกันที่เรือนผู้หญิง ค่าตองส่วนมากจะเป็นควาย ๑-๓ ตัว ไหเหล้า ผ้าชิ้น ช่ง ผ้าเบี่ยง หมากบัต หรือ เงิน คำ (ทอง) แล้วแต่จะตกลงกัน เมื่อตกลงกันได้ ในวันนั้น ผู้หญิงก็ไปอยู่เรือนผู้ชายได้เลย หลังจากนั้น ๒-๓ วัน ทางเรือนของผู้หญิงจะฆ่าไก่ จำนวนมากน้อย ตามจำนวนคนในเรือนผู้ชายและญาติพี่น้องฝ่ายชาย หลามไก่ใส่กะบั้ง สะพายเอาไปให้ลูกสาวของตน ผู้หญิงก็จะเอาไก่ในกะบั้งให้พ่อแม่ของผู้ชาย ฝ่ายผู้ชายต้องฆ่าหมู หรือจัดหาอาหารอื่นๆ มาเลี้ยง ในช่วงนี้ถือว่าเป็นการมารับค่าตองจากฝ่ายชาย และเป็นอันว่าได้ผูกพันกันเรียบร้อยถูกต้อง แต่ถือว่า ยังไม่ได้ **กินตอง** ตามพิธีจริงๆ

การกินตอง คือการกิน **ควายค่าลงเรือน** กำหนดว่าภายในหนึ่งปี ถ้ามีญาติในเรือนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเจ็บป่วยหรือจะแบ่งฮีดกินควาย ฝ่ายชายก็ต้องหาควายไปให้ฝ่ายหญิง ๑ ตัว เรียกว่า **ควายค่าลงเรือน** ควายตัวนี้สำหรับฆ่ากิน ไม่ใช่ควายค่าตองซึ่งให้เอาไปเลี้ยง ถ้าภายในสามปี ไม่มีกรณีจำเป็นหรือไม่มี การแบ่งฮีดควายของเรือนฝ่ายหญิงเกิดขึ้น ก็ต้องหาควาย ๑ ตัว เอาไปให้เรือนผู้หญิงเป็นฝ่ายฆ่า แล้วจึงถือว่าได้กินตองแล้ว ส่วนควายค่าตองนั้น ถ้าเกิดมีการหย่าร้างหรือปรับไหม จะต้องนำมาคืนให้ ฝ่ายที่เสียหาย หรือถ้าฝ่ายชายถูกปรับ ฝ่ายหญิงก็จะรับควายค่าตองได้ จะเอาไปฆ่ากิน แบ่งฮีด หรือทำอะไรก็ได้ เพราะถือว่าเป็นสิทธิขาดแล้ว

การหย่าร้าง ถ้าคู่แต่งงานจะเลิกกันเพราะมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดทำผิดหรือเป็นฝ่ายที่ต้องการจะหย่าร้างก็ต้อง พิจารณาปรับไหมฝ่ายผิด ผู้พิจารณาคือ เฒ่าแก่และปนายร่วมกันตัดสิน ถ้าผู้หญิงผิด ฝ่ายชายจะเรียก ค่าตองคืน ถ้าควายที่ให้เป็นค่าตองนั้นตกลูก ก็ถือว่าเป็นค่าตองที่ต้องคืนทั้งหมด แต่ถ้าเป็นการตกลง ใจหย่าร้างกันเองทั้งสองฝ่าย ก็ไม่มีการคืน หรือรับค่าตอง ฝ่ายหญิงจะยังเก็บควายค่าตองนั้นไว้ได้ เพราะถือว่า การแต่งงานได้สำเร็จเรียบร้อยแล้วตามข้อตกลง

ถ้าคู่แต่งงานมีเรือนปลูกใหม่ของตนเอง ก็มักจะทิ้งเรือนไปเลย หรือถ้าผู้หญิงจะยังเลี้ยงลูกอยู่ เรือนนั้นก็ได้ แต่ส่วนมากผู้หญิงไปอยู่เรือนผู้ชาย ฉะนั้น ถ้าเลิกกันผู้หญิงก็มักกลับไปอยู่กับพ่อแม่ของ ตน เมื่อหย่ากันแล้ว ลูกจะอยู่กับพ่อหรือแม่ก็ได้ ถ้าลูกอยู่เรือนของฝ่ายใดไปจนโต เรือนนั้นจะต้องรับ ผิดชอบค่าตองเมื่อเด็กนั้นจะแต่งงาน ในกรณีที่ลูกได้ค่าตองมา (ลูกสาว) จะแบ่งให้พ่อหรือแม่ที่ไม่ได้ อยู่ด้วยกันก็ได้ ตามใจลูก

ถ้าคู่แต่งงานอยู่ด้วยกันไป แล้วไม่มีลูก ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการไปแต่งงานกับคนใหม่ ถือว่าฝ่าย นั้นเป็นฝ่ายเลิกร้าง จะต้องจ่ายค่าปรับไหม เมื่อจ่ายแล้วก็เป็นอันเลิกร้างกันไปโดยสมบูรณ์

การแบ่งมรดก มรดกของพ่อแม่ที่เป็นวัวควาย เรือน และที่ทำกิน จะยกให้ลูกชายแบ่งกัน ข้าวของที่

เป็นเสื้อผ้า เครื่องแต่งตัว ของประดับ จะให้ลูกสาว แต่ถ้าลูกสาวที่แต่งงานไปแล้วยังยากจน ไม่มีวิ้วควาย ก็อาจแบ่งให้บ้าง ที่ดินทำกินมักจะให้ทำอยู่ด้วยกันในระหว่างพี่น้อง ถ้าพ่อแม่ตายโดยไม่ได้แบ่งทรัพย์สิน ลูกก็ตัดสินใจกันเองว่า จะยังอยู่ในเรือนเดียวกัน ทำกินร่วมกันหรือไม่ ในกรณีที่อยู่ด้วยกันต่อไป พี่ชายใหญ่ จะเป็นผู้ดูแลแทนพ่อแม่ เมื่อคิดตามส่วนแล้ว ลูกสาวมักจะได้เพียง ๑/๕ ของลูกชาย ฉะนั้น เวลาที่ลูกสาวแต่งงานโดยสามีเข้ามาอยู่ด้วยในเรือน พ่อแม่จึงมักจ่ายค่าทองของลูกสาวให้กับฝ่ายชายประมาณ ๑ ใน ๕ ของค่าทองที่จะเรียกจากฝ่ายชายในกรณีปกติทั่วไป

ลูกที่ไปอยู่เรือนคู่แต่งงานมักไม่ได้ส่วนแบ่ง ถ้าได้ก็ได้น้อย ลูกที่อยู่เรือน คือลูกชายจะได้มาก ถ้าพ่อแม่มีเมียหลายคน จะต้องแบ่งให้ลูกของทุกแม่เท่ากัน ไม่ถือว่าเป็นเมียแรกหรือลำดับใด

เมื่อสามีตาย ภรรยาบางคนจะกลับไปอยู่เรือนของตนก็ได้ ส่วนแบ่งมรดกจะต้องแบ่งให้ลูกทุกคนที่ยังอยู่เรือนนั้น เมื่อเวลาที่พ่อตาย

เผ่าจะต้องไม่มีข้อห้ามเรื่องการแต่งงานข้ามเผ่า ส่วนมากจะแต่งงานกับเกรียง เพราะอยู่ใกล้กัน ปัญหาการแบ่งมรดกหรือที่ดินทำกิน จึงไม่ค่อยมี เพราะที่ดินก็มักจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แต่เดิมจะต้องมักจะเพาะปลูกไร่เลื่อนลอย ย้ายที่ทำกินอยู่เสมอ จึงไม่ค่อยมีความผูกพันเรื่องที่ดินทำกินมากนัก

บทบาทหน้าที่หัวหน้าครัวเรือน ผู้ชายมีอำนาจสิทธิขาดในครัวเรือน เมื่อพ่อเผ่าแก่แล้ว มักยกให้ลูกชายคนโตดูแลควบคุมเรือน ลูกของพี่น้องผู้หญิงในเรือนอยู่ในความดูแลของลุงและน้าชาย ลูกเขยที่เข้ามาอยู่ในเรือนของภรรยาไม่มีสิทธิใดๆ ทั้งสิ้น ถ้ามีปัญหาภายในที่พี่ชายใหญ่ตัดสินใจไม่ได้ ก็จะเอาคนนอกคือเผ่าแก่และนายบ้านมาตัดสิน ต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่มีสิทธิเก็บเงินทองข้าวของ ไม่มีสิทธิใช้จ่ายโดยลำพังตัว ฉะนั้นคนจะต้องจึงอยากได้ลูกคนโตเป็นผู้ชาย เพราะจะเป็นผู้สืบมรดกดูแลเรือนและพี่น้องต่อไป

ข้อปฏิบัติในครัวเรือนและระหว่างญาติพี่น้อง ในครัวเรือนจะต้องมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือสืบกันมาบางอย่าง ที่แสดงความสัมพันธ์และสถานะของญาติพี่น้องและผู้ใหญ่ผู้น้อยในเรือน คือ

- ไม่เหยียบที่นอนของพ่อเผ่าแม่เผ่า
- ไม่เรียกชื่อตัวของพ่อเผ่าแม่เผ่า แต่ใช้คำเรียกที่แสดงสถานะตามเครือญาติ
- ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนอบรมของพ่อเผ่าแม่เผ่า
- ต้องปฏิบัติงานในครัวเรือนและงานส่วนของบ้านร่วมกันทุกคน
- ไม่ให้หยอกเย้าล้อเล่นกับผู้หญิงต่อหน้าญาติพี่น้องในเรือนของภรรยา

- ต้องปฏิบัติตามสถานะของตน และเคารพนับถือผู้อื่นในครัวเรือน

ลูกเขยที่เข้าไปอยู่เรือนของภรรยา มีสถานภาพต่ำกว่าสมาชิกในครัวเรือนภรรยา ต้องทำงานหนักและไม่มีสิทธิออกความคิดเห็นใดๆ ในเรือนของภรรยา ในส่วนที่เกี่ยวกับครัวเรือน นอกจากในเรื่องระหว่างตนและภรรยา สิทธิเกี่ยวกับลูกก็มักจะขึ้นอยู่กับพี่ชายน้องชายของภรรยา ทั้งนี้เพราะตามปกติ ธรรมเนียมจะต้องนั้น ฝ่ายหญิงจะเข้าไปอยู่เรือนสามี โดยฝ่ายชายเป็นผู้จ่ายค่าทอง ที่เรียกว่าค่าลงเรือน ผู้ชายที่เข้าไปอยู่บ้านภรรยามักเป็นคนยากจน ไม่มีเงินค่าทอง จึงมีสถานภาพต่ำกว่าญาติทางฝ่ายภรรยา ยกเว้นแต่ลูกเขยที่พ่อแม่ผู้หญิงขอให้เข้าไปอยู่เรือนภรรยา ซึ่งถือว่าตนมีเรือนและมีญาติพี่น้อง จึงไม่อยู่ในฐานะต่ำต้อยเหมือนลูกเขยที่ยากจนในเรือนฝ่ายหญิงทั่วไป

คำเรียกญาติ

ญาติสายโลหิต

	ชาย			หญิง	
พ่อ	-	อวม	แม่	-	อ้น
พ่อของพ่อ	-	ดง	แม่ของพ่อ	-	เยียะ
พ่อของแม่	-	ดง	แม่ของแม่	-	เยียะ
ทวด	-	ดง	ทวด	-	เยียะ
สูงขึ้นไปเรียกว่า ดงกระระ, เยียะกระระ					
ลูกชาย	-	กอนโกญ	ลูกสาว	-	กอนกัญ
หลาน	-	เจาโกญ	หลานสาว	-	เจากัญ
เหลน	-	เจา	เหลน	-	เจา
ต่ำลงไปกว่านั้น เรียกเป็นเจา หมด					
พี่ชาย	-	อ้าย	พี่สาว	-	อ้าย
น้องชาย	-	แอม	น้องสาว	-	แอม
หลาน	-	มอนโกญ	หลานสาว	-	มอนกัญ
น้องชายพ่อ	-	โญ	น้องสาวพ่อ	-	มา
พี่ชายพ่อ	-	โญ	พี่สาวพ่อ	-	มา
พี่ชายแม่	-	โญ	พี่สาวแม่	-	มา
น้องชายแม่	-	โญ	น้องสาวแม่	-	มา

ญาติเกี่ยวดอง

สามี	-	กาอี้ก	ภรรยา	-	กาเตียล
ลูกเขย	-	อู่	ลูกสะใภ้	-	อืด โอน
ลูกเขย	-	โญ	ป้าสะใภ้	-	มา
อาเขย	-	โญ	อาสะใภ้	-	มา
น้ำเขย	-	โญ	น้ำสะใภ้	-	มา

ฝ่ายชายมีคำเรียกญาติเกี่ยวดองของตน ต่างจากญาติสายโลหิต คือ

พี่เขย (สามีพี่สาว)	-	กะไร	พี่สะใภ้	-	อืด/โอน
น้องเขย (สามีน้องสาว)	-	กะไร	น้องสะใภ้	-	อืด/โอน

ฝ่ายหญิงก็มีคำเรียกญาติเกี่ยวดองของตนและของสามี ต่างกัน

พี่ชายของตนเอง	-	อ้าย	พี่ชายสามี	-	อู่
พี่สาวของตนเอง	-	อ้าย	พี่สาวสามี	-	อุน
พี่สะใภ้ของตนเอง	-	อุน	พี่สะใภ้ของสามี	-	อุน
พี่เขยของสามี	-	ยาย			

น้องชายสามี	-	อู่	น้องสาวสามี	-	อุน
น้องเขยสามี	-	ยาย	น้องสะใภ้สามี	-	อืด/โอน

พี่น้อง (ลูกพี่ลูกน้อง) นับตามอายุ ไม่นับตามความสัมพันธ์พ่อแม่
พ่อเลี้ยง - อวม แม่เลี้ยง - อัน/มา

ลูกบุญธรรม (ลูกเลี้ยง) - กอน (เรียกเหมือนกันหมด)

ลูกพี่ลูกน้อง - กอนแอมกอนอ้าย (แอมอ้าย)

จะต้องไม่มีคำเรียกบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วโดยรวมๆ แต่บางทีก็ใช้ว่า ตงกะระ เยียกะระคน
จะต้องมีวิธีสร้างความสัมพันธ์ในแบบเสี้ยวเช่นเดียวกับลาลุ่ม ถ้าจะผูกเสี้ยวเป็นอ้ายแอมกัน ต้องฆ่าไก่
เอาฝ่ายผูกแขนกัน และนับกันเป็นอ้ายแอม ปฏิบัติต่อกันเหมือนอ้ายแอมแท้ๆ
ข้อห้ามเกี่ยวกับการแต่งงานในเครือญาติ จะต้องถือว่าญาติระดับพี่น้อง (ลูกพี่ลูกน้องและระดับหลาน
แต่งงานไม่ได้ พี่น้องเป็นญาติเกี่ยวดองชั้น ๓ จึงจะแต่งงานได้

ถ้าพี่ชายมีลูกสาว ยกให้ลูกชายของพี่-น้องผู้หญิงได้ แต่งกันได้ แต่จะยกลูกสาวให้แต่งงานกับลูก
ชายของพี่หรือน้องชาย ไม่ได้ เพราะเท่ากับว่ายังอยู่ในเรือนเดิมของตน ลูกของพี่น้องผู้หญิงแต่งงานไม่

ได้ และจะยกลูกสาวให้ลูกของพี่ชายหรือน้องชายไม่ได้ เท่ากับกลับเข้าไปอยู่ในเรือนเดิมเช่นเดียวกัน กล่าวง่ายๆ คือ การแต่งงานจะต้องถือหลักว่า ไม่นำผู้หญิงกลับเข้าไปอยู่ในเรือนเดิมของพ่อหรือแม่ของตน ข้อที่น่าสังเกตคือ ในครอบครัวหนึ่ง อาจจะมีพี่น้องพ่อเดียวกันแต่ต่างแม่ เมื่อพี่น้องเหล่านี้แต่งงานไปแล้ว ข้อกำหนดเกี่ยวกับการแต่งงานดังกล่าวข้างต้นจะทำให้ไม่เกิดการสับสนทางการสืบสายโลหิตฝ่ายพ่อ ซึ่งเป็นสายหลัก

ในปัจจุบันลักษณะของครอบครัวจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับชนเผ่าอื่น การแยกเรือนของกลุ่มแต่งงานมีมากขึ้น ขนาดของครอบครัวเล็กลง (เรือนเล็กลง) และการโยกย้ายไปอยู่ต่างถิ่น หรือไปทำงานไกลบ้านเดิมมีมากขึ้น หลักปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม

จะต้องนับถือผีและเชื่อเรื่องขวัญ แต่ความเชื่อเรื่องขวัญอาจรับมาจากลาลุ่มในระยะหลัง **हारवय (ขวัญ)** คนจะต้องเรียกขวัญว่า **हारवय** และเชื่อว่าทั้งคนและสัตว์มีहारवय เวลาคนมีเรื่อง ทำให้ตกใจ हारवय จะออกจากร่างกายไปทางกระหม่อม แล้วจะทำให้คนนั้นมีอาการเจ็บป่วยไม่สบาย ต้องทำพิธีเรียกขวัญ คนปรกติจะมีขวัญแต่คนบ้าไม่มีขวัญ คือขวัญออกจากตัวไปแล้วไม่กลับ แต่คนนั้นไม่ตาย ไม่เหมือนคนตายที่हारवय จะออกจากตัวไปเลย

ผี ที่อยู่บนฟ้าว่า จะต้องเรียกว่า ผีฟ้า **यांगप्रिस्स** ฟ้า-ประิस्) ผีดิน คือ **यांगกะเตียก** ผีน้ำ **यांगเต็ก** ผีภู **यांगกอ** ผีต้นไม้ **यांगตอมลอง** ผีกกไ้ **यांगจรี** (ต้นไทร) ผีเรือน- **यांगเตง** นอกจากนั้นยังเชื่อว่า มี **โรรวจ** อยู่ในดวงเดือน เป็นรูปคนผู้หญิง มีครก มีสาก

นอกจากผีที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเหล่านี้แล้ว จะต้องยังเชื่อเรื่องผีอำ เรียกว่า **จิเค็บ** และอธิบายว่าผีอำ คือ รู้สึกว่าเห็นคนมาจับหรือควายมาชน หมามาชน แล้วทำให้กระดูกกระดูกติดไม่ได้ ต้องมีคนอื่นมาช่วยปลุกหรือขยับตัว หรือมาเรียกให้ตกใจจึงจะหาย

ส่วนปอบ เรียกว่า **ตะม็อก** (ปอบเชื้อ) ปอบจะกินคนเป็นไข่ เหมือนกินอาหาร บางทีคนนั้นจะเอามีดเอาพร้ามาฟันคนอื่น เพราะเห็นคนเป็นฟาน เป็นไก่ หรือถ้าเห็นเด็กก็อาจจะจับฆ่ากิน ปอบเชื้อจะสืบต่อไปได้ในเรือนนั้น จากคนหนึ่งไปสู่คนอื่น ๆ ในเรือน จึงเรียกว่า ปอบเชื้อ

ส่วน **ปอบว่านโง** เป็นผีที่เข้าไปกินในตัวคน เกิดจากคนที่ไปเรียนมนตร์ แล้วกลายเป็น ปอบเหียน (ปอบเรียนวิชา) หรือเกิดจาก ว่านโง ลักษณะเป็นดวงไฟแวบๆ ไปตามที่ต่างๆ เชื่อว่า ถ้าแสงไฟผีโงเข้าไปอยู่ในบ้านหรือใต้บ้านใคร เจ้าเรือนนั้นจะตาย ผีโงเป็นผีมีเจ้าของ อาจเป็นชายหรือ

๓๕๒ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร

หญิงเป็นผู้บูชาสังข์ก็ได้ บางทีเรียกว่า ผีปอบกินคน *ตะไมจ* เวลามีคนคลอลูก อาจมีปอบไปกินน้ำเลือด น้ำขาว มองเห็นเป็นดวงไฟแวบๆ อยู่ในบ้านก็มีนอกบ้านก็มี เรียกว่า *ฮั้วโก๊ะฮ* บางทีเป็นรูปตัวคน จะต้องกลัวผีปอบชนิดปอบผีโพงหรือปอบเฮียนมาก เพราะไม่รู้ว่าเป็นใครจะเป็นบ้าง แต่ปอบเชื่อไม่ค่อยมี ถ้ามีก็อาจขับไล่ไปอยู่ที่อื่นได้ทั้งเรือน

ฮีดอาฮัก ฮีดผีป่าช้า ฮีดอาฮักเป็นระบบความเชื่อที่จะต้องรับจากลาลุ่มมาผสมผสานกับความเชื่อของตน เพราะแต่เดิมเผ่าจะต้องไม่มีผีอาฮัก มีแต่ผีป่าช้า คือคนที่ตายแล้วเท่านั้น ในภาษาของลาลุ่ม บ่อนอาฮัก คือ บริเวณที่ฝังคนตาย ซึ่งจะ去做ตุนน้อยๆ เอาข้าวของเครื่องเซ่น ไปวางไว้ให้ผู้ตาย เรียกว่า บ่อนอาฮัก ตามความเชื่อของลาลุ่มว่า ผีอาฮักคือผีคนตายที่จะมาช่วยคุ้มครองรักษาคนในบ้านนั้น จะต้องไม่มีคำนี้ มีแต่ข้อห้ามที่อยู่ในคำเว้าของภาษาจะต้องว่า ห้ามไม่ให้ไปทางป่าทางไร่สวนบริเวณ บ่อนผีป่าช้า ถ้าไปทำอะไรทำสวนอาจเจ็บหรือตาย หรือคนอาจไปขุดค้นเอาของที่เขาทิ้งไว้ให้คนตาย ซึ่งเป็นของดีทั้งนั้น จึงมีข้อห้ามไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวในบริเวณที่เป็นบ่อนป่าช้า และโดยปรกติกขนธรรมดาก็จะไม่ไปบริเวณนั้นอยู่แล้วเพราะกลัวผี คนที่ไปจึงน่าจะเชื่อว่ามีเจตนาไม่ดี แต่เดิมจะต้องไม่ถือว่าคนที่ตายแล้วจะมาดูแลรักษาคนเป็น มีแต่พยายามไม่ให้คนตายมาเกี่ยวข้องวนเวียนกับคนเป็น ที่บ่อนผีป่าช้าก็มีแต่การเอาข้าวของของคนตายไปวางที่เนินดินฝังศพ ไม่ทำตุนหรือวางเครื่องเซ่นอย่างอื่นใด เรียกว่า พยายามตัดความสัมพันธ์ทุกรูปแบบระหว่างคนตายกับคนเป็น แต่ปัจจุบัน คนจะต้องโดยเฉพาะที่อยู่ ในเมืองใกล้ลาลุ่มจะรับเรื่องผีอาฮักไว้ในระบบความเชื่อด้วย

ความฝัน เชื่อว่าฝันดีฝันร้ายสามารถจะบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ฝันดี ก็คือ ฝันว่า ได้บูชา ได้เงิน ได้คำ ฝันว่า ปลุกอ้อย หมากนัต กล้วย ฝันร้ายคือ ฝันว่า ทำไร ทำสวน ถางหญ้า ขุดดิน ฝันว่า ตกเรือน ตกเหว ตกน้ำไหล ข้าวของเสียหาย ไฟไหม้ ถ้าฝันว่าฟันหัก ลูกเมียจะตาย

ดักจอร์ระดัวโฮมเพา ประเพณีและพิธีกรรม

จะต้องมีประเพณีพิธีกรรม ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ พิธีกรรมตามเทศกาล ได้แก่การแบ่งฮีดควายประจำปี และพิธีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด พิธีแต่งงานและพิธีฝังศพคนตาย

ในเวลาแบ่งฮีดคองประเพณี มีข้อกำหนด คือ

๑. เป็นเวลาชะล่า ไม่ให้คนนอกเข้าบ้าน คนในบ้านก็ไม่ให้ออก ในระหว่างที่ทำพิธีประเพณีนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอันตรายแก่คนในบ้าน

๒. ถ้ามีใครมาทำให้เกิดชะล่า จะต้องปรับไหมเป็นไก่ หมู ควาย แล้วแต่ความหนักเบาของฮีด

เช่น ชะล้าผีตายโหง ต้องปรับไหมฆ่าควาย ๓ วัน ชะล้าเวลาแบ่งฮีดก่อนรูดข้าว ต้องทำในบ้าน ๑ วัน ๑ คิ่น ถ้าเกิดชะล้า ต้องปรับไหมฆ่าหมู ฆ่าไก่ เวลาทำไร่ต้องไปถางตัดต้นไม้ก่อน และถามผีว่าจะทำได้ไหม เวลาถางทาง ก่อนทำต้องมีชะล้า ต้มเหล้าสาโท ถิ่นว่าชะล้า ๑ วัน ถ้าเกิดมีใครทำผิดก็อาจไม่ปรับไหม แต่ต้องว่ากล่าวและทำใหม่ ถ้ารูดข้าวต้องฆ่าไก่ ระหว่างนั้นไม่ให้ไปไร่ ถ้าไปก็ชะล้า แต่การไปเอาข้าวจากเล้าไม่มีชะล้า

๓. เวลาปลูกเรือนและขึ้นเรือนใหม่ เป็นชะล้า ห้ามคนนอกเข้าเรือน ชะล้าต่างๆ เหล่านี้ เป็นการกำหนดให้คนในเผ่าปฏิบัติตามรูปแบบและความเชื่อที่สืบทอดกันมา ไม่ให้เปลี่ยนตามใจชอบ และยังเป็นกำหนดขอบเขตของคนในบ้านคนนอกบ้านด้วย

พิธีกรรมตามเทศกาล

ดักปรแอต เฮ็ดบุญใหญ่

พิธีแบ่งฮีดควายประจำปี เป็นพิธีกรรมใหญ่ที่สุดของบ้าน ถือเป็นบุญประจำปีของจะต้องขึ้นตอนและรายละเอียด

๑. *มือเตรียม* นอกจากเตรียมสิ่งของต่างๆ แล้ว ยังถือเป็นเวลารื่นเริง สนุกสนาน อาจใช้เวลาถึง ๑ เดือน ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นผู้กำหนดแบ่งงาน โดยมีนายบ้านเป็นผู้แจ้งการต่างๆ ให้คนในบ้านรู้ตรงกัน และรู้ว่าใครจะต้องทำอะไรบ้าง ต้องมีการกำหนดงานให้ผู้เฒ่าผู้แก่ สาวหนุ่ม ช่วยกันทำเป็นกลุ่มๆ ไป นายบ้านจะประกาศไม่ให้มีการทำผิดพลาด มีเรื่องราวกันในบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่มีสิทธิควบคุมดูแลอย่างเข้มงวด ห้ามก่อเหตุผิดลูกเมีย ห้ามลักขโมย ถ้าพบของใครตกหล่น ต้องแจ้งผู้เฒ่าผู้แก่

ในการเตรียมงาน ต้องมีการตกแต่งประดับประดาหลักควาย *จะหฺร* ต้องมีข้าวต้ม มีของอื่นตกแต่งหลัก เช่น สังคา คือ ไม้ไผ่ลำยาวๆ ขูดเป็นฝอยย้อย ผูกหลักควาย มีการจักตอก สานเป็นรูปต่างๆ มาห้อยประดับไม้สังคาที่หลักควาย เรียกว่า *เตียงยาว* สานตอกประดับย้อมสีเหลือง สีเขียว สีดำ สีขาว ก็ได้ ส่วนพวกผู้หญิงจะเตรียมของกิน เตรียมเหล้าให้

๒. *มือตั้ง* ตั้งหลักควายที่ลานบ้านหรือหน้าเรือน ตกแต่งประดับประดาด้วยสิ่งต่างๆ ที่เตรียมไว้ หลักควายในการแบ่งฮีดบ้านจะอยู่ที่บริเวณกว๊าน ตรงหน้าเรือนของผู้ที่เป็นเจ้าของควาย หลักควายนี้อยู่แล้วใช้ได้หลายครั้งจนกว่าจะพัง ก่อนจะถอนทิ้งต้องมีแบ่งฮีดควายจึงจะถอนทิ้งและตั้งใหม่ได้ ห้ามถอนทิ้งเฉยๆ

ในตอนกลางคืน ต้องมีตีปะเนาะ *ปะฮัด* ซึ่งมีลักษณะเหมือนก้องลาแต่เสียงต่างกันและขนาดต่างกัน การตีปะเนาะและปะฮัด จะตีด้านหลังของตัวเครื่อง แต่ก้องลาจะตีตรงปมด้านหน้า นอกจากนี้

ก็ตีกลองใหญ่ (เหมือนกลองยาว) ทำด้วยไม้ใหญ่เจาะให้กลวง แล้วเอาหนังวัวหรือควายมาซึ่งสำหรับตีเวลาในงานบุญเท่านั้น การตีปะเนาะปะฮ้านนี้ จะตีที่กว๊านหรือที่เรือนเจ้าของควายที่แบ่งฮีดก็ได้ จะตีตั้งแต่ตอนกลางวันก็ได้ แต่ส่วนมากจะตีกลางคืน

ในคืนมื่อตั้งก่อนฆ่าควายนี้ จะต้องเอาเหล้าใส่ถ้วย เอาพดไม้ปักใส่ แล้วเอาไปสะบัดพรมบนหลังควาย เอ็นผีม่ากินควาย เรียกผีเรือน ผีปู่ตายาย ผีพ่อแม่ ผีป่า ผีดง ฯลฯ ให้มาทั้งหมด การเรียกผีนี้ต้องทำอีกครั้งในตอนเช้าก่อนฆ่าควาย คนทำจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ หรือเจ้าของควาย ก็ได้

๓. มื่อฆ่า จะเอาควายมาผูกไว้ตั้งแต่กลางคืน หรือเอามาผูกตอนเช้าก็ได้ แต่ส่วนมากจะผูกไว้ตั้งแต่กลางคืนของมื่อตั้ง รุ่งเช้าจึงฆ่าประมาณตีห้า ไม่มีการฟ้อนหรืออ้อมรอบควาย มีแต่การเรียกผีมากินควายเหมือนที่ทำตอนกลางคืน

ในการฆ่าควาย เจ้าของควายจะฆ่าเองหรือให้คนอื่นมาช่วยฆ่าก็ได้ ใช้หอกหรือจ้าว (มีดยาวแบบดาบ) แหวควาย มักจะแหวตรงด้านขวาบริเวณซอกขาหน้า พอควายล้มแล้วก็ตัดหัวควายออกวางไว้แถวนั้นก่อน จากนั้นจะผ่าครึ่งตัวตามยาว ซีกหนึ่งยกให้เรือนเจ้าของควายไปทำกิน อีกซีกหนึ่งชำแหละเนื้อแบ่งให้คนในบ้านเท่าๆ กันทุกเรือน หัวควายจะเอาไปต้มแล้วแบ่งเนื้อกันไปอีก เนื้อตรงคอควายมักยกให้เจ้าของเรือน ซึ่งก็จะแบ่งให้คนอื่นอีก เมื่อเจ้าของเรือน (เจ้าของควาย) ได้ส่วนแบ่งครึ่งตัวแล้ว ก็มักต้องเอามาแจกจ่ายให้ญาติพี่น้อง และเรือนอื่นๆ อีกตามความพอใจ ฉะนั้น ในที่สุดเจ้าของเรือน หรือเจ้าของควายที่ฆ่าอาจจะได้ส่วนแบ่งน้อยกว่าคนอื่นๆ ในบ้านก็ได้

ก่อนที่จะชำแหละเนื้อควายแจกจ่ายอาจมีการปาดตับควายออกมาดู ถ้าตับควายนูนเต่ง ก็หมายความว่า ปีนั่นบ้านจะมีความอุดมสมบูรณ์ร่ำรวยดี ถ้าตับราบเสมอกัน ก็ไม่ร่ำรวย แต่ไม่มีอันตราย ถ้าตับบางส่วนเป็นหลุมยุบลงไป ปีนั่นอาจมีคนตาย ฉะนั้นบางทีก็ไม่ดูตับควายเพราะเกรงว่า ถ้าดูแล้วไม่ดี ก็จะไม่สบายใจ

การกินเนื้อควายไม่มีกำหนดว่าต้องให้หมดในกี่วัน ถ้ามีเนื้อควายเหลือก็เอากะตุกอ่อนและเนื้อบางส่วน ไปย่างไฟให้เหลือง เอามาใส่กะบั้งไม้ปะออ หลามให้สุกอีกที แล้วเอาฝอยไม้อัดปากกะบั้งไว้ เอาซี่เถาผสมน้ำอัดปากกะบั้ง ในกะบั้งไม่ต้องใส่น้ำเพราะน้ำในกระตุกและเนื้อควายจะออกมาเอง เนื้อจะเปื่อยและอยู่ในนั้น แต่ไม่น่าเหม็นเพราะสุกแล้ว รสดี ไม่ขม

การฆ่าวันขึ้นวันเรึง นับตั้งแต่กลางคืนของมื่อตั้งและตลอดวันตลอดคืนของมื่อฆ่า รวมทั้งหมด ๓ วัน จากนั้นถือว่าสิ้นสุดพิธี หัวควายเมื่อเอาไปลอกต้มเอาเนื้อออกให้สะอาดแล้ว เอามาติดฝาเรือนของเจ้าของควายที่แบ่งฮีดในปีนั้น

การแบ่งฮึดควายนี้ ถ้าเป็นตักปรแอต ก็คือเป็นฮึดบ้าน ทำร่วมกันทั้งบ้าน แต่ถ้าเป็นการแบ่งฮึดควายของเรือน เช่นมีคนเจ็บป่วยในเรือน แล้วจะต้องฆ่าควายเลี้ยงผี ก็เป็นฮึดเรือน ทำที่ลานหน้าเรือนของเรือนนั้นๆ การแบ่งเนื้อควายก็ทำไปตามข้อกำหนดข้างต้น แต่ถ้าเป็นฮึดบ้าน ควายที่นำมาฆ่าในส่วนของบ้านอาจเป็นควายของเรือนที่มีฐานะดีจัดหามาให้หรือเป็นควายที่เรียไรจากทุกครัวเรือนก็ได้ ในกรณีที่เป็นควายเรียไร หัวควายอาจจะนำมาแต่งที่กว๊าน หรือยกให้เรือนใดก็ได้

พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต

พิธีแต่งงาน สาวหนุ่มที่พอใจกันจะต้องทำความตกลงกันก่อน โดยทั่วไปเวลาสาวนอนอยู่ในเรือน หนุ่มจะไปเรียกทางช่องหน้าต่าง เรียกว่า ไปจกตัวสาว พาไปพูดจากันจนเป็นที่พอใจ จะไปที่เล่าข่าวที่กว๊านหรือที่ใดก็ได้ ตกลงกันว่าจะแต่งงานกันหรือไม่ ใครจะไปอยู่เรือนใคร

ถ้าผู้ชายไปอยู่เรือนผู้หญิง ก็ไม่ต้องมีการตกลงเรื่องค่าตอง เพราะพ่อแม่ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจ่ายให้เพียงเล็กน้อย แล้วผู้ชายเอาเงินนั้นไปซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มมาให้พ่อแม่ผู้หญิง แล้วก็อยู่กับกันได้

ถ้าผู้หญิงเป็นฝ่ายลงเรือน ฝ่ายชายต้องแต่งคนมาตกลงค่าตอง ส่วนมากจะมีควาย ๑-๒ ตัว มีขัน ช่ง หมากปัด เงิน คำ ไหเหล้า ฯลฯ เอาไปให้พ่อแม่ผู้หญิง ในวันที่ตกลงค่าตองกันเรียบร้อยแล้ว ผู้หญิงก็มาอยู่เรือนฝ่ายชายได้เลย

หลังจากนั้น ๒-๓ วัน ญาติทางฝ่ายผู้หญิงจะเอาไก่จำนวนพอสมควรกับจำนวนคนในเรือนของฝ่ายผู้ชาย หลามใส่กั้งเอามาให้ลูกสาวของตนที่เรือนฝ่ายชาย ซึ่งจะฆ่าหมูเลี้ยงและเตรียมเหล้าเตรียมอาหารเลี้ยงญาติฝ่ายหญิงและแขกอื่นๆ ไก่ที่ฝ่ายหญิงเอามานั้น ต้องให้ญาติผู้ใหญ่ พ่อเผ่าแม่เผ่าของฝ่ายชายกิน เมื่อเสร็จสิ้นการกินเลี้ยง ก็ถือว่าได้แต่งงานกันตามประเพณีแล้ว

แต่การกินดองจริงๆ นั้น จะสมบูรณ์เมื่อฝ่ายชายเอาควายที่เรียกว่า ควายค่าลงเรือน หรือควายกินดอง เอาไปให้ฝ่ายหญิง (ในกรณีเกิดการเจ็บป่วย หรือแบ่งฮึดกินควาย หรือภายในกำหนด ๓ ปี) ฝ่ายหญิงฆ่าควายนั้นแล้ว จึงถือว่า กินดองแล้ว ส่วนควายค่าตองนั้นเป็นควายที่ให้พ่อแม่ของผู้หญิงเอาไปเลี้ยง ถือเป็นส่วนค่าตัวของฝ่ายหญิง

จะต้องไม่มีประเพณีให้คู่แต่งงานฆ่าไก่ หรือพิธีอื่นๆ ที่เป็นพิธีเฉพาะของคู่แต่งงานโดยตรง

การแต่งงาน นิยมแต่งเมื่อถึงฤดูกินสาลี (ข้าวโพด) กินผักกาด คือ ประมาณเดือน ๖-๗ ถ้าในช่วงจุดไร่ ไม่ค่อยนิยมแต่ง หรือในระหว่างมีฮึดมีข้อขัดแย้งต่างๆ ก็ไม่นิยมจัดการแต่งงานในระหว่างนั้น ซึ่งก็เห็นได้ชัดว่า การกำหนดแต่งงานในระยะที่มีพิษพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ก็จะทำให้ทั้งฝ่ายเจ้าเรือนและแขกที่มาช่วยงาน มีอาหารการกินบริบูรณ์ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมทั้งจะจัดงานหรือมา

๓๕๖ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร

ร่วมแสดงความยินดี ส่วนในระยะจุดไร่ เป็นช่วงมีงานหนัก และยังคงระวังอันตรายจากไฟไหม้สามด้วย คนส่วนใหญ่จึงไม่ว่างพอที่จะจัดงานหรือมาร่วมงาน และถ้าเป็นระยะที่มีข้อชะล่า ก็ขัดกับประเพณี ความเชื่ออยู่แล้ว เพราะระยะชะล่าคือระยะอันตราย อาจเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ การที่จะจัดงานหรือการ รื่นเริงต่างๆ จึงทำไม่ได้แน่นอน

พิธีเกี่ยวกับการเกิด ผู้หญิงจะออกลูกอยู่ในเรือน โดยมีแม่เฒ่าในเรือนช่วย คลอดลูกแล้วต้องอยู่กรรม ๓ วัน ผัวต้องไปหาฟืนสำหรับอยู่ไฟ และต้กน้ำต้มน้ำสำหรับอาบ แม่เด็กเป็นผู้ตัดสายสะดือเอง เอา สายรกไปใส่กะบังหรือห่อใบไม้ เอาไปฝังก็ได้ เอาไปทิ้งเฉยๆ ก็ได้ ไม่มีการสะหมาม หรือป้องกันผีมา กินน้ำเลือดน้ำคาว แต่เอาทิ้งลงดินแล้วล้างเลย

เวลาอยู่ไฟ แม่ลูกอ่อนต้องเอาหลังอังไฟ ให้อุ่น จะได้มีน้ำนมมากๆ แม่ลูกอ่อนมักกินข้าวอ่อน (ข้าวเหนียวหนึ่งนึ่งๆ) หมกไฟให้สุก ไม่ค่อยกินมันหมู มันไก่ ไม่กินของขมของ ผาต กลัวนมไม่ออก เด็กประมาณ ๔ เดือน จะเริ่มให้กินข้าว เอาข้าวสารมาแช่ให้นุ่มแล้วตำป่น ผสมน้ำอ้อยหรือน้ำตาล หมกไฟให้สุก เอามาป้อนเด็ก

ถ้าเด็กเจ็บป่วยๆ หรือไม่แข็งแรง อาจทำพิธีเรียกขวัญ เอาดอกมาसानเป็นกระทง ใส่ข้าวใส่ชั้นเนื้อ เล็กๆ น้อยๆ ไปเอนเรียกขวัญ แล้วเอาควนไฟ ชี้เต้าเตาไฟ ใส่กระหม่อมเด็ก ว่าขวัญมาแล้ว เอาฝ้าย ดำฝ้ายแดงมาผูกข้อเท้า บอกว่า เป็นลูกเป็นหลานของเธอ บให้ผีตัวใดสางตัวใด มากล้ามากราย มาทำให้ เจ็บให้ป่วย

ลูกอ่อนที่แม่ตาย มักให้ญาติที่มีลูกอ่อนช่วยเหลือเลี้ยง จะต้องไม่นิยมยกลูกให้คนอื่นเลี้ยง ถ้าเด็กที่ เจ็บป่วยหนักถึงตาย อายุยังน้อยไม่ถึง ๒ ปี มักเอาไปทิ้งที่ป่าช้าเด็กน้อย ถ้าโตกว่านั้นก็เอาไปฝังอยู่ กับคนในเรือนที่ตายไปก่อน ไม่ต้องทำโลงก็ได้ ถ้าผู้หญิงออกลูกตายถือเป็นผีตายโหง ทำอย่างเดียวกับ ผีตายโหง ถ้าออกลูกแล้วแม่ตายแต่ลูกไม่ตาย ก็ถือว่าแม่ตายโหงเหมือนกัน

พิธีฝังคนตาย เดี๊กะไม้จู้

จะต้องเรียกคนเป็นว่า **ปรายตุล** เรียกคนตายว่า **ปรายจิต** หรือเรียกว่า **ผี กะไม้จู้** ก็ได้

ถ้ามีคนตายกลางคืน ก็เอาไว้บนเรือน เอาผ้าคลุมตัวไว้ ถ้าลูกหรือญาติพี่น้องยังไม่มา ก็ให้รอ ไว้วันหนึ่งก่อน คืนนั้นต้องจันเรือน จะต้องถือว่าโลงจะทำเตรียมไว้ก็ได้ ไม่ชะล่า ถ้าคนตายกะทันหัน ไปเยี่ยมโลงจากเรือนอื่นก็ได้ โลง **ตาบ้อง** ทำด้วยไม้แกนไม้จริง (ส่วนล่างเรียก **ตาบ้องกัญ** ผาอัดเรียก **ต้องบ้องโกญ**) ทำโลงใช้เวลาอย่างรวดเร็ว ๑-๒ วัน ถ้าทำเตรียมไว้ก็แบกเข้าบ้าน เอาคนตายใส่ลงได้เลย

ก่อนเอาศพลงโลงต้องล้างหน้า ล้างมือ แขนขา แล้วนุ่งเครื่องใหม่ เอาเสื้อผ้าของส่วนตัวใส่

โลงไปด้วย แล้วก็ช่วยกันหามโลงจากเรือนไปป่าช้า (สะกินกะไม้จู้) ซึ่งปรกติมักอยู่ห่างจากบ้านไม่เกิน กิโลเมตรเศษๆ เมื่อเวลาเอาโลงไปจากเรือน ต้องเอาดินนำไป พอถึงที่ฝังก็ฝังเอาหัวมาทางบ้าน เวลาฝังลุกขึ้นมาก็จะหันไปทางอื่น ไม่หันมามองบ้าน ถ้าคนตายเป็นผัวเมียกัน อาจขุดโลงเก่าขึ้นมากวาด กระตุกไว้มูมหนึ่ง แล้วเอาผ้าวางรองใหม่ เอาอีกศพไปวางคลุมผ้าแล้วปิดผ้าได้ บอกว่าเวลานี้ผัวเจ้า (เมียเจ้า) จะมาอยู่หน้าแล้ว ถ้าเป็นคนอื่น จะต้องขอซื้อโลง คือขุดขึ้นมา กวาดกระตุกไว้ที่มูมหนึ่ง ทำให้สะอาด แล้วเอาชิ้นผืนหนึ่งมาขอซื้อโลง บอกผีเจ้าของโลงว่า อย่าเคียด อย่าชุน ผีนี้ไม่มีเรือนอยู่ จะมาขออยู่น้ำ แล้วจึงเอาศพใหม่วางลงไป เมื่อกลบดินแล้วจึงเอาข้าวของเครื่องใช้วางลงบนเนินดิน ถ้าเป็นคนรวย ก็ใช้ที่กว้าง ปักไม้บอกเขตไว้ ๔ มุม ญาติพี่น้องลูกเมียจะสั่งเสียว่า ให้อยู่ที่นี่ เมื่อเสร็จแล้ว เวลาเดินกลับไม่ให้หันหลังไปมอง ถ้าทำตาแหลว ก็จะไปปักที่กองฟอนฝั่งศพนั้น เพื่อให้เป็นที่หมายรู้

พอถึงเรือนคนตาย ตรงหน้าตกชายคาเรือน เอาพาข้าวปั้นน้อยๆ ปั้นหนึ่ง เอาพินมาท่อนหนึ่ง ดึงเอาใบเซยหลังคาเรือนมาหน่อยหนึ่ง ชุกใส่ไฟ หยิบเอาข้าวมานิดหนึ่งเข้าปาก แล้วว่า ข้าวผืนนี้ข่ม ต่อไปอย่ามีผู้ใดตายอีก จากนั้นก็แต่งพาข้าว พาน้ำ กินกัน ตอนกลางคืนมีคนมางันเรือน ช่วยความทุกข์ความโศก มาอบอุ่นเรือน ๒-๓ คืน ส่วนมากเป็นสาวหนุ่มในบ้านนั้นและญาติพี่น้อง

ถ้ามีคนตายระหว่างที่อยู่ในระยะทำไร่ หรือรูตข้าว ต้องฆ่าหมูหรือไก่ก็ได้ เอาเลือดมาให้คนในเรือนในบ้านที่ไปช่วยฝังศพช่วยงานศพ ได้จับคนละนิดคนละหน่อย ถ้าไม่จับถือว่า ขะลำ ข้าวอาจไม่ขึ้นหรือรูตข้าวไม่ได้

ฝังศพผีตายโหง (ปงายจิตไม้บ) ต้องฝังตรงที่ตายหรือที่พบศพ เมื่อฝังแล้ว คนที่ไปช่วยฝังทุกคน ต้องसानดอกเคียนหัว มีปลายแหลมๆ ข้างบน ทุกคนที่ไปฝังพอมายังบ้านต้องวนบ้าน ๓ รอบ โดยเข้าทางซ้ายของบ้านก่อน แล้ววนไปตามเข็มนาฬิกา แล้วมานอนกวาน ๓ คืน เวลากินข้าว ลูกเมียจะดำแจ้ว เอาข้าวใส่กะติบไปยื่นให้ ไม่มองหน้ากัน และไม่พูดกันเลย แต่พูดกันเองในกลุ่มที่ไปฝังศพผีตายโหงได้ พอครบ ๓ วัน ก็ไปอาบน้ำขมิ้น เอาว่านไฟมาตำ เอาน้ำใส่แล้ววกใส่ผม ใส่หน้า ล้างให้หมดจด แล้วไปที่ประตูทางเข้าบ้าน ก่อกองไฟขึ้นมา (ไม่ต้องใหญ่) คนดีก็กลับเข้าบ้านไป ถือว่าผีไม่ข้ามไฟเข้ามา แล้วไปฆ่าหมูตัวหนึ่ง จับหมูตัวนั้นทั้งมือทั้งเท้า ถือว่าได้ชำระล้างจากผีตายโหงแล้ว

ในปีที่มีคนตายโหง ต้องกินผัก กินมันดัน เผือก ฯลฯ ให้หมด แล้วไปขอพืชผักเรือนอื่นมาปลูก ข้าวแนว (ข้าวพันธุ์) ของเรือนนั้นก็ทั้งหมด ไม่เอามาปลูก ต้องไปเอาข้าวพันธุ์เรือนอื่นมาปลูก

๓๕๘ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ข้อห้ามและข้อนิยม เผ่าจะต้องมีความเชื่อหลายประการที่ตรงหรือคล้ายคลึงกับชนเผ่าอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะเผ่าเงะ และเผ่ากะตู ซึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่ใกล้ที่สุด และมีจำนวนประชากรมากกว่าเผ่าจะต้องฉะนั้น จึงเป็นไปได้ว่าข้อห้ามและข้อนิยมของเผ่าจะต้องอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากเผ่าทั้งสอง หรืออาจเป็นข้อห้ามข้อนิยมที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม มีข้อห้ามและข้อนิยมบางอย่างที่พบว่า ปรากฏอยู่ในเผ่าจะต้อง แต่ไม่พบในเผ่าเงะและกะตู ความแตกต่างเหล่านี้ไม่ได้เป็นเหตุผลสำคัญที่จะระบุถึงการแยกกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกจากกัน แต่เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันว่า การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทำให้เกิดได้ทั้งการรับเอาอิทธิพลของกลุ่มอื่น และในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะรักษาสิ่งที่เป็นสมบัติเฉพาะเผ่าของตนเพื่อแสดงความเป็นตัวตนที่ต่างไปจากเผ่าอื่นๆ ด้วย

ข้อห้าม ส่วนมากเป็นข้อห้ามที่เนื่องมาจากความเชื่อ ได้แก่

๑. เวลาไม่มีการแข่งฮีดคอง ห้ามโห่ร้อง ห้ามตีปะเนาะปะฮ้ำด กลางบ้าน กลางกว๊าน ถ้าตืออยู่เรือนทำได้ เพราะเชื่อว่า ถ้าตีปะเนาะปะฮ้ำด ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะ หรือโห่ร้องทำเสียงดัง จะทำให้ผีเข้าใจว่ากำลังจะแข่งฮีดฆ่าควายหรือหมู ผีก็จะมารอกิน เมื่อไม่มีควายหรือหมูให้กิน ผีก็จะโกรธและทำอันตรายคนทั้งบ้าน และโดยนัยเดียวกัน จึงห้ามทำเครื่องประดับฮีด เช่น พู่หรือเครื่องตกแต่งเสาหลักควาย ถ้าไม่มีการแข่งฮีดจริงๆ

๒. เวลาชะล่าหนัก เช่น มีคนในบ้านตายโหง จะต้องเอาไม้มาขวางปิดทางเข้าบ้านทุกทาง มีพดไม้ปักขวางทาง เป็นเครื่องแสดงว่า คนข้างในบ้านห้ามออก คนนอกบ้านห้ามเข้า

คนที่ไปส่งสะกาน (ทำศพ) ผีตายโหง เมื่อกลับมาถึงบ้าน ไม่ให้เข้านอนเรือน เมื่อกลับมาต้องอ้อมรอบกว๊าน (อ้อมซ้าย) แล้วขึ้นอยู่บนกว๊าน ๓ วัน ๓ คืน ไม่ให้พูดกับใคร ลูกเมียไปส่งข้าวส่งน้ำก็ไม่ให้พูดด้วย ฟัน ๓ วัน ๓ คืน แล้วจึงจะกลับไปเรือนได้ โดยปรกติ อาจกำหนดระยะชะล่า ๓ วัน ๓ คืน หรือ ๗ วัน ๗ คืน อย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. เวลาต้มเหล้าสำหรับแข่งฮีดใหญ่ ถือเป็นระยะชะล่าห้ามพูดกับผู้อื่น เช่นเดียวกับเวลาที่กำลังปลูกกว๊านใหม่ คนที่ไปแบ่งกว๊าน ห้ามพูดทักทายโต้ตอบกับคนต่างบ้าน แม้จะถูกทักถามก็ไม่ให้ตอบ ถ้าทำผิดพลาดไป ทั้งสองฝ่ายต้องถูกปรับไหม เช่น ฆ่าหมู ฆ่าไก่ ทั้งนี้เพราะถือว่ากว๊านเป็นสิ่งสำคัญของบ้าน ไม่ใช่เป็นเพียงเรือนที่คนอยู่ แต่สำหรับผีบ้าน

๔. ในเวลาจะรูดข้าว ต้องชะล่า และต้องฆ่าหมูไปทำพิธีเรียกขวัญข้าว (*ซิจะฮับ*) ถ้ามีการล่องละเมิด เช่น เห็นพดไม้ปักไว้ในบริเวณทางเข้าไร่ หมายความว่ากำลังชะล่า ห้ามเข้าไร่ ถ้าเข้าก็ละเมิด

จะบอกไม่เห็นเครื่องหมายก็ได้ เพราะคนในบ้านจะต้องปักไม้ขวางทางเดินแล้วเสียบพดไม้ไว้ การปรับไหมผู้ละเมิดนั้น กำหนดตามสภาพความผิดหนักหรือเบา เช่น ถ้าบ้านกำลังแบ่งฮีดกินควายอยู่ก็ต้องเสียควายเป็นค่าปรับไหม

๕. ในเวลารูดข้าวเสร็จแล้ว จะมีการทำบุญท่ายปี คนในบ้านจะช่วยกันถางหญ้า ถางทาง ถือว่าต้องชะล่าเหมือนกัน มีการต้มเหล้าสาโท บุญท่ายปีเรียกตามภาษาลาวว่า บุญชะ หรือภาษาเผ่าเรียกว่า *ฮาย* ทำในเดือน ๑๑-๑๒ บุญนี้ถือว่าเล็กกว่าบุญเดือน ๓-๔ (บุญกินควาย) บุญเดือน ๑๑-๑๒ มักกินหมู กินไก่ และต้องเอาฝ้ายผูกแขนไว้ เป็นการบอกผีว่า ยังไม่ได้กินควาย จะขอไปแบ่งฮีดกินควายตอนที่แบ่งฮีดใหญ่ของบ้าน

๖. ถ้ามีการลวงละเมิดข้อห้ามและถูกปรับไหม แล้วไม่ยอมรับ ถือว่าคนที่ทำผิดจะต้องรับผิดชอบชีวิตชาวบ้านทั้งบ้านที่ถูกละเมิด สมัยก่อนนั้น ถ้าไม่ยอมให้ปรับไหม บ้านที่ถือว่าเป็นฝ่ายเสียหายอาจบุกเข้าทำร้าย อาจมีการต่อสู้กันถึงเจ็บตาย สมัยนี้มีการลดหย่อนผ่อนโทษกันได้ แต่ก็ต้องยอมรับผิดเสียก่อนแล้วจึงจะฟ้องหรือขอผ่อนผันภายหลัง

๗. ถ้าคนบ้านหนึ่งไปแต่งงานกับผู้หญิงอีกบ้าน แล้วผู้ชายบ้านเดิมของผู้หญิงมาลักเอาผู้หญิงกลับไปหรือพาหนี บ้านที่ทำผิด (คือมาลักพาผู้หญิงไป) จะต้องถูกปรับไหมใน ๒ กรณี คือ ค่าปรับไหมที่ทำความผิดและต้องคืนค่าทองที่ฝ่ายชายจ่ายไปแล้ว ส่วนผู้หญิงคนนั้นจะกลับเข้าบ้านสามีอีกไม่ได้เป็นอันขาดเพราะถือว่ามีความผิดด้วยเช่นกัน แต่ถ้าเป็นการลักพาไปโดยฝ่ายหญิงไม่ได้มีส่วนรู้เห็นก็ขึ้นอยู่กับฝ่ายชายว่าจะยอมรับกลับมาเป็นภรรยาหรือไม่ แต่โดยทั่วไปก็มักจะไม่นับกลับมาอีก

๘. ห้ามผู้ป่าวผู้สาวเอาลูกทาง คือมีท้องหรือมีลูกโดยยังไม่ได้แต่งงาน ฝ่ายผู้ชายต้องเสียค่าปรับไหมให้แก่เรือนของผู้หญิง และเสียให้แก่บ้านด้วย ถือว่าผู้ชายเป็นผู้สละกบ้าน (สะเตาะเคราะห์) แล้วก็แต่งงานกันไปเลย แต่ถ้าผู้ชายไม่รับ ฝ่ายผู้หญิงต้องสละกบ้าน ถือว่าผู้หญิงคนนั้นต้องรับผิดชอบชีวิตคนในบ้าน ถ้าเกิดมีใครในบ้านเจ็บหรือตายไป ก็ถือว่าเป็นเพราะมีคนประพฤติดีตีดีได้ลูกทาง เด็กคนนี้จะถูกเรียกว่า *กอนจาเรฮู* (ลาวลุ่มเรียกว่า ลูกทาง) ไม่เรียกว่า *กอนโตม* ลูกกก หรือลูกหัวปี ลูกที่เกิดตามมาจะเรียกลูกกกก็ได้ หรือเรียกว่าเป็นลูกคนที่สองก็ได้ เมื่อเด็กที่เป็นลูกทางนี้โตขึ้นก็จะถูกเรียกว่าเป็นลูกทางตลอดไป แม้ว่าพ่อแม่จะได้แต่งงานกันแล้วก็ตาม

๙. ห้ามกินของที่ปฏาตายายไม่เคยกิน เช่น ปลาแห้ง งู นกคุ่ม หมากแข้งขม (*แปริง*-มะแว้ง) สำหรับบางคน อาจถือว่าของบางอย่างเป็นพิเศษเฉพาะตัว กินไม่ได้ เช่น ชะล่าควายด่อน (ควายเผือก) เขี่ยบเลียดควายเผือกก็ไม่ได้ ไปช่วยฆ่าและช่วยทำอาหารก็ไม่ได้

๑๐. สัตว์บางอย่างไม่เรียกชื่อ โดยเฉพาะที่เป็นสัตว์ใหญ่ หรือดุร้าย ทำอันตรายคน เช่น เสือ ไม่ค่อยเรียกว่า **ชัช** แต่จะเลี่ยงไปเรียกว่า **ตุงยะฮู** งูตัวใหญ่ๆ ที่เรียกว่า งูชวง หรือ มารูจอง ก็มักจะเรียกว่า **ตุงยะฮู** เหมือนกัน (ตุงยะฮู หมายถึง “ไอ้ตัวโต”)

๑๑. ต้นไม้บางอย่าง ห้ามเอามาทำเรือน เช่น หมากขามป้อม **ฮาเลียว** หมากขาม **ฮัมปิล** ทั้งสองอย่างนี้ คนจะต้องถือว่าเป็นไม้พืนของผี ต้นมะขามใหญ่นั้นถ้าปลูกเองก็เอามาได้ นอกจากต้นไม้สองชนิดนี้ ไม้ที่มีลักษณะไม่ปกติหรือเกิดเหตุผิดปกติ ผิดลักษณะที่เหมาะสมก็ไม่เอามาทำเสา หรือส่วนประกอบเรือนส่วนสำคัญๆ เช่นกัน

๑๒. เวลาเมียท้อง ห้ามคนในเรือนนั้นหลามข้าวหรืออาหารใส่กะบัง ห้ามผู้หญิงท้องกินปลีกกล้วยอ่อนเพิ่งผลิ เชื่อว่าลูกจะออกมาคาท้องไม่ออกตลอดตัว วิธีแก้ต้องใช้วานเอียน (ปลาไหล) ต้องไปหาปลาไหลที่ตายเอง และเอาหัวลงมาทางที่ต่ำ เมื่อไปเห็นหรือไปเสาะหาได้ ต้องหลับตาหยิบเอามาทั้งตัว เอาปลาไหลนั้นมาตากแห้ง คั่วแล้วป่นเก็บไว้ เมื่อเกิดเหตุที่ว่าผู้หญิงคลอดลูกยาก ก็เอาปลาไหลป่นนั้นมาผสมน้ำให้กิน ลูกจะลื่นออกมาได้ ไม่เป็นอันตรายทั้งแม่และลูก วานเอียนนี้หายากมาก ถ้าใครมีหรือหามาได้ ก็จะเก็บไว้อย่างดี

ข้อนิยม ข้อนิยมปฏิบัติของจะต้องนั้น นอกจากจะเกี่ยวกับความเชื่อโดยตรงแล้ว ยังมีข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตโดยทั่วๆ ไปด้วย ได้แก่

๑. เผ่าจะต้องยึดถือฮีดคองประเพณี ฮีดบ้านและฮีดเรือน (ครอบครัว) อย่างเคร่งครัด และส่งเสริมการแบ่งฮีดคองเพื่อรักษาไว้เป็นเอกลักษณ์ของเผ่าและยังมีผลดีในด้านอื่นด้วย เช่น เมื่อมีคนเจ็บป่วย การแบ่งฮีดฆ่าหมูหรือควายเลี้ยงผี จะช่วยให้คนเจ็บอาการดีขึ้นหรือหายจากโรคได้ เพราะสมัยก่อนไม่มียารักษาโรค ไม่มีแพทย์ ทำแล้วมีผลดีคือได้รักษาโรค พร้อมกันนั้น การแบ่งฮีดก็ทำให้สาวหนุ่มได้มีโอกาสสนุกสนาน คนเฒ่าแก่ก็สนุกด้วย และเป็นการส่งเสริมความสามัคคีปรองดองของคนในบ้าน

๒. นิยมทำไร่ทำสวนและปลูกฝ้ายดอก เพื่อเอามาเข็นและทอผ้าชิ้น ผ้าห่ม ผ้าเฉียง กะเตี๋ย และเครื่องนุ่งห่มอื่นๆ ทั้งของผู้ชายผู้หญิง ทำให้มีเครื่องนุ่งห่มเพียงพอ และสามารถนำไปขายให้เผ่าอื่น ๆ ด้วย หรือได้สิ่งแลกเปลี่ยน เช่น ควาย วัว ไห เจ๊ะพลัง (ไหเคลือบขนาดใหญ่ ราคาแพง) ปะเนาะปะฮัด นอกจากนั้นยังมีของอีกหลายชนิดที่ต้องการ และอาจจะใช้ผ้าทอเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนได้

๓. เผ่าจะต้องถือว่า การทำไร่ทำสวน และเครื่องมือหากิน เช่น สานแห ทำด้อน ลี และอย่างอื่น ๆ นั้น ทำให้ชีวิตสุขสบายและมีกินมีอยู่เท่าเทียมกับเผ่าอื่นๆ ทำแล้วได้ผลดีที่เห็นได้ทันที คือมีกินมีอยู่มีนุ่งมีถือ มีใช้มีจ่าย สบายใจไม่ลำบาก ถ้าไม่ทำหัวหน้าครอบครัวก็จะลำบากใจ ชีวิตก็จะทุกข์ยาก

๔. เผ่าจะต้องนิยมนิยามตั้งบ้านที่ภูเพียง คือที่ราบบริเวณตีนดอย แต่ไม่ใช่ทุ่งเพียง (พื้นที่ราบลุ่ม) และชอบให้ใกล้แคมห้วยแคมเซ (ริมลำน้ำ) ทำทางติดต่อบ้านใกล้เคียง มีชายแดนขอบเขตบ้าน เพราะทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางไปมาหาสู่กัน ทำให้เกิดผลดีคือประหยัดแรงงาน และเด็กหนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกัน ญาติพี่น้องก็เดินทางไปมาตามข่าวกันได้สะดวก การมีขอบเขตบ้านชัดเจนก็ทำให้ไม่ล่วงละเมิดกัน รู้ที่ของตน

๕. นิยมเชิญบ้านอื่นมาร่วมงานบุญฆ่าควายทั้งหมดบ้าน ทำให้เกิดความสุขสนาน ทำต่อๆ กันมาตามฮีดคองประเพณี ทำให้เกิดความม่วนซื่น บ้านมีชื่อเสียงโด่งดัง และคนในบ้านก็ได้กินแซบกินนัว (กินอร่อยกินดี) เมื่อเกิดมีความทุกข์ยากก็อาจขอพึ่งพาอาศัยกันได้

นอกจากข้อห้ามและข้อนิยามดังที่กล่าวแล้วเผ่าจะต้องยังมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาอีกหลายอย่าง เช่น ในการเลือกคู่ครอง พ่อแม่หรือคนเฒ่าคนแก่ก็จะส่งสอนลูกหลานว่า คนขี้คร้าน คนตื้อ ไม่ฟังทำพ่อแม่ คนใจคับแคบ (สะโอะ) คนใจร้อน ถือว่านิสัยไม่ดี จะทำให้ชีวิตลำบาก จึงไม่ควรแต่งงานด้วย ถ้าไม่เชื่อผู้ใหญ่ ขึ้นแดงไปก็จะเดือดร้อนต้องปะ(ทั้ง)กันภายหลัง

ศิลปะและวัฒนธรรมของเผ่า

นิทาน

จะต้องนิยมนิยามนิทานดังกล่าวแล้วข้างต้นคนที่เล่าเรื่องต่างๆ ในบ้านจะต้องมีอยู่บ้านละคนสองคน แต่มักจะเล่าเป็นเกร็ดเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับชีวิตของเผ่า ไม่ได้เล่าเป็นเรื่องเป็นราว เหมือนนิทานเรื่องยาวๆ ของลาวลุ่ม หรือของเงะ ซึ่งชอบเล่าเรื่องยาวๆ คล้ายลาวลุ่ม นิทานของจะต้องนอกจากเรื่องกำเนิดบ้านจะต้องแล้ว ก็ยังมีเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ เรื่องผี และอื่นๆ อีก

เครื่องดนตรีและการขับลำ

จะต้องมีเครื่องดนตรีพิธีกรรมและดนตรีที่เล่นเพื่อความบันเทิง รวมทั้งมีเพลงเด็ก เพลงขับลำ ในการม่วนซื่นต่างๆ หลายอย่าง

เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีของเผ่าจะต้อง แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ เครื่องดนตรีที่ใช้เล่นเฉพาะในพิธีกรรม และเครื่องดนตรีที่เล่นเพื่อความบันเทิง

เครื่องดนตรีพิธีกรรม เครื่องดนตรีประเภทนี้จะมีข้อห้าม นำมาเล่นในเวลาปกติธรรมดา

๓๖๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ไม่ได้ แต่อาจเก็บไว้ในเรือน หรือเจ้าของนำมาตีทดลอง หรือซ้อมเล่นได้เป็นครั้งคราว ได้แก่

๑. **ประเนาะ** ประเนาะ ทำด้วยทองเหลือง ลักษณะคล้ายฆ้องขนาดเล็ก แต่ไม่มีปุมกลาง ตีด้านหน้า

๒. **ตัสแล** ประฮัด ลักษณะเหมือนประฮัด แต่ตีด้านใน ทั้งประเนาะและประฮัด

มีเชือกผูกคล้อง ใช้มือถือ เวลาตีต้องยืนหรือเดินไปพร้อมกับวงพ็อน

ไม้ตีประเนาะเป็นท่อนไม้ปลายหุ้มผ้า ประฮัดใช้ไม้ธรรมดา ไม่ต้องหุ้มปลาย

บางที่ใช้ขุ่นลูกเล็กเสียบปลายไม้แล้วพันผ้า ตีประเนาะก็ได้ จะได้เสียงค่อนข้างทุ้มต่ำ

๓. **กอง** กองลา ลักษณะอย่างเดียวกับประเนาะและประฮัด แต่มีปุมเหมือนฆ้องลา

ใช้ท่อนไม้ปลายหุ้มผ้าตีตรงปุม เสียงกังวานกว่าประเนาะประฮัด มีขนาดต่างๆ กัน

บางที่เอามะละกอหรือขุ่นลูกเล็กๆ หุ้มผ้า มัดปลายไม้ตีก็ได้

เครื่องดนตรีอีกชนิดที่ใช้เฉพาะการประกอบพิธีกรรม คือ กะบังไม้ไผ่ ขนาดข้อมือ หรือเล็กกว่า ตียาวประมาณหนึ่งศอก เจาะรูและตัดปลายสำหรับเป่า จำนวน ๕ หรือ ๗ ลำ เป็นหนึ่งชุด เป่าได้เสียงต่างๆ กัน ประสานกับเสียงประเนาะประฮัดและกระดังงา แต่ปัจจุบันหนุ่มๆ ส่วนมากเป่าไม่ค่อยเป็นแล้ว และการเป่ากะบัง ถ้าไม่ครบจำนวน ก็จะได้ทำนองเสียงที่ไม่ไพเราะ

เครื่องดนตรีเพื่อความบันเทิง

๑. **ตรบวล** ขลุ่ย ทำด้วยไม้ป้อ ขนาดไม่ใหญ่ เจาะรู เวลาเป่า ใช้นิ้วปิดรูเพื่อบังคับเสียง

ถ้าใช้ไม้ขนาดต่าง ๆ ก็ได้เสียงต่างกันไป

๒. **กรวยาง** หมากหิ้ง-ลาว คือกระดังงา พวงหนึ่งมีประมาณ ๓๐ ลูก เขย่าให้เกิดเสียง

อาจใช้เขย่าประกอบเวลาเรียกผีในพิธีเป่งฮึดด้วย

๓. **จอรุลา** หมากแข้ง คล้ายลูกแซ็ก ทำด้วยทองหรืออะลูมิเนียม ข้างในใส่เม็ดหมากไม้อะไร

ก็ได้ที่แข็งๆ สั่นแล้วมีเสียงดังกราวๆ

๔. **ตังกอย** ปี่เขาควย ทำด้วยเขาควย เจาะรูให้เกิดเสียง เป่าได้เสียงดังกว่าปี่ไม้ไผ่

๕. **ฮากีร์** กลอง คือ กลองที่ขึงด้วยหนังวัว ควย ตีได้ ๒ ด้าน

เครื่องดนตรีประเภทที่เล่นได้ทั่วไปนี้ จะใช้เวลาว่างยามว่างขึ้นระหว่างพิธีกรรมก็ได้ หรือนำมาเล่นตามลำพังเพื่อความบันเทิงก็ได้ โดยเฉพาะขลุ่ยมักใช้เป่าเล่นเวลาเดินทางไปไร่หรือไปที่ต่างๆ หนุ่มๆ มักนำขลุ่ยติดตัวไปเป่าเล่น หรือเป่าให้ผู้หญิงฟังก็ได้ แต่ผู้หญิงน้อยคนที่จะเล่นดนตรีเป็น และไม่ค่อยเล่นมากนัก โดยเฉพาะดนตรีพิธีกรรม ผู้หญิงจะเล่นไม่ได้เลย

เพลง มีทั้งที่เป็นเพลงของเด็กและเพลงขับลำในการม่วนซื่น

เพลงเด็ก เผ่าจะต้องมีเพลงที่ถือว่าเป็นเพลงเด็ก (nursery rhymes) เช่น เพลงกล่อมเด็ก และเพลงเด็กร้องเล่น

เพลงกล่อมเด็กที่ร้องกันแพร่หลาย เรียกว่า **ปะย็น** และ **อินตื๊ด** ใช้เวลาเฝ้าลูก (เอาผ้าสะพายลูกไว้กับตัวพ่อหรือแม่) แล้วเขย่าตัวเอง ทำให้ตัวลูกเขย่าตาม แล้วร้องกล่อมให้ลูกหลับ เพลงปะย็น มีเนื้อร้องว่า

ย็น ย็น กอน ย็น กาไซโดมเก๊ะฮู	กรอง กะไซโดมตอง กรุเปอย
กะไซโดมกราย ตาล็อกฮู	เต๋อกฮูจ็อกฮู โดมกูย
ตามิสู ตื๊ดกื๊ด โดมจรี กะล่า	ปืช ปืช กอน ปืช ปืช

เอย เอย ลูก เอย เดือนข้าวเก๊ะฮู สุก ข้าวกรองสุก เดือนหมากถั่วหมากกรุเปอยสุก เดือนข้าวกรายสุก ข้าวตาล็อกฮูสุก หมากยางสุกเหลือง หมากยางสุก มะไฟสุก เต็มตันเต็มกิ่ง กะล่า (หมากสีดำ ๆ ตันขึ้นอยู่ริมน้ำ) นอน นอน ลูก นอน นอน

เพลงเด็กเล่น เวลาเล่นซ่อนหา ฝ่ายที่เป็นคนหา จะร้องว่า **ย้าบ กะตุงยร** ร้องประโยคนี้ซ้ำๆ ตลอดเวลาที่ตามหาคนซ่อน ข้อความนี้หมายถึง ระวังๆ มีชายห้อย ซึ่งไม่ได้มีความหมายชัดเจน เป็นเพียงคำร้องเล่นเท่านั้น

เวลาเด็ก ๒ คน เล่นขัดแขนไขว้กันเป็นห่วง ให้เด็กอีกคนหนึ่งขึ้นนั่ง คนเล่นจะร้องว่า

ปรีดำปรี ปรีดำปรี บุงตะเบียด มัจ ตาปู้รุ ได้จุตรโกล มวยมวย
กระทืบลงมา ดินหก ตาเจ็ด หัวเข้าหนึ่ง

คำร้องนี้ไม่มีความหมาย แต่เป็นเหมือนการให้จังหวะ เวลาร้องก็จะไกวหรือเขย่าแขนเป็นจังหวะ

เพลงที่เป็นการขับลำของเผ่า เรียกว่า **มวน กะเลอย ปัยรีตะปัย** และ **ปะนอยจูดังกงฮู** เป็นเพลงที่มีทำนองคล้ายๆ กัน แต่ลีลาและจังหวะจะต่างกันไปบ้างเล็กน้อย การขับลำนี้ ขับเวลาใดก็ได้ ความยาวของเพลงขึ้นอยู่กับความสามารถของคนร้อง ร้องตลอดคืนก็ได้ ถึงรุ่งเช้าก็ได้ จะร้องด้วยกันหลายๆ คนก็ได้ ร้องคนเดียวก็ได้ ผู้หญิงก็ร้องได้ ผู้ชายก็ร้องได้

การขับลำนี้ไม่มีการสั่งสอนหรือถ่ายทอดกันเป็นการเฉพาะ คนรุ่นเด็กหรือหนุ่มสาวจะฟังจากรุ่นผู้ใหญ่แล้วก็ค่อยๆ จดจำ ร้องกันไปเรื่อยๆ เนื้อความหรือถ้อยคำที่ขับก็คิดขึ้นมาเอง หรือถ้ายังไม่ชำนาญ จะจดจำคำที่คนขับเก่งๆ เคยขับให้ฟังก็ได้ เรียกว่าเป็นการขับลำด้วยความสมัครใจ และด้วยความสนุกสนานรื่นเริง เนื้อความที่เรียกว่าเป็นคำท่วย คือ คำขับตามธรรมเนียม หรือตามแบบแผนที่สืบๆ กันมา

๓๖๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เช่น ขับลำเนื้อความว่า บ้านนี้ทุกข์ยาก ข้าวปลาอาหารน้อย ดอนรับแขกได้ไม่ดีไม่เต็มที อีกฝ่ายหนึ่งก็ขับลำตอบว่า ไม่มีข้อติข้อดงการต้อนรับ ที่บอกว่าต้อนรับขาดตกบกพร่องนั้น ไม่ถือสา เพราะเข้าใจสภาพความเป็นอยู่

เนื้อความของลำกะเลอย ที่ได้ตอบกันระหว่างชาย-หญิง นั้น ฝ่ายผู้หญิงมักจะขับว่า ถ้าจะให้เจ้พลึง (ไทเคลือบใส่เหล้า) ปะเนาะ ปะฮาด หมากบัต ก็ให้เอามาให้พ่อแม่ของข้อย บางทีพี่น้องชายของผู้หญิง ก็เป็นผู้ร้อง นัยของเนื้อความก็คือการเรียกค่าทอง แล้วฝ่ายผู้บ่าวก็ร้องตอบว่า ถ้าเป็นช่ง เป็นเสื่อเป็นข้าวของอื่นๆ ก็ให้เอามาให้เรือนข้อย ผู้สาวแถมแดงๆ รุปรงามๆ ทำงานหมั่นขยัน ขอให้มาสู่เรือนข้อย

ตามธรรมเนียมของจะต้อง ไทเคลือบ เครื่องดนตรีปะเนาะปะฮาด ถือเป็นค่าทองที่ฝ่ายชายให้พ่อแม่ผู้หญิง ส่วนเสื่อผ้าเครื่องนุ่งห่มเครื่องประดับต่างๆ เป็นของที่พ่อแม่ผู้หญิงจะให้กับลูกเขย

นอกนั้นก็มักขับลำเป็นเนื้อด้นกันสดๆ ตามที่พอใจจะร้อง ได้ตอบกันไปเรื่อยๆ หรือขับเล่นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ ถ้าขับลำที่กว้านในการแบ่งฮีดใหญ่ ก็มักมีคนขับเก่งๆ มาขับให้ฟัง ถ้าขับเล่นกันตามเรือนหรือในกลุ่มเล็กๆ ใครจะขับก็ได้

ท้าวฮั่นบอกกับท้าวฮั่นวิไลว่า เผ่าจะต้องนั้นมีลักษณะเป็นของเผ่าเองหลายอย่าง ทำให้รู้ว่าใครเป็นใคร เป็นเงะ เป็นจะต้อง หรือเป็นกะตุ เป็นตะไอย แม้จะอยู่ใกล้กัน สนทนสนมคุ้นเคยกัน แต่ก็เป็นคนละเผ่ากัน ลักษณะของเผ่าจะต้องที่ท้าวฮั่นกล่าวถึงนั้น ได้แก่

๑. พูดภาษาเงะ ภาษาฮารัก ได้ดีเท่ากับภาษาตนเอง คือ จะต้อง ภาษาละเวน กะตุ ตะไอย กะต่าง ลาวลุ่ม และอื่นๆ ก็พูดได้บ้าง

๒. จะต้องหาเลี้ยงชีวิตด้วยการอาศัยตนเอง ทำไร่นาสวนก็พอมีพอกิน เวลาไปทางไร่นาสวนทางหมู่บ้านละหนึ่งเดียวก็พอ บางครั้งมีครอบครัวอดอยากบ้าง และทำการจักสาน ตำหูก ตำขึ้น กะเตี๋ยว เหล่านี้ทำยากแต่จะต้องก็ทำได้ ฯลฯ

๓. เผ่าจะต้องไม่ละทิ้งดินดอนของปู่ย่าตายายของตน ดินดอนนี้มีสัตว์บก สัตว์น้ำ มีไม้ใหญ่ ฯลฯ ทำให้ชีวิตอยู่สุขสบาย ทำเรือนก็มีไม้มีเชย (หญ้า) มุงเรือน และเอาไม้ปะอมาทำฟาก ทำฝาแอม เป็นแบบเป็นวิธีของจะต้องเอง

เหล่านี้คือสิ่งที่คนจะต้องถือว่า เผ่าจะต้องมีอยู่และเบียดอยู่ติดเทียมกับเผ่าอื่นๆ เช่นกัน

ตะโอย

ถิ่นที่อยู่ของเผ่า ตะโอย นั้นอยู่ในเขตแขวงสาละวัน เป็นบริเวณพื้นที่ซึ่งรู้จักและเรียกกันทั่วไปว่า เมืองตะโอย ชื่อของเผ่าตะโอยนั้น บางทีก็เรียกกันว่า ตะออส ในหนังสือเรื่อง ว่าด้วยภาษาต่างๆ ในสยามประเทศ ของพระยาประจักษ์จักรจักร (พ.ศ. ๒๔๖๒) นั้น เรียกเผ่านี้ว่า ช่าตะโอย และอธิบายว่า

ช่าชาติตะโอยนั้นเป็นช่าชานา ช่านาญในการขุดบ่อก่อคันนา กันน้ำทนต์น้ำ

ตามไหล่เขาแลเชิงเขา เปนช่าส่วยส่งเข้าแก่ลาว ช่าจำพวกนี้ย่อมอยู่ตามไหล่เขาภูเกล้า

ภูนาญในแขวงเมืองสาละวัน กับตามไหล่เขาหมู่ใหญ่อันเป็นสันน้ำเขากองกับเขโดน

คือในแขวงเมืองอัตปือ (ประจักษ์จักรจักร : ๒๔๖๒, น. ๓๘)

จากนั้นก็จำแนกตะโอยออกไปเป็น ๒๑ พวก ๒๑ ตำบล ซึ่งอธิบายว่า เป็นการจำแนกตามชื่อภูเขาที่อยู่ และกล่าวว่า ตะโอยเหล่านี้พูดภาษาสำเนียงเพี้ยนกันไปบ้าง ที่สำคัญคือเห็นว่า พวกตะโอยนี้เป็นพวกชานา ไม่ใช่พวกปลูกข้าวไร่หรือบนภูเขา เพราะพวกนี้ปลูกข้าวด้วยวิธีก่อคันนา มีการกันน้ำทนต์น้ำ และยังกล่าวด้วยว่า ใช้แรงโคไถนา แต่ละตำบลมีดอกโคกลางเป็นดอกใหญ่ เอาโคมาเลี้ยงรวมกันทั้งหมด และยังทำบ่อปลาในบริเวณที่นาด้วย

ลักษณะการทำมาหากินของตะโอยตามที่พระยาประจักษ์จักรจักรบันทึกไว้นี้ จะเห็นได้ว่าเป็นชนเผ่าที่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม จึงมีวิธีการทำนาแบบมีคันนาทนต์น้ำ และใช้โค ซึ่งก็ตรงกับพื้นที่อยู่ของตะโอยในแขวงสาละวัน คือเป็นส่วนพื้นที่ราบลุ่ม มีภูเขาบ้างแต่ก็ไม่ใช่อยสูง ตะโอยจึงต่างกับชนเผ่าอื่นๆ ในแขวงเขากองที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่งานวิจัยนี้รวมเอาตะโอยไว้ในชนเผ่าของเมืองกะลิม ก็เพราะบ้านตะโอยที่เป็นบ้านดั้งเดิมในแขวงเขากองนั้น อยู่ในเขตเมืองกะลิม ปะปนกับเงะ กะตูและจะต้องบ้างส่วนตะโอยในเมืองท่าแดง ซึ่งอยู่ติดกับสาละวันนั้น เป็นบ้านตะโอยเล็กๆ ที่เพิ่งอพยพมาอยู่ไม่นาน คือบ้านปะแลง ซึ่งแยกเป็นปะแลงเหนือ ปะแลงกลาง และปะแลงใต้

เมื่อเริ่มสำรวจข้อมูลนั้น คณะผู้ประสานงานของแขวงเขากอง ได้พานักวิจัยไปเยี่ยมบ้านปะแลง และสำรวจข้อมูลที่บ้านปะแลงใต้ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ต่อมาเมื่อมีการอบรมผู้ช่วยเก็บข้อมูลของโครงการวิจัย ก็ได้คัดเลือกรัฐกรที่เป็นเผ่าตะโอย ซึ่งทำงานอยู่ที่เมืองท่าแดง และมีเรือนอยู่ที่บ้านปะแลงเหนือ คือ ท้าวเทิม มาเข้ารับการอบรม

ในระยะแรกของการเก็บข้อมูล ได้กำหนดไว้ว่า จะมีการเดินทางไปบ้านเก่าแก่ของตะโอยที่อยู่ในเมืองกะลิม เช่น บ้านโปม บ้านสะอาง บ้านโประ แต่เนื่องจากข้อขัดข้องเกี่ยวกับการเดินทางและระยะ

เวลาทำงาน การเยี่ยมบ้านตะโอยจึงต้องลี้ภัยไป แต่ผู้วิจัยเห็นควรที่จะรวมชนเผ่าตะโอยไว้ในบรรดาชนเผ่าเมืองกะลึม มากกว่าจะแยกไว้ในเมืองท่าแดง เพราะท้าวเทิมเองก็เล่าประวัติบ้านปะแลงว่าบ้านดั้งเดิมนั้นอยู่ที่เมืองกะลึม เพิ่งตั้งขึ้นเป็นบ้านใหม่ที่ท่าแดงเมื่อประมาณ ค.ศ. ๑๙๘๐ นี้เอง ข้อมูลของเผ่าตะโอยในงานวิจัยนี้จึงยังรวมอยู่ในส่วนของเมืองกะลึมตามโครงการเดิม

ท้าวเทิม เป็นเผ่าตะโอย เกิดเมื่อวันที่ ๑ เดือน ๓ ปี ค.ศ. ๑๙๔๙ บ้านเกิดคือ ปะแลง ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้แยกเป็น ๓ บ้าน ในช่วงสงคราม คนตะโอยบ้านปะแลงต้องอพยพหลบภัยสงครามซึ่งหนักมาก เช่นบ้านปะแลงกลางถูกระเบิดไฟไหม้ทั้งบ้าน ท้าวเทิมเองก็ต้องอพยพโยกย้ายไปที่ต่างๆ จนกระทั่งหมดสงคราม จึงได้กลับมาอยู่บ้านปะแลง ซึ่งต่อมาตั้งเป็นบ้านปะแลงเหนือ

ท้าวเทิมเรียนจบชั้นมัธยม จากโรงเรียนในท่าแดง (ขึ้นกับแขวงสาละวัน ในขณะนั้น) ปัจจุบันมีอาชีพเป็นรัฐกร ห้องการเมืองท่าแดง เมื่ออายุ ๒๐ ปี (ค.ศ. ๑๙๖๙) แต่งดองกับนางบัวไล ตะโอยบ้านเดียวกัน ขณะนี้มีลูกด้วยกันรวม ๗ คน เป็นผู้ชาย ๔ คน ผู้หญิง ๓ คน ยังอยู่ในเรือนเดียวกันที่บ้านปะแลงเหนือ

ท้าวเทิมพูดภาษาตะโอย และภาษาชนเผ่าอื่นๆ คือ ฮาร์ก ตะเรียง และลาวลุ่ม ส่วนนางบัวไลรู้ภาษาตะโอย และฮาร์ก ภาษาลาวลุ่มนั้นพูดได้แต่อ่านเขียนไม่ได้ เพราะนางบัวไลเรียนเพียงชั้นประถม

เนื่องจากท้าวเทิมเป็นรัฐกร มีภาระหน้าที่ต้องปฏิบัติมาก จึงไม่มีเวลาเก็บข้อมูลจากบ้านปะแลงหรือบอกข้อมูลให้แก่ผู้วิจัยมากนัก นอกจากรายงานตามโครงเนื้อหาที่กำหนดไว้ในงานวิจัยดังต่อไปนี้

บ้านปะแลงเหนือ เมืองท่าแดง แขวงเซกอง

บ้านปะแลงเหนืออยู่ห่างจากตัวเมืองท่าแดงประมาณ ๒ กิโลเมตร จากปากทางเข้าไป ถึงตัวหมู่บ้านประมาณ ๘๐๐ เมตร ทางทิศตะวันตกของเมืองท่าแดง บ้านใกล้เคียงได้แก่ บ้านปง (เผ่าฮาร์ก) บ้านท่าแดง (เผ่าส่วย) บ้านปะแลงกลาง (กลาง) และบ้านปะแลงใต้ (เผ่าตะโอย) แถบนี้เป็นบริเวณที่ดินดี ปลูกพืชไร่ได้งดงาม มีแหล่งน้ำใกล้เคียงคือห้วยทราย ห้วยละวัน ห้วยละวันมีขนาดใหญ่กว่าห้วยทราย และยังมีห้วยละนงอยู่ทางตีนภูจวม แต่ไกลออกไป ๖-๗ กิโลเมตร ส่วนใหญ่ชาวบ้านปะแลงจึงใช้น้ำและหาปลา ที่ห้วยละวันและห้วยทราย

บ้านปะแลงมีภูจวมอยู่ทางด้านเมืองปากของ ติดกันกับภูเซด เป็นเทือกเขายาวคือ ภูจวม ภูเซด ภูละนง ชาวบ้านมักจะไปหาสัตว์และตัดไม้ที่ภูจวมและภูเซด ซึ่งเดินจากบ้านปะแลงเพียง ประมาณ ชั่วโมงเศษ มีคนไปทำสวนหมากแฉง (กระวาน) แถบตีนภูด้วย

จำนวนประชากรของบ้านปะแลงเหนือ มี ๓๗๐ คน เป็นชาย ๒๐๕ คน หญิง ๑๖๕ คน จำนวนหลังคาเรือน ๕๐ หลังคา ครอบครัวยุค ๖๕ ครอบครัวยุค มีเรือนแบบเก่าประมาณ ๔-๕ หลัง นอกนั้นปลูกใหม่เป็นเรือนแบบลาวลุ่ม ซึ่งเป็นเรือนขนาดเล็ก อยู่กันเป็นครอบครัวเดี่ยว

เมื่อเทียบกับบ้านตะโอยในเมืองกะลิม บ้านสะอาก มี ๑๐ หลังคาเรือน ประชากร ๔๕ คน บ้านโปะ มี ๔๐ หลังคาเรือน ประชากร ๑๘๐ คน (รวมบ้านเลนไว้ด้วย) และบ้านโปะ มี ๓๑ หลังคาเรือน ประชากร ๑๗๕ คน บ้านตะโอยเหล่านี้มีเผ่ากะตู่ตั้งเรือนปะปนอยู่ด้วยทุกบ้าน และยังมีเผ่าตะโอยอยู่ในบ้านอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านสับปะนอีก คือ บ้านเทศะบาน บ้านยอม บ้านปากไซ บ้านกะดอ บ้านกุง แต่ในบ้านเหล่านี้ตะโอยก็มีจำนวนน้อยกว่าเผ่าอื่นๆ ที่เป็นเผ่าหลัก

ประวัติความเป็นมาของบ้านปะแลง ถิ่นกำเนิดเดิมของตะโอยบ้านปะแลงนั้น ท้าวบุญ อายุ ๗๕ ปี ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ดั้งเดิมของบ้านปะแลงเล่าให้ฟังว่าอยู่แถบเมืองกะลิม ครั้งแรกมีคนตะโอย ๒-๓ คน เดินทางเสาะหาที่ดินทำกิน มาเห็นบริเวณแถบที่อยู่ปัจจุบันนี้ดินดี สภาพดินฟ้าอากาศดี จึงมาตั้งบ้านเรือนและอพยพตามกันมา ที่แรกมาอยู่ติดห้วยละวัน แต่ไม่ค่อยดีเพราะมีไข้มาลง จึงโยกย้ายกระจัดกระจายกันไป ต่อมา รวมกันเป็นบ้านใหญ่ขึ้น จึงกลายเป็นบ้านปะแลง เมื่อประมาณ ปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ครั้นมีคนอพยพมาอยู่มากขึ้น จึงแยกออกเป็นบ้านปะแลงใต้ ต่อมาแยกออกไปอีกเป็นบ้านปะแลงเหนือ บ้านเดิมจึงกลายเป็นปะแลงกลาง ปะแลงเหนือเป็นบ้านใหญ่ที่สุด รองลงมาคือ ปะแลงใต้ ส่วนเรือนที่เหลืออยู่แต่เดิมก็เป็นบ้านปะแลงกลาง

ในตอนสงครามบ้านทั้งหมดมาอยู่รวมกันระยะหนึ่งเพื่อหลบภัยสงคราม เมื่อหมดสงครามแล้วจึงแยกกันไปอยู่ตามบ้านเดิมของตน บ้านปะแลงกลางถูกระเบิด ไฟไหม้หมดทั้งบ้าน ขณะนั้นเรือนแบบเก่าไม่ค่อยมีแล้วทั้ง ๓ บ้าน มีแต่เรือนที่อายุไม่เกิน ๑๐ ปี ซึ่งปลูกขึ้นใหม่ และมักปลูกเป็นเรือนลาวลุ่ม บ้านปะแลงกลาง มี ๗ หลังคาเรือน ปะแลงใต้มี ๒๙ หลังคาเรือน

มีบ้านเผ่าตะโอยที่อยู่ใกล้เคียงอีกบ้านหนึ่ง คือ บ้านเคียงตาดสูง แต่อยู่ในเขตสาละวัน ห่างจากเมืองท่าแดง ๒๐ กิโลเมตร จากปากทางเข้าไปถึงบ้าน ๒ กิโลเมตร

เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๘ ระหว่างสงคราม มีระเบิดเพลิงจากเครื่องบิน ทำให้บ้านปะแลงกลางถูกไฟไหม้เรือนหมดทุกหลัง ต่อมาในปี ๑๙๖๙ เกิดมีไฟไหม้เรือนอีก ๒-๓ หลัง เกิดจากน้ำมันกับขี้ค้างคาวเป็นเชื้อ และในปีเดียวกันนั้นเอง มีไข้มาลงแดง (หัด) ระบาด มีเด็กตายบ้าง เหล่านี้คือ เหตุการณ์ที่เรียกว่าร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับบ้านปะแลง

เรือนที่อยู่ เรือนที่อยู่ของตะโอยเรียกว่า **ดุง** เป็นเรือนชั้นเดียวใต้ถุนเตี้ย ใช้ไม้ไผ่ ไม้กระดาน (ไม้แป้น)

หลังคามุงหญ้า เสารือนเป็นไม้จริง เมื่อก่อนฝังลงดินแต่เดี๋ยวนี้นิยมทำเสาตั้งบนหินรอง กันปลวก พื้นเรือนเป็นไม้ฟุงสับเป็นฟาก อาจใช้ไม้ปะจ่อหรือไม้ไผ่ชนิดปล้องยาวลำใหญ่ ฝาเรือน เป็นไม้เอี้ยะ ไม้ซอด ไม้สไลย หลังคานอกจากใช้หญ้าปลั่ง แล้วก็อาจมุงด้วยใบเตย *สลาปอ* ใบคอ *สลากรอ* เมื่อเอาหญ้าหรือใบไม้มาเย็บเป็นดับมุงหลังคา เรียกว่า แลง เช่น แลงปลั่ง แต่โดยทั่วไปถ้าใช้ใบไม้ก็ไม่ต้องเย็บเป็นดับเหมือนหญ้า หลังคาหญ้าจะอยู่ได้นาน ๒-๓ ปี แต่มุงคอจะอยู่ได้ถึง ๖-๗ ปี ต้องมุงถี่ๆ ใบเตย อาจอยู่ทนถึง ๑๐ ปี ใช้ใบเตย ๓ ก้านมามัดเป็น ๑ ช่วง แล้วเย็บเป็นดับก็ได้ เรียกว่า แลงปอ จะทนได้นานมาก

ตัวเรือนมีขนาด ๖-๘ เสา แต่ก่อนปลูกเป็นเรือนยาว ๑๕-๒๐ เมตร แบบเรือนกะตู ชานอยู่ในชายคาเรือน เป็นชานขนาดแคบๆ หน้าเรือน *ครอง* มีประตูจากชานเข้าเรือน ด้านหลังเรือนหลังเรือนก็มีประตู และมีบันไดลงด้านหลังได้ ถ้าปลูกเป็นเรือนยาว ด้านข้างก็อาจทำประตูมีบันได ขึ้นลงได้อีก ถ้าไม่มีประตูก็มักจะจะเป็นหน้าต่าง ไม่มีชานด้านข้าง แต่มีชายคายื่นออกมากันฝนสาด เข้าในเรือน การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในตัวเรือน เรือนยาวสมัยก่อนทำพื้นฟากสองด้าน พื้นที่แยกจากกัน มีไม้ยาวทอดผ่านจากประตูหน้าเรือนจดประตูท้ายเรือน ใต้ไม้ยาวนี้ไม่มีฟาก มีบ่อนรับแขกอยู่ติดประตูหน้าเรือน ถัดจากบ่อนรับแขกทำฟากกัน เป็นส่วนที่นอน ในบริเวณนี้ทำเป็นที่นอนสองฟาก มีเตาไฟตามจำนวนครัวเรือน เวลาเดินในส่วนนี้ก็เดินบนไม้ยาวที่ทอดผ่านจดประตูท้ายเรือนผ่าน ไปออกประตูท้ายเรือนได้ เฉพาะเจ้าของที่นอนแต่ละส่วนเท่านั้นที่จะลงไปใช้พื้นที่ส่วนของตนได้

เรือนสมัยก่อนจะทำหิ้งไว้เหนือเตาไฟ ใช้เก็บข้าวของพวกเครื่องจักสานและอาหารแห้ง แยกที่มาค้างคืนจะนอนตรงบริเวณที่รับแขก ซึ่งมีเตาไฟให้ผิงไฟหน้าหนาว เตาด้านในเป็นเตาเฉพาะของแต่ละครัวเรือน เสื้อผ้าข้าวของส่วนตัวเอาไว้ตรงที่นอนของแต่ละคน จะใช้กะพ้าหรือภาชนะอะไรก็ได้ ใส่ข้าวของพวกของตกแต่งที่มีค่า หรือ ถ้วย เาแขวนไว้ที่ตรงหัวนอน รวมทั้งของใช้พวกกะพ้า กะเจ้าะ ส่วนบริเวณรับแขกจะไว้ข้าวของที่ใช้รวมๆ กัน อย่างเช่น หม้อทอง

พ่อเฒ่าแม่เฒ่าจะนอนในส่วนพิเศษตอนติดฟากกันเรือนด้านหน้า บริเวณที่นอนของพ่อเฒ่าแม่เฒ่ามีที่ฝี่เรือน จึงอาจถือเป็นบริเวณหวงห้าม จะเข้าไปได้เฉพาะลูกตัวเท่านั้น เช่นเดียวกับบ่อนนอนของแต่ละครัวเรือน เขย-สะเภาจะเข้าไปไม่ได้ แต่พี่น้องเข้าไปได้ บ่อนนอนแต่ละส่วนมักทำฟากกัน อาจเป็นฝาไม้แอมหรือใช้ผ้ากันก็ได้ ให้เป็นสัดส่วน แต่ละคนนอนเอาหัวชนฝาด้านที่นอนของตน ปลายเท้าชนกัน แยกนอนด้านซ้ายหรือขวาของบ่อนด้านหน้าก็ได้

ถ้าผู้ชายมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ต้องทำบ่อนนอนแยกออกไปต่างหาก ลูกนอนกับแม่ของตน

การทำอาหารของแต่ละครัวเรือน ก็ทำกินเองที่เตาไฟส่วนของตน ตั้งพาข้าวกินได้ ไม่ต้องรอรคนอื่น แต่แบ่งอาหารจากส่วนรวมได้ พ่อเฒ่าแม่เฒ่าอาจกินอาหารที่ลูกทำเตรียมไว้ให้บ้าง หรืออาจจะทำกินเองบ้างก็ได้

การปลูกเรือน ต้องเตรียมเครื่องประกอบเรือน หาเสา หาไม้ประกอบ ตัดหญ้าตัดใบไม้ วันที่ปลูกเรือน มักเลือกวันศุกร์ วันจันทร์ หรือวันอังคาร สมัยก่อนต้องดูเดือนด้วย วันเดือนดับไม่ปลูกเรือน นิยมปลูกวันเดือนขึ้น ใช้เวลาปลูกเรือนประมาณ ๓ วัน (เรือนยาว) คนจะมาช่วยกันทั้งบ้าน ต้องเตรียมอาหารการกินสำหรับมือกลางวันและมือแลง (เย็น) สมัยก่อนเมื่อปลูกเรือนยาวเสร็จ ต้องมีเลี้ยง อาจฆ่าวัว ควายเลี้ยงคนที่มาช่วยปลูก ปกติทั้งผู้ชายผู้หญิงจะมาช่วยกัน แล้วแต่งงานหนักงานเบา การเลี้ยงในตอนที่ปลูกเรือนเสร็จถือเป็นการฉลองเรือนใหม่ไปด้วย

ก่อนขึ้นเรือนใหม่ ต้องมีคนจากเรือนอื่น มักเป็นคนเฒ่าคนแก่ ๒-๓ คน มานั่งที่ประตูเรือน คนที่จะอยู่มาถามว่า *อยู่ดีป่ สุขสบายป่* เมื่อตอบว่า *อยู่ดีมีสุข* ก็จึงขึ้นเรือนได้

การตกแต่ง สมัยก่อนนิยมตกแต่งฝาเรือนเป็นลวดลาย มีการประดับหัวควายที่ได้จากการแบ่งฮีด ถ้าเป็นฮีดเรือน ก็เอาหัวควายไว้ที่เหนือประตูบ่อนนอน หรือที่ฝาสองด้านของบ่อนรับแขกก็ได้

ปัจจุบันบ้านปะแลงนิยมปลูกเรือนลาลุ่ม เป็นเรือนเล็ก มักมีครอบครัวเดียว เวลาปลูกแต่งงาน แยกเรือนออกไปแล้ว ก็จะมีลูกที่อยู่ดูแลพ่อเฒ่าแม่เฒ่า แต่ส่วนมากเมื่อแต่งงาน จะอยู่กับพ่อแม่ระยะหนึ่ง แล้วจึงแยกเรือนไปปลูกใหม่ ลูกที่อยู่เลี้ยงเรือนพ่อเฒ่าแม่เฒ่า ส่วนใหญ่เป็นลูกชายคนโต ก็จะได้รับเรือนนั้นเป็นมรดก

ถ้าคู่แต่งงานใหม่จะปลูกเรือนหอ ก็จะต้องปลูกเอง โดยมีญาติพี่น้องช่วยกันปลูก หรือพ่อแม่ผู้ชายช่วยด้วย และมีพี่น้องช่วยปลูก มักจะปลูกอยู่ใกล้บ้านพ่อแม่ผู้ชาย หรือเลือกตามใจชอบ การปลูกเรือนของคู่แต่งงานเพิ่งนิยมทำกันในระยะหลัง ที่ปลูกเรือนลาลุ่มซึ่งหลังเล็กลง

การทำมาหากิน

คนตะโอยปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก ข้าวเจ้าปลูกบ้างเล็กน้อยเอาไว้กินเล่นบ้าง และบางทีก็ทำข้าวปุ้นบ้าง ตามแบบลาลุ่ม นอกจากนั้นก็ปลูกข้าวโพด ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่า ปลูกมันดิน ทำสวน ถ้าข้าวไม่พอกินก็กินสาเลี ผือก มันดิน กลอย ซึ่งขุดจากป่า กลอยต้องเอามาฝาน แล้วซอยบางๆ แช่น้ำกับเปลือกข้าวโพด ๒-๓ คื่น เอามาเหยียบจนน้ำเปื้อนออกมาหมด แช่น้ำแล้วเหยียบอีกหลายครั้ง จึงจะกินได้ เอาไปนั่งแบบเดียวกับข้าว นอกจากนั้นก็กินยอดกกดาวคล้ายๆ มะพร้าว แต่ต้นสูงเหมือน

หมาก กินยอดอ่อนของกกดาวได้ แต่ผลกินไม่ได้ เพราะจะคัน

ในการสักข้าว มีพิธีกรรมที่ทำการอยู่คือ ตอนบ่ายของวันก่อนการสักข้าวไร้ เจ้าของที่ต้องไปสักไว้ก่อนสัก ๑๐-๒๐ หลุม ตอนกลางคืนปักพดไม้ไว้ รุ่งเช้าไปสักข้าวต่อจนเสร็จ เมื่อเสร็จแล้วอาจมีการฆ่าหมู หรือ ไก่ เลี้ยงคนที่มาช่วยสักข้าว เมื่อสักข้าวเสร็จก็กินรวมกันในเรือนเจ้าของไร้ที่สักข้าว

ส่วนพิธีก่อนเกี่ยวข้าวนั้น แต่ก่อนต้องฆ่าไก่ เอาเลือดไปสาดที่กกข้าว (จะใช้เลือดตุนหรืออันแทนก็ได้) เอากระบั้งหรือจอกใส่เลือดที่เหลือ เอาเหล็กเสียบใส่จอก เอาว่านข้าวใส่ไว้ด้วย แล้วลองเกี่ยวข้าว ถ้าเกี่ยวไม่ก็ได้ข้าวเต็มกำ ก็ถือว่าปีนั้นจะเกี่ยวได้ผลดี

ตะไอยเชื่อว่า มี แม่ข้าว ต้องมีผู้เฒ่าผู้แก่ไปเลือกดูกอข้าวที่มีรวงงามๆ มีเมล็ดมากๆ ว่ากอ นั้นหันไปทางไหน ก็เกี่ยวข้าวไปทางนั้น แต่วันก่อนแรกนั้นไว้ก่อน เมื่อเกี่ยวเสร็จหมดแล้วจึงจะย้อนกลับมาเกี่ยวแม่ข้าวทีหลัง เมื่อเกี่ยวหมดแล้วก็เอามาฟาด ที่ลานบริเวณไร้ข้าว ต้องเอากกอข้าว ๒ กำมามัดกับดอกไม้ ผูกไว้ที่หัวเสาที่จะฟาดข้าว แล้วจึงเริ่มฟาดข้าว ต้องฟาดตรงที่เป็นแม่ข้าวทีหลัง เมื่อฟาดข้าวเสร็จหมดแล้วก็เอาข้าวเปลือกขึ้นเล้าข้าว

เมื่อเวลาเอาข้าวขึ้นเล้าข้าว ต้องเอาเทียนและดอกไม้ มัดไว้ที่เสาเล้าข้าวด้านใน เอาข้าวเปลือกกำมือหนึ่งกองไว้ที่โคนเสา เว่าให้ผีแม่ข้าวมากิน รุ่งเช้าไปดู ถ้ากอข้าวกระจัดกระจาย แสดงว่าดี เอาข้าวไปตำไปขายได้ ถ้าข้าวเป็นกองเรียบร้อยก็ไม่ดี ต้องทำใหม่อีก ถือว่าแม่ข้าวไม่มาตามคำเว่า คำเชิญ ถ้าดีแล้วก็ขนข้าวขึ้นเล้าได้ ข้าวถึงหรือสองถึงที่เกี่ยวก่อนขึ้นกองไว้บนสุด เป็นอันว่าเสร็จ ข้าวพันธุ์ต้องแยกใส่กะพาไว้ต่างหากในเล้าข้าว นั้น เป็นเมล็ดดี ๆ งาม ๆ ไม่หัก

เล้าข้าวของตะไอยส่วนมากจะอยู่แคมบ้าน คือท้ายเรือนแต่ละเรือน เล้าข้าวมักมีหกลเสา ที่เสาไม่ได้ทำเครื่องป้องกันหนูหรือสัตว์ที่จะมากินข้าว แต่มักทำกะด้า (คือไม้ตีตหนู) ไว้รอบๆ เสา แต่ก่อนเสาเล้าข้าวเป็นเสาฝั่ง แต่เดี๋ยวนี้นิยมทำเสาดั้งบนก่อนหันกันปลวกและมดแมลง

หมากนาง (กระวาน) ก็ปลูกในที่เดียวกับที่ทำไร่ข้าวเหนียว จะปลูกหมากนางก่อนแล้วจึงสักข้าว แต่บางที่อาจสักข้าวก่อนแล้วค่อยปลูกหมากนางก็ได้ ประมาณเดือน ๖-๗ เมื่อปลูกแล้ว จะอยู่ไปได้ประมาณ ๕-๖ ปี แต่บางที่อยู่ได้นานถึง ๒๐ ปีก็มี ขึ้นอยู่กับพื้นดินที่ปลูกและต้องมีคนดูแล เมื่อหมากนางออกผลก็เก็บมาย่างไฟให้แห้ง ข้างในจะมีเมล็ด เวลาขายจะขายทั้งลูกทั้งเปลือกก็ได้ หรือแกะเฉพาะเมล็ดขายก็ได้ มีคนมารับซื้อถึงบ้าน เมื่อปีที่แล้ว (ค.ศ. ๑๙๙๗) ราคา หมากนาง ๘,๐๐๐-๙,๐๐๐ กีบ ต่อκιโลกรัม ปีนี้อาจขึ้นถึง ๑๐,๐๐๐ กีบ ราคาของหมากนางดีกว่ากาแฟ แต่ปกติแล้วจะได้เงินจากการปลูกกาแฟและหมากนางพอๆ กัน

คนตะโอยเริ่มปลูกกาแฟมาได้ประมาณ ๓๐ ปี เมล็ดพันธุ์กาแฟได้จากสิงคโปร์และไต้หวัน สวนกาแฟขนาดใหญ่ที่สุดก็ประมาณ ๓-๔ เฮกตาร์ ต้องถางหญ้าบ่อย ปัจจุบันเจ้าของสวนมักจ้างคน ถางหญ้า ค่าจ้างประมาณเฮกตาร์ละ ๗๐,๐๐๐-๘๐,๐๐๐ กีบ ถึง ๑๐๐,๐๐๐ กีบต่อเฮกตาร์ ผลผลิต กาแฟส่วนใหญ่ได้ประมาณ เฮกตาร์ละ ๑๐๐ ถึง (๕ กิโลกรัม ต่อ ถึง) ราคาเมื่อปีที่แล้ว (ค.ศ. ๑๙๙๗) ถึงละ ๑๒,๐๐๐ กีบ

เครื่องมือในการทำไร่ ได้แก่

๑. ปราช	พรั	มีดยาว ใช้ถางไร่
๒. เจ็ด	ขวาน	ใช้ตัดไม้
๓. จัก	จก	จอบ ใช้ถางหญ้า
๔. ตองมอล	ไม้ลุง	ใช้สักร้าง
๕. จุง	กะเจ้าะ	สานด้วยไม้พุง ใช้ใส่ข้าวสำหรับปลูก
๖. ตรง	กะพ้า	สานด้วยไม้พุง ใช้ใส่ข้าว
๗. อ็อกอ	กะบัง	ใช้ปล้องไม้พุง ใช้ใส่ข้าวเวลาไปสักร้างไร่
๘. ช้าง	กะช้าง	สานด้วยไม้พุง ดาห่าง ใช้ใส่ฟืน
๙. เดง	กะดั่ง	สานด้วยไม้พุง ใช้ฝัดข้าว
๑๐. กะเบี่ยน	โตกข้าว	ทำด้วยไม้พุง สานเป็นรูปกลม ใช้ตั้งสำหรับอาหาร
๑๑.	โตกข้าวสาร	เป็นอย่างเดียวกับโตกข้าว แต่ใช้ใส่ข้าวสารไว้ในครัว
๑๒. กะเวียน	เคียว	เป็นเคียวขนาดเล็ก ด้ามยาวประมาณคืบ

การเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงวัว ควาย สำหรับแปงฮีด หรือเอาไว้ขายบ้าง ราคาควายประมาณตัวละ ๑๐๐,๐๐๐ ถึง ๕๐๐,๐๐๐ กีบ วัวประมาณ ๒๐๐,๐๐๐-๓๐๐,๐๐๐ กีบ และเลี้ยงสัตว์อื่นๆ เอาไว้กิน เช่น หมู ไก่ เป็ด

ส่วนไม้ผลปลูกไว้ใกล้บ้านหรืออาจปลูกไว้ที่ไร่บ้าง ได้แก่ หนามมี หนามม่วง หนามนัต หนาม เกี้ยง หนามส้มโอ ทุเรียน หนามพ้าว หนามสีดา หนามเผ็ด

พืชสวนครัวได้แก่ หนามเขือ ผักอึคู ผักหอมจีน ผักหอมโสมน ชิง ข่า หนามนาว หนามอี หนาม ฟัก หนามแดง ผักบั้ง หนามน้ำเต้า

การหาปลา แหล่งน้ำใกล้บ้าน คือ ห้วยละวัน ห้วยทราย และละนง ปลาที่หาได้มีขนาดเล็ก เช่น ปลาขาว ปลาดุก ปลาช่อน ปลาปาก ปลาอีโชน ปลาอีทุง ปลาดิดหิน

เครื่องมือที่ใช้จับปลา ที่ใช้อยู่ทั่วไปและใช้เป็นประจำวัน ได้แก่ แห มอง เบ็ด ซอน ไซ

๑. แ저ะฮู	กะซ้อง	ทำด้วยไม้ไผ่ ไซใส่ปลา
๒. เรยจุ	ไซ / ซาบ	ทำด้วยไม้เหี้ยะ ไซสำหรับใส่ปลาในน้ำ
๕. เจิง	ลี้	ทำด้วยไม้ลำ เป็นพนักกันข้างลำน้ำ สำหรับต้อนปลา เข้าไปที่ซอน ทั้งหมดรวมเรียกว่า เจิง
๖. มอง	มอง	ทำด้วยป่าน ใช้หาปลา
๗. สวีง	สวิง	ทำด้วยป่าน ใช้ช้อนปลา
๘. ละไ้จู	เบ็ด	ทำด้วยเหล็กเล็กๆ ใช้ตักปลา
๙. หุ	ซอน	ทำด้วยไม้เหี้ยะ คล้ายไซเล็กๆ ไซใส่ปลา
๑๐.	กะดุ้ง	ทำด้วยป่าน ใช้จับปลา (คล้ายยอเล็ก ๆ)
๑๑. ปะเหิง	แห	ทำด้วยป่าน ทอดเอาปลา
๑๒.	ตุ้มปลา	ทำด้วยไม้เหี้ยะ เอาเหยื่อใส่ แล้วแช่น้ำไว้ตักปลา

การดักจับสัตว์ แหล่งภูเขา ป่าไม้ มีภูจอม ภูละนง แต่อยู่ค่อนข้างไกลจากหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านออกไปดักสัตว์บ้าง สัตว์ที่ดักได้ ได้แก่ หมู นกค้อ และหมูป่า สัตว์ที่จับได้น่ามากิน ถ้ามีมากก็ขายหมู่บ้านใกล้เคียง

เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์ ได้แก่ ใช้น้ำยิง กะตีด กะดำ

๑. ตะมั่ง	น้ำ	ทำด้วยไม้ ใช้น้ำยิงนก
๒. สะตะมั่ง	ลูกน้ำ	ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้น้ำยิงนก บางทีทำด้วยนอง
๓. กะลอ	กะดำ	ทำด้วยไม้ลำใหญ่ ใช้ตักนก หรือสัตว์อื่นๆ เช่นหนู
๔. กะตีด	กะตีด	ทำด้วยไม้ลำเล็กๆ ใช้ตีสัตว์ขนาดเล็ก
๕. โกยจุ	บ่วง	ทำด้วยสายป่าน ใช้จับสัตว์ จะมัดที่คอหรือตัวก็ได้
๖. ฮัลปายจุ	แร้ว	ทำด้วยสายป่าน ใช้จับสัตว์ เช่นกวาง ฟาน เมื่อสัตว์ ติดแร้ว จะถูกดึงดินลอยขึ้นไป
๗. ตะฮ้อ	ฮ้าว	ทำด้วยไม้ ใช้แทงสัตว์
๘. หัว	แหลน	ทำด้วยไม้ ใช้ตีดไว้ข้างทาง จับหมูป่า ฟาน กวาง
๙. ปะกัน	นาง	เป็นเชือกสานเหมือนอวน ไซใส่ต้อนสัตว์แล้วแทงด้วยฮ้าว

๑๐. ขวาก เป็นไม้เหลาแหลม วางกับพื้น เมื่อสัตว์เหยียบจะมีไม้ตีหลัง
สัตว์จะโจนไปถูกไม้ขวากที่ปักทะแยงไว้

น้อง ที่เป็นยางไม่มีพิษ ใช้ทาลูกน้ำยุงสัตว์นั้น ถ้ามีคนไปถูกพิษยางน้อง ต้องกินกลอย ยาสูบ
หรือกินปูดิบๆ ก็จะถอนพิษได้ เวลาทำยางน้องต้องเอายางมาตากแห้ง หรือเอาเปลือกมาต้มจนน้ำแห้ง
ใช้เป็นยางทาลูกน้ำ ปรกติไม่ค่อยใช้บ่อยนักเพราะอันตรายมาก

อาหารการกินของเผ่าตะโอย

การทำอาหารกินประจำวันของตะโอยมักเป็นอาหารง่ายๆ แบบอาหารของชนเผ่าทั่วไป มักใช้
วิธีต้มหรือจี่ไฟ ย่างไฟให้สุก แต่ก่อนนี้ กินปลาเป็นอาหารประจำวัน แต่ขณะนี้อยู่ใกล้เมือง มีตลาดขาย
เนื้อสัตว์ จึงมีเนื้อสัตว์กินมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็ยังกินอาหารที่ปรุงเองอย่างง่าย ๆ ในครัวเรือน นอกจาก
เวลาที่มีงานบุญหรือมีงานเลี้ยง จึงจะทำอาหารพิเศษกินกัน เช่น

เส้ดตลิด คือ ชั่นควาย เมื่อเวลาแบ่งฮีด จะมีเนื้อควายที่แบ่งกันไป เอาชิ้นเนื้อควายนั้นมาทำเป็น
อาหารกินกับข้าวหรือกินแกล้มเหล้าก็ได้ บางทีเวลามีพี่น้องมาเยี่ยมเยียน ก็อาจทำกินได้ เส้ดตลิดนี้
เมื่อทำเสร็จแล้วต้องกินเลยทันที แต่ถ้ามีชั่นควายเหลืออยู่ จะทำแห้งเก็บไว้ก็ได้ เครื่องปรุงเส้ดตลิด มี
เครื่องหอมต่างๆ เช่น ผักบัว (หัวหอม) หัวขี้ไก่ (ตะไคร้) ผักคู้ ผักแพว ใบขี้หูด (มะกรูด) นอกนั้นก็
มีเกลือ หมากเผ็ด (พริก) ใส่ผสมกันเวลาต้มชั่นควาย

เส้ดหลัก ชั่นหมู เครื่องปรุงคล้ายๆ การทำเส้ดตลิด แต่ชั่นหมูสุกง่ายและไม่มีกลิ่นมากเหมือน
ชั่นควาย จึงมักใส่เครื่องหอมน้อยกว่า ทั้งชั่นหมูและชั่นควายนี้ ใช้วิธีต้ม ซึ่งต้องหั่นชิ้นเนื้อเป็นชิ้นใหญ่ๆ
ถ้าเป็นไก่ก็ต้มทั้งตัวหรือทั้งซีก แล้วจึงฉีกเนื้อแบ่งเป็นชิ้นเล็กๆ เวลาจะกิน

นอกจากชั่นควายชั่นหมูหรือไก่ ซึ่งเป็นอาหารที่จะได้ทำกินเมื่อมีการแบ่งฮีดในโอกาสต่างๆ แล้ว
การทำต้ม แกง จี่ บั้ง ย่าง และตำแจ่วสำหรับจิ้ม เป็นอาหารที่ทำกันเป็นประจำวัน ในระยะหลังๆ
ตะโอยเริ่มทำอาหารแบบลาวลุ่มมากขึ้น มีการทำก้อย ทำป่นปลา ซึ่งเดิมไม่ค่อยมีทำกัน โดยเฉพาะ
การทำปลาแดก (ปลาร้า) ก็เรียนรู้จากลาว เพราะสมัยก่อนเกลือหายาก การทำปลาแดกต้องใช้เกลือ
จึงจะไม่เน่าและมีรสดี

อาหารที่เป็นเครื่องหอมและผักผลไม้ต่างๆ นั้น มีดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เช่น **ติ้ว** ผักอึหนู **ผักบัว**
หัวหอมแดง **ติ้วริ้ม** หัวกระเทียม **สาย** ขิง **กลิ้ง** ข่า **หาเวียน** ตะไคร้ **บะลัด** หมากเผ็ด (พริก)

ส่วนผลไม้ก็เป็นชนิดที่มีปลูกทั่วไป ไม่ใช่ไม้ป่า เช่น **เดิมกะไลหมากเกี้ยง** หมากเกี้ยง **เดิม**

๓๗๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

กะไลสิ่ง หมากสิดา (ฝรั่ง) จากะไลถั่วเลี่ยน หมากถั่วเลี่ยน

พืชผักผลไม้และอาหารเหล่านี้เป็นของกินที่หาง่าย มีอยู่ทั่วไป นอกจากที่พืชกินได้ก็ยังมีประเภทที่เป็นพิษ กินแล้วจะเบื่อเมาหรือเป็นพิษ เช่น หมากสีก หมากแรม ผักง้วน (กินแล้วถึงตาย) ผักโกลา และผักกานคอง ถ้ากินเข้าไปจะเมา แต่ไม่ถึงตาย เช่นเดียวกับหมากสีก หมากแรม

เครื่องมือเครื่องใช้ในเรือน

๑.	พ้า	มีดเหล็ก ขนาดยาว ใช้ผ่าฟืน
๒.	ขวาน	ใช้ตัดไม้
๓. จีว	มีด	มีดขนาดเล็ก ใช้จักดอก
๔. ตรง	กะพ้า	ทำด้วยไม้ลู่ ใช้สำหรับใส่ของแบกหลัง
๕. จุง	กะเจ้าะ	ทำด้วยไม้ลู่ ใช้ใส่เครื่องนุ่งห่ม
๖. ตระปาล	เคียง	ทำด้วยไม้ ใช้หั่นซอยของกิน (เขียง)
๗. ตะปัล	ครก	ทำด้วยไม้ ใช้ตำข้าว
๘. ไร	สาก	ทำด้วยไม้ ใช้ตำข้าว
๙. ตะปัลโละ	ครกตำแจ่ว	ทำด้วยไม้ ใช้ตำแจ่ว
๑๐. ตองอาหุ	สาก	ทำด้วยไม้ ใช้ตำแจ่ว
๑๑. แตะฮุ	หม้อ	ทำด้วยเหล็ก ใช้หุงต้ม
๑๒. ปงาน	ถ้วย	ทำด้วยดิน/พลาสติก ใช้ตักแกง
๑๓. ฮาฮ็อก	ช้อน	ใช้ตักแกง
๑๔.	คุ	ใช้ตักน้ำ

การรับจ้างหรือทำงานที่อื่น นอกจากงานประจำ คือการปลูกข้าว และพืชผักต่างๆ ตลอดจนการไปหาอาหารประจำวันแล้ว ในปัจจุบันคนปะแลงก็ยังทำสวนกระวานและสวนกาแฟ แต่ยังไม่มากนักเพราะต้องลงทุนสูงและมีงานต้องทำมาก อาจเกินแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัว คนที่มารับจ้างทำงานในบ้านปะแลง มักเป็นเผ่ากะตุ เช่นมารับจ้างดายหญ้าในสวนกาแฟ สวนกระวาน หรือขุดดินปลูกกาแฟปลูกกระวาน เป็นต้น

นอกจากทำงานในบ้านของตนเองแล้ว ยังมีคนในบ้านปะแลงไปรับจ้างทำงานที่อื่นบ้างเหมือนกัน ส่วนมากจะเป็นผู้ชาย ผู้หญิงก็มีบ้าง คนที่ไปจะอยู่ในวัยหนุ่มสาวซึ่งมีอาชีพหลักคือทำไร่ทำนา การไปทำงานมักได้ของตอบแทนเป็นเงิน และคนที่ไปทำงานก็พอใจ เพราะต้องการเงินเพื่อซื้อ

สิ่งของต่างๆ ที่ต้องการจากตลาดในเมืองหรือที่แขวง

การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

ผ้าที่ใช้นุ่งห่มเมื่อก่อนทอเอง และแลกเปลี่ยนจากหมู่บ้านอื่นบ้าง ตะโอยปลูกฝ้ายเองด้วย และนำไปแลกเปลี่ยนกับบ้านท่าแดง ซึ่งเมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน ยังไม่มีตลาด แต่มีพวกคนจีนมาค้าขาย ส่วนมากคนที่มาแลกเปลี่ยนข้าวของเป็นพวกลาวลุ่มและจีน

ปัจจุบันนี้ ที่บ้านปะแลงไม่ทอผ้าเองแล้ว เพราะไม่ได้ปลูกฝ้าย แต่แลกเปลี่ยนและซื้อจากหมู่บ้านอื่น ฝ้ายอาจปลูกบ้างเล็กน้อย แต่ไม่ได้ทำเป็นเส้นด้ายมาทอผ้า มักเอามาใช้เล็กน้อย

เครื่องแต่งกายผู้ชาย ท่อนบนมีเสื้อทำด้วยผ้าที่ทอเองสีขาว ส่วนใหญ่เป็นเสื้อแขนสั้น คอกลม ผ่าหน้า ใช้เศษผ้ามัดผูกแทนกระดุม ท่อนล่างเป็นกะเตี๋ยวสีแดง-ดำ เรียกว่า **ฮลาย** เหน็บชายไว้ด้านหลัง มีชายผ้าห้อยด้านหน้าด้านหลัง มีผ้าเคียนหัว **กะดินเจ้าเปลอ** สีแดง ยาวประมาณ ๑ เมตร กว้างคืบเศษๆ และมีผ้าเฉียงบ่า **กะดินแบงบ่า** ลักษณะคล้ายผ้ากะเตี๋ยว แต่ใช้พาดบ่า

ผู้ชายตะโอยไม่ได้ไว้ผมยาว แต่นิยมประดับเขี้ยวหมูเสียบผ้าเคียนหัวเวลามีงานบุญ

เครื่องแต่งกายผู้หญิง ท่อนบนเป็นเสื้อแขน **เยาะฮู** ใช้ผ้าที่ทอเองมาเย็บตรงกลางติดกัน สวมหัว นุ่งขึ้นสีดำแดง (**หุตรอ**) ยาวถึงข้อเท้า มีสายรัดเอวใช้เวลามีงานบุญ และนิยมนุ่งขึ้นมีลายตีนขึ้นหลายสี เวลามีงานบุญ ผู้หญิงอาจใช้ผ้าเคียนหัวลักษณะอย่างเดียวกับผ้าเคียนหัวของผู้ชาย

เครื่องประดับของผู้หญิง มีตุ้มหู **ตาระฮู** เป็นเงิน รูปลักษณะเป็นห่วงกลมๆ เกียวกัน มีกำไลแขนทำด้วยเงิน ๑-๒ วง ใส่หยาบปักเม็ดขนาดปลายก้อย มักเป็นสีแดง เส้นยาว จะมีก็เส้นก็แล้วแต่ฐานะ ตุ้มหูเงินของผู้หญิงถือเป็นส่วนหนึ่งของค่าทอง ต้องเอาไปให้ผู้หญิง ถ้าไม่มี ก็อาจใช้กำไลแขนหรือหม้อทอง (ต้มเหล้า) แทนได้

ผู้หญิงตะโอยไว้ผมยาวเกล้าไว้ด้านหลัง และใช้เครื่องประดับผมเรียกว่า **สะแวน** ทำด้วยเงินเสียบตกแต่งที่มวยผม

เวลามีงานบุญ ไม่มีเครื่องแต่งตัวพิเศษของผู้ชายและผู้หญิง หรือของนายบ้าน แต่มีเครื่องใช้สำหรับทำพิธีของหมอผี ได้แก่ พาช้าว ๑ พา และเทียนชั้น ๕ ไก่ ๑ ตัว ดอกไม้และเหล้า ๑ จอก เหล้ากก (เหล้าไห หรือเหล้าหมัก) สำหรับผี ๑ กกน้อย มีร่มกันเวลาผีลงและจะต้องไป เอ็ดฮีต อาจจะต้องเอาเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของหมอผีก็ได้

การรักษาโรคและยาพื้นบ้าน

หมอดู หมอยา คนที่รักษาอาการเจ็บป่วยให้คนในบ้านเรียกว่า *เยา* รักษาโดยใช้ยาพื้นบ้าน เยาจะต้องมีความรู้เฉพาะ โดยเรียนจากคนที่ทำมาก่อน ขณะนี้ยังมียาพื้นบ้านสอนเรื่องนี้อยู่ คนที่จะเป็นเยาได้ต้องเริ่มมาจากการที่มีผีมาจับหรือผีสิง ทำให้ตัวผอมลงๆ ต้องแต่งของเลี้ยงผีจึงจะหาย แล้วก็ไปเป็นเยาเรียกว่า *แม่นางมอน* เพราะมีผีสิง แต่เยาบางคนไม่มีผีสิง เป็นพวกที่สนใจและรักชอบอยากเป็น ผู้รักษา ก็ไปขอเรียนจากเยาคนอื่น ทั้งแม่นางมอนและเยา สามารถทำพิธีดูผีที่ทำให้คนเจ็บได้

ปัจจุบันไม่มีแม่นางมอนในบ้านปะแลง มีที่บ้านข้างเคียง การทำพิธีมีฟ้อนและลำด้วย *พิธีของเยา* ถ้ามีคนเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ จะต้องทำพิธีถามผี *ตะเมอยาง* การหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ทำโดยดูว่ามีผีที่ไหนมาทำให้เจ็บ แล้วใช้ยาพื้นบ้านรักษา ถ้าไม่หายก็ทำพิธีอีก เยาจะได้คำตอบแทนจากญาติพี่น้องคนป่วย บางครั้งเป็นข้าว หรือของกินอื่นๆ คนทำพิธีจะรักษาเฉพาะเวลามีคนมาขอให้รักษา ปรกติก็ทำมาหากินอย่างเดียวกับคนอื่นๆ ในบ้าน

เครื่องประกอบพิธีดูผี ได้แก่ เทียน ๑ คู่ ดอกไม้ ๑ คู่ เงิน ๑๐๐-๔๐๐ กีบ เมื่อไปถึงเรือนคนเจ็บ ก็เอาข้าวสารใส่ถ้วย เอน้ำใส่ เอาไข่ไก่ดิบทั้งเปลือกมาจุ่มที่ข้าวสาร ตามไล่ชื่อผีไปว่าผีตัวใดทำ ถ้าตรงผีตัวใดที่ถาม ข้าวสารจะติดไข่ไก่ขึ้นมา สลัดไม่หลุด ถ้าเป็นผีเรือนทำ ก็เอาฝายมาผูกแขวนคนเจ็บ คนในเรือนร่วมผูกด้วย แล้วจุ่มไข่ไก่อีก ถามว่าผีจะกินอะไร บางวิธีไม่ใช่ไข่ไก่ ใช้ข้าวมาปักในถ้วยข้าวสาร ถ้าข้าวไม่ล้มก็แสดงว่าผีตัวที่ออกชื่อนั้นเป็นผู้ทำ

วิธีที่ ๓ เอาไม้ยาวมาถือไว้ แล้วถามชื่อผี ถ้าถามถึงผีตัวใดแล้วไม้ยาวกว่าช่วงแขนที่ถือในดอนแรก ก็แสดงว่าเป็นผีตัวนั้น

ถ้าทำพิธีแล้วปรากฏว่าเป็นผีตายโหง ผีป่า ผีปอบ ต้องทำพิธีใหญ่ มีขันธ ๕ ขันธ ๘ มีขันผืนแพรวา เทียนเล่มใหญ่ ทำกระทงด้วยกาบกล้วย เป็นกระทง ๔ มุม ใส่เครื่องต่างๆ ได้แก่ เปลือกไม้ ขมิ้น ข้าว ไข่ไก่ ขันไก่ปิ้ง เหล้า ๑ จอก เอามาเซ่นผี แล้วเป่าคนเจ็บด้วยน้ำมัน เทียน หลังจากนั้นเยาก็จะเอายาพื้นบ้านมาให้คนเจ็บกิน เป็นพวกว่าน รากไม้ แต่เยาไม่มีตัวยามากนัก ให้ได้นิดๆ หน่อยๆ เท่านั้น

เยาไม่ได้คำตอบแทน หรือถ้าได้ก็น้อยมาก แต่จะได้คำยา เช่น พวกว่านต่างๆ ซึ่งมีราคาแพง ปัจจุบันนี้ที่บ้านปะแลงเหนือมีเยาอยู่ ๒-๓ คน เป็นผู้ขายทั้งหมด ผู้หญิงเป็นเยาไม่ได้ เมื่อก่อนเคยมีเยาผู้หญิงเหมือนกัน แต่ตายไปหมดแล้ว คนที่ยังอยู่ในปัจจุบันได้แก่ ท้าววัน ท้าวเลย ท้าวอี คนเหล่านี้เป่ายารักษาโรคได้ ด้วยเทียนและน้ำมัน บางทีก็ใช้ขิง เมื่อหายแล้วต้องเลี้ยงผี

ในตอนเลี้ยงผีนี้ใครทำพิธีก็ได้แต่ต้องรู้ที่จะไปเลี้ยง เช่นเลี้ยงผีตายโหง ต้องไปที่บ่อนผีตายโหง เอากระทงใส่เครื่องเซ่นไปวางไว้ให้ผีกิน ถ้าเป็นผีเรือนต้องเลี้ยงด้วยควาย ต้องตั้งเครื่องเซ่น แล้วเอาหัวควายจากพิธีนั้นมาวางไว้ข้างเครื่องเซ่นด้วย เวลาทำพิธีต้องใช้มือซ้ายหยิบข้าวสารโปรยเรียกผีมารับเครื่องเซ่น มือขวาหยิบเครื่องเซ่นอย่างละเล็กละน้อยทิ้งลงในถัง หรือกระบะ ให้ผีกิน บางทีผีบอกว่าจะกินหมู กินไก่ ต้องให้ลูกเขย ลูกสะใภ้หามา หรือบอกว่าต้องกิน หมูกินไก่ของคนนั้นคนนี้ก็จะต้องไปหามาตามนั้น เพื่อฆ่าเลี้ยงผี

สมุนไพร่พื้นบ้าน ที่คนทั่วไปรู้จัก ได้แก่

๑. กทมมากม่วง ใช้รักษาอาการปวดท้อง โดยตากเปลือกมาย่างไฟ แล้วแช่น้ำกิน
๒. หญ้าข่มเหง ใช้ห้ามเลือด ตำแล้วพอกบนแผล
๓. ยอดฝรั่ง ใช้รักษาอาการปวดท้อง กินยอด (ต้มน้ำกิน)
๔. เครือข้าวห่อ ใช้ไม้เถามีหนามเล็กๆ ใช้ต้มน้ำกิน รักษาไข้สูง
๕. รากเครือขน ใช้ทาที่ฝี ฝีจะแตกเร็ว พอฝีแตกเป็นหนองแล้ว ต้องใช้เครือไม้ อีกชนิดหนึ่งทาเพื่อให้หนองแห้ง
๖. ชิง ใช้เคี้ยวกิน แก้ไอ
๗. ขี้หมาฟก ใช้ขี้หมาเอามาจุดไฟ ให้เป็นควัน แล้วเอาส่วนที่ปวดบวมนั้น ไปอังควัน แก้ฟกช้ำหรือปวดบวมได้
๘. นำนมแม่ ถ้าเป็นเด็กเล็ก ใช้น้ำนมแม่หยอด แก้กตาเจ็บ ตาแดง

ผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่ๆ ต้องกินยาอยู่ไฟ ต้มน้ำร้อนผสมว่าน**จอด** กินในระหว่างอยู่ไฟ

วิธีอยู่ไฟ (อยู่กรรม) ต้องทำเตียงเตี้ยๆ ให้นอน เอากองไฟไว้ล่าง นอนประมาณ ๓ วัน ตอนคลอดลูกนั้นจะมีคนมาช่วย เมื่อคลอดแล้วแม่ลูกอ่อนต้องเอาน้ำมันมาล้างมือให้คนที่ช่วยอวยพรให้อยู่ดีมีแรง แม่ลูกอ่อนจะเป็นคนตัดสายรกลูกเอง เอาไปฝังดินในที่ที่ไม่ไกลเรือนัก

ในเวลานี้มีโรงพยาบาลและสถานอนามัยแต่อยู่ไกลบ้าน มีชาวบ้านไปรักษาบ้าง บางทีก็ซื้อยาจากร้านในตลาดเมืองท่าแดง หรือเข้ามาซื้อจากโรงพยาบาลที่แขวง ซึ่งยาบางอย่างก็จะซื้อได้ไม่เสียเงิน แต่ต้องมีตัวคนเจ็บมาให้หมอตรวจด้วย จึงจะขายยาได้ อย่างไรก็ตาม นับว่าบ้านปะแลงค่อนข้างสะดวกในด้านการรักษาพยาบาล เพราะอยู่ใกล้ตัวเมือง ส่วนบ้านตะโอยที่ยังอยู่ห่างไกล เช่นที่เมืองกะลิมก็ยังมีควมลำบากอึดอัดต่อการแพทย์และสาธารณสุข

ครอบครัวและเครือญาติ

ในปัจจุบันครัวเรือนของตะไอยที่บ้านปะแลงเป็นครัวเรือนขนาดเล็กจำนวนคนในครอบครัวโดยเฉลี่ยจึงมีเพียง ๕ คน เป็นเด็กอายุไม่เกิน ๑๕ ปี ๒ คน ผู้ใหญ่อายุ ๑๖-๕๐ ปี ๒ คนและผู้เฒ่าอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป ๑ คน

คนในบ้านปะแลงส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ขณะนี้มีเด็กเกิดใหม่มาก แต่เด็กมักอ่อนแอและเป็นพยาธิตายตั้งแต่อายุน้อยๆ ยังไม่ถึงปี หรือเพียง ๒-๓ ปี ฉะนั้น คู่สามีภรรยาที่มีลูกหลายๆ คนนั้น มักจะมีลูกที่รอดมาจนถึงโตเพียง ๒-๓ คน เป็นส่วนมาก

การสู่ขอและแต่งงาน ผู้หญิงส่วนมากแต่งงานเมื่ออายุประมาณ ๑๘ ปี ผู้ชายอายุประมาณ ๒๐ ปี ถ้าเกิน ๓๐ ปีไปแล้ว ก็มักไม่ได้แต่งงาน ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย คนที่ไม่ได้แต่งงานเรียกกันว่า *ตะกง* ผู้หญิงแต่งงาน แล้วเรียกว่า *กำบัน* ผู้ชายเรียกว่า *ตะอะกอง* ถ้าเป็นผู้เฒ่าอายุมากแล้ว เรียกว่า *ตะอะกองเกรง* แม่เฒ่าเรียก *กำบันเกรง*

ผู้ชายตะไอยมักมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ถ้ามีหลายคนก็อาจจะอยู่บ้านเดียวกันได้ การเลือกคู่ นั้น ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถเลือกได้ตามใจชอบ จะเป็นเฒ่าเดียวกันก็ได้ แต่มักเลือกคนหมู่บ้านเดียวกัน พ่อแม่อาจแนะนำให้บ้าง แต่ส่วนมากหนุ่มสาวก็จะเป็นฝ่ายเลือกเองตามใจสมัคร

หนุ่มสาวมักจะพบกันตอนกลางคืนหลังจากเสร็จงานประจำวันแล้วหนุ่มจะไปเรือนสาวตามลำพัง อาจจะนั่งเฝ้ากันตรงบ่อนรับแขกในเรือน หรือจะลงเรือนไปที่อื่นๆ ก็ได้ เช่น ไปเถียงไร่ เถียงนา ถ้ามีหนุ่มขึ้นมาพบกัน ๒-๓ คน บนเรือนสาว หนุ่มคนแรกต้องเสี่ยงไป หรือถ้าสาวพอใจหนุ่มคนแรกมากกว่า ก็อาจต้องหาวิธีเสี่ยงหนุ่มคนหลัง หรืออาจเข้านอนไปเลยก็ได้

ในการสู่ขอ พ่อแม่ผู้ชายจะแต่งปนายไปหาพ่อแม่ของผู้หญิง ถ้าเป็นคนบ้านเดียวกัน จะใช้ปนายคนเดียวก็ได้ แต่ถ้าต่างบ้านต้องมีปนายสองฝ่าย เพื่อเป็นผู้ยืนยัน หากเกิดกรณีหย่าร้างกันภายหลัง ปนายจะเป็นผู้เจรจาเรื่องค่าตอบแทน ซึ่งผู้ชายเป็นผู้จ่ายค่าตอบแทนแก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง แต่ถ้าผู้ชายไปอยู่เรือนผู้หญิง ผู้หญิงก็ต้องเป็นผู้จ่ายค่าตอบแทนที่จ่ายให้ผู้หญิงจะสูงกว่าเป็นวัว ควาย ๕-๖ ตัว ถ้าเป็นเงินปัจจุบันอาจถึงล้านกีบ นอกจากนั้นก็มี หม้อทอง ไหเจีย (ไหเหล้า) ถ้าผู้หญิงจ่ายค่าตอบแทนให้ผู้ชายมักเป็นวัวควาย ๑-๒ ตัว บางทีก็มีกะเตี่ยวเอาไปให้ผู้ชาย ถ้าผู้ชายจ่ายค่าตอบแทน จะต้องมัดมहुเงินไปให้ผู้หญิงด้วยถือเป็นส่วนหนึ่งของค่าตอบแทนที่ปรกติผู้หญิงจะไม่ใช่ฝ่ายแต่งปนายไปขอผู้ชาย แม้ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจ่ายค่าตอบแทนและผู้ชายจะเข้ามาอยู่ในเรือนของฝ่ายหญิงก็ตาม

การตกลงเรื่องค่าตอบแทนนี้ ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็เป็นอันว่าเลิกกันไปเลย แต่ตามประเพณีตะไอย

หนุ่มสาวมักเจรจาทกลงกันไว้ก่อนแล้ว ไม่มีการไปสู้ออกโดยไม่รู้ตัวหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยินยอม และพ่อแม่จะบังคับลูกไม่ได้ ถ้าลูกจะแต่งงานก็ต้องยอมให้แต่ง จ่ายค่าตองให้ หรือถ้าลูกไม่ยอมแต่งงานก็ไม่ไปสู้ออก ไม่มีการหมั้นหมายไว้ก่อนหรือจัดการสู้ออกโดยพลการ

เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านสามี หรืออาจเลือกตามใจชอบก็ได้ แล้วแต่จะตกลงกัน ผู้ชายตะโอยที่ไปแต่งงานกับผู้หญิงเผ่าอื่นก็มี เช่น แต่งกับลาวลุ่ม อารัก ผู้หญิงตะโอยมีแต่งงานกับกะตู่ ตะเรียง และส่วย ในกรณีที่แต่งงานกับคนต่างเผ่า มักเอาสามีหรือภรรยาเข้ามาอยู่บ้านปะแลง และไม่ต้องจ่ายค่าตองแพงมาก การหย่าร้าง ถ้าแต่งงานแล้วไม่พอใจ ก็สามารถหย่าได้ สุดแต่ว่าฝ่ายใดอยากหย่า และฝ่ายใดเป็นผู้จ่ายค่าตอง อาจเรียกคืน หรือส่งคืนแล้วแต่กรณี ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ต้องให้ปนาย (เผ่าแก่ที่จัดงานแต่งงานให้) หรือพ่อแม่หรือเผ่าแก่ในเรือน มาพิจารณาว่าใครผิด บางทีไม่ถึงขั้นหย่าร้างแต่มีการปรับไหม เช่น ผู้ชายไปเกี้ยวผู้หญิงอื่น หรือไปได้ผู้หญิงอื่น เมียอาจร้องนายบ้านให้ปรับไหมสามี ค่าปรับไหมนี้ผู้หญิงจะเป็นผู้ได้ไป ไม่ใช่พ่อแม่ซึ่งได้ค่าตองไปแล้วเมื่อตอนแต่ง

ผู้ชายขอหย่าภรรยาได้ ถ้าภรรยาไม่ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง หรือเป็นคนขี้บ่นขี้ด่า โดยไม่มีเหตุผล และถ้าสามีนอกใจหรือตีลูกตีภรรยา หรือขี้เหล้าเมายา ภรรยาก็อาจขอหย่าได้ อัตราค่าปรับไหมนั้นแล้วแต่จะตกลงกัน มีสัญญาซึ่งปนายสองฝ่ายพิจารณาร่วมกัน ถ้าฝ่ายใดผิดก็ต้องจ่าย ถ้าไม่มีจ่ายต้องไปหาไปยืมมาใช้ให้ตามกำหนด

ผู้หญิงที่เป็นแม่มีสามีตายเรียกว่า **กำบ้านกมาย** พ่อมีภรรยาตาย เรียกว่า **ตะฮะกองกมาย** ถ้าเป็นแม่ร้าง เรียก **กำบ้านปะฮะตะฮะเยี้ยว** พ่อร้างเรียก **ตะฮะกองกำไป**

การสืบมรดก เผ่าตะโอยอยากได้ลูกคนใดเป็นผู้ชาย เพราะถือว่าได้สืบเชื้อสายแทนพ่อแม่ การแบ่งมรดกนั้นส่วนใหญ่ให้ลูกที่อยู่เรือนพ่อแม่ เพราะเป็นคนดูแล หรือแบ่งให้คนที่ปลูกเรือนอยู่ใกล้ๆ ถือว่า พ่อแม่ได้พึ่งพาอาศัย ลูกที่ย้ายออกไปอยู่เรือนคู่สมรส มักไม่ค่อยได้รับมรดก แต่ถ้าลูกที่ย้ายออกไปนั้น กลับมาอยู่เรือนเพราะสามีหรือภรรยาตายหรือหย่าร้างกัน ก็อาจได้ส่วนแบ่ง

โดยทั่วไป ถ้าคู่แต่งงานตายก็มักกลับมาอยู่เรือนของตน และเอาลูกๆ กลับมาด้วย แต่ลูกจะไม่มากก็ได้ ในกรณีที่ลูกโตๆ ไม่ยอมกลับมาอยู่กับพ่อหรือแม่ ยังอยู่ที่เรือนเดิม ถ้าแต่งงาน ผู้ที่จะต้องจ่ายค่าตองให้ คือผู้ที่เจ้าเรือนที่คนนั้นอยู่ เช่น พ่อเผ่าแม่เผ่า เพราะถือว่าเป็นคนในครัวเรือนนั้น แต่บางครั้งลูกที่จะแต่งงานอาจไปขอให้พ่อหรือแม่ที่เลิกกันไป ช่วยจ่ายค่าตองให้บ้างก็ได้

บทบาทหัวหน้าครอบครัว การตัดสินใจในครอบครัวขึ้นอยู่กับฝ่ายชาย แต่ในครอบครัวที่พ่อตาย อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับลูกๆ ก็จะอยู่กับแม่ ไม่ได้อยู่กับปู่ย่า ถ้าผู้หญิงอยู่ในเรือนแล้วสามีตาย อาจขอ

ให้ญาติพี่น้องในเรือนเดียวกันช่วยเหลือได้ แต่อำนาจในการตัดสินใจเรื่องลูกก็อยู่กับแม่โดยตลอด
ต่างกับบางเผ่าที่ลูกจะต้องอยู่ในความดูแลของพี่น้องผู้ชายของแม่

คำเรียกเครือญาติ

ญาติสายโลหิต

		ชาย		หญิง	
พ่อ	-	อ้า	แม่	-	อ้อย
พ่อของพ่อ	-	จួយ	แม่ของพ่อ	-	กะ
พ่อของแม่	-	จួយ	แม่ของแม่	-	กะ
พี่ชาย	-	อ้าย	พี่สาว	-	เมาะ
น้องชาย	-	แอม	น้องสาว	-	เมาะแก๊ด
ลูกชาย	-	โกโกญ	ลูกสาว	-	โกกัญ/โกมวจ
หลานชาย	-	เจาโกญ	หลานสาว	-	เจากัญ

หลานที่เป็นลูกของพี่ชายหรือน้องชาย นับเป็นลูกหมด เพราะถือว่าพ่อแม่เป็นพี่น้องกันหลาน

ที่เป็นลูกของพี่สาวน้องสาว นับเป็นหลานทั้งหมด เรียก มอนโกญ มอนกัญ

ลูกชายของหลาน	-	เจ็ดโกญ	ลูกสาวของหลาน	-	เจ็ดกัญ
พี่ชายของพ่อ	-	อ้าเกรง/อ้ากริ	พี่สาวของพ่อ	-	มา
พี่ชายของแม่	-	ญี	พี่สาวของแม่	-	อ้อยเกรง/อ้อยกริ
น้องชายของพ่อ	-	อ้าแก๊ด	น้องสาวของพ่อ	-	มา
น้องชายของแม่	-	ญี	น้องสาวของแม่	-	อ้อยแก๊ด

ญาติจากการแต่งงาน

สามี	-	กาเยอะ	ภรรยา	-	กาไป
ลูกเขย	-	ปะสาวโกญ	ลูกสะใภ้	-	ปะสาวกัญ
พี่เขย	-	แลม	พี่สะใภ้	-	แลม
พี่ชายเรียกสามีของน้องสาว (น้องเขย) ว่า	-			-	กะไลย
พี่สาวเรียกสามีของน้องสาว (น้องเขย) ว่า	-			-	แอม
พี่ชายเรียกภรรยาของน้องชาย (น้องสะใภ้) ว่า	-			-	แอม

พี่สาวเรียกภรรยาของน้องชาย (น้องสะใภ้) ว่า	-	โอม			
น้องชายเรียกสามีของพี่สาว (พี่เขย) ว่า	-	กะไลย			
น้องสาวเรียกภรรยาของพี่ชาย (พี่สะใภ้) ว่า	-	โอม			
พ่อของภรรยา	-	กยา	แม่ของภรรยา	-	กยา
พ่อของสามี	-	กยา	แม่ของสามี	-	กยา
พี่ชายของภรรยา	-	กยาไซ	พี่สาวของภรรยา	-	กยาไซ
พี่ชายของสามี	-	กยาไซ	พี่สาวของสามี	-	กยาไซ
ลูกของสามี/ภรรยา ถ้าเป็นญาติฝ่ายพ่อ เรียก อำเกรง ญาติฝ่ายแม่ เรียก ญี					
บ่าวของสามี/ภรรยา ถ้าเป็นญาติฝ่ายพ่อ เรียก มา ญาติฝ่ายแม่ เรียก อ้อยกริ อ้อยเกรง					
อาผู้หญิงของสามี/ภรรยา เรียก มา					
อาผู้ชายของสามี/ภรรยา เรียก อำแก้ด					
น้าผู้หญิงของสามี/ภรรยา เรียก อ้อยแก้ด					
น้าผู้ชายของสามี/ภรรยา เรียก ญี					

คำเรียกญาติอื่นๆ

ลูกเลี้ยง เรียก เหมือน ลูก ลูกบุญธรรม เรียก โกประบัล					
พ่อเลี้ยง	-	อ่าวัย	แม่เลี้ยง	-	อ้อยวัย
ทวด	-	เจ้อยฮ			

ปู่ย่าตายายที่ตายไปแล้ว - จุยกะเจ้อยฮจาลกัดโฮนเฮียบ

ข้อห้ามในการแต่งงาน พี่น้องและลูกพี่ลูกน้อง ห้ามแต่งงาน ญาติใกล้ชิดชั้น ลุง-หลาน น้า-หลาน อา-หลาน ห้ามแต่งงาน ญาติเกี่ยวดองระดับพี่น้องของคู่สามีภรรยา แต่งกันไม่ได้เพราะนับว่าเท่ากับพี่น้องกัน เช่น พี่ชายของภรรยาจะแต่งงานกับน้องสาวของสามี ไม่ได้ เพราะสามีภรรยานั้นจะนับพี่น้องของอีกฝ่ายเท่ากับพี่น้องของตน คือถือเป็นเสมือนญาติสายโลหิต

ข้อกำหนดเกี่ยวกับอายุของคู่แต่งงานนั้นไม่มี ผู้หญิงอายุมากกว่าผู้ชายก็ได้ พ่อแม่ที่ภรรยาตายจะแต่งงานกับน้องภรรยาก็ได้ แต่ถ้าพ่อแม่ที่หย่ากับภรรยา แต่งกับน้องสาวภรรยาไม่ได้

ประเพณีและพิธีกรรม

จาตริเวล แปะฮิตกินควาย

ตะโอยแปงฮิตบ้านหรือฮิตใหญ่ประจำปี ในเดือน ๓ ถือว่าเป็นบุญปีใหม่ของตะโอย เรียกเป็นภาษาของเผ่าว่า **จาตริเวล** (กินควายบ้าน ฮิตบ้าน) แต่ถ้าเรียกตามลาวลุ่มว่าเป็นบุญปีใหม่ จะใช้คำว่า **ตะบุนโจะเดอ** เนื่องจากแต่เดิม ตะโอยไม่มีบุญปีใหม่

ระยะเวลาแปงฮิต มีกำหนดเวลา ๓ วัน แต่ต้องตระเตรียมล่วงหน้านาน คือ ต้องทำเหล้ากก (เหล้าไห) หรือเหล้าเต็ด (เหล้าต้ม) ต้องแปงสถานที่ ทำกว้าน หรือซ่อมแซมกว้านให้เรียบร้อยสวยงาม นอกจากนั้นก็ต้องนัดหมายให้พร้อมกันทั้งหมู่บ้าน ต้องมาปรึกษากันที่กว้าน คนจากแต่ละเรือนต้องไปร่วมประชุมปรึกษารื้อ ในทุกเรื่องๆ ที่เกี่ยวกับพิธี

ผู้ประกอบพิธี กำหนดให้คนหนึ่งเป็นหัวหน้าพิธีกินควายบ้าน แต่ทุกคนต้องมาร่วมทำพิธีหมดทั้งบ้าน คนที่เป็นหัวหน้าพิธีนี้ อาจเปลี่ยนในเวลา ๕-๑๐ ปี ขณะนี้คือ ท้าวเปียน อายุ ๕๗-๕๘ ปี จะเป็นหัวหน้าในการแปงฮิตบ้าน ส่วนคนที่เป็นผู้จัดดำเนินการนัดหมายและตระเตรียมการ คือ นายบ้านและแนวโฮมบ้าน

ในกรณีที่แปงฮิตเรือนผู้ทำพิธีก็คือเจ้าเรือนจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ตามสภาพความเป็นจริง คือ หัวหน้าครอบครัวเป็นหัวหน้าพิธีกรรมที่แปงฮิตเรือน

เครื่องประกอบพิธี

๑. หลักผูกควาย ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้พุง ภาษาตะโอยเรียกว่า **ดริง** เชือกผูกควายต้องด้ามสี หรือมีลวดลายประดับประดา ส่วนมากเป็นสีขาว เช่นเดียวกับการตกแต่งเสาผูกควายและตกแต่งที่เขาควายเป็นลวดลายสีขาวด้วย

๒. จ้าวสำหรับแทงควาย เรียกว่า **ตาว** และ เขน คือ โลหะสังข์ เรียกว่า **กะเฮล**

๓. มีเสียม จอบ สำหรับขุดดิน ปักหลักควาย ซึ่งต้องทำอย่างแน่นหนา

๔. พ้าและมีดดอก สำหรับทำเครื่องตกแต่งหลักควาย เรียกว่า **อดอง**

๕. เครื่องทำพิธีเรียกผี (เว้าผี) มีถ้วยใส่ข้าวสาร ไก่ ๑ ตัว เทียน ๑ คู่ เหล้ากก ๑ ไห เหล้ากน้อย ๑ กก เหล้าเต็ด ๒ แก้ว สาด ๒ ผืน ชิน ๒ ผืน แพรวา ๒ ผืน

๖. เครื่องดนตรีประกอบในขณะทำพิธี ได้แก่ **ก้อง** และ **ปะเนาะ**

สถานที่แปงฮิต ถ้าแปงฮิตเรือน ก็ทำที่หน้าเรือน ถ้าแปงฮิตบ้าน ก็ทำที่กว้านบ้านหรือลานบ้าน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของบ้าน เพราะตะโอยปลูกเรือนเป็นวง มีกว้านอยู่กลาง

ขั้นตอนของพิธี

๑. **มัดตั้ง** คนหนุ่มสาว ๔-๕ คนไปหาหลักผูกควาย ตัดต้นไม้แบกมาที่ บริเวณพิธี เอามาฝังลงดินให้มั่นคง บากปลายเสาหลัก ผูกเครื่องตกแต่ง แล้วจึงควายมาผูกที่เสา

ทั้งหมดนี้จะทำตอนบ่าย อย่างช้าที่สุด ๕ โมงเย็นต้องผูกควายเสร็จเรียบร้อย อาหารมื้อเย็นนี้แต่ละคนยังกินที่เรือนตนเอง ยังไม่ได้กินรวม แยกที่มาจากบ้านอื่นก็กินที่เรือนพี่น้อง

เวลาประมาณทุ่มหรือสองทุ่ม จะไปพ้อนที่หลักควาย ดีก็องตีปะเนาะ ส่วนมากไปกันแต่ผู้ชาย มีการกินเหล้าที่กว๊าน ในช่วงประมาณหนึ่งทุ่ม คนทำพิธีว่าผี ต้องไปที่กว๊าน เอาข้าวสาร เทียน และกระทงเล็ก สำหรับใส่เครื่องเซ่นผี มีเทียนตรงกลาง มีลูกไก่ร้อย ๑ ตัว เอาข้าวสารใส่กะโตกหรือกะเบียนไว้ในกระทงมีข้าวสุก รำข้าว มีน้ำ แล้วเอาลูกไก่ใส่ไว้ เครื่องเหล่านี้เรียกว่า จ้ำผี หรือปะผี

หัวหน้าพิธีคือท้าวเปียน จะมาหยิบข้าวสารหวานเรียกผี แล้วก็ว่าผีที่กว๊านว่าจะทำพิธีกินควาย เอาไม้เอี้ยะปล้องยาวๆ จุดไฟ ฟาดลงให้ดังๆ เสร็จแล้วมาที่หลักควาย พ้อนรอบหลักควาย คนพ้อนจะถือจ้าว ถือโล่ และมีเครื่องดนตรีต่างๆ ในขบวน พ้อนครบ ๓ รอบ แล้วมากินข้าวที่เรือน

๒. **มัดฆ่าควาย** เช้ามืดประมาณ ๖ โมง จะฆ่าควาย พวกหนุ่มๆ เป็นผู้ลงมือ เวลาแทงควายต้องแทงด้านเดียว เพื่อไม่ให้เลือดไหลเลอะเทอะ คนแทงจะมีหนึ่งหรือสองสามคนก็ได้ พอควายล้มก็เอามานับหัวขาด แล้วชำแหละควาย ตัดเอาหูด้านขวา โยนใส่กะบุงที่แขวนไว้ที่เสาหลัก ต้องโยนให้เข้ากะบุงจึงจะถือว่าดี จากนั้นก็ชำแหละไปจนเสร็จ ท้าวเปียนจะตัดเอาตับ ไต และเครื่องในเล็กๆ น้อยๆ ต้ม แล้วเอาเนื้อดิบทำลาบ ต้มไก่ แล้วเอาของเหล่านี้ไปเลี้ยงผีที่กว๊าน ทำพิธีคล้ายๆ ตอนกลางคืนวันแรก มีเหล้าด้วย ๑ จอก ถือว่าเสร็จพิธีเลี้ยงผี หัวควายและตีน เอาไปไว้ตรงที่ปาดควาย (ที่กว๊าน) เนื้อและชิ้นส่วนอื่นๆ ก็แบ่งกันไปทั้งบ้าน ไปทำกินแต่ละเรือน

๓. **มัดกินควาย** เมื่อเอาชิ้นเนื้อไปปรุงอาหารแล้ว ก็จะเวียนกันกินเหล้า กินอาหาร ในแต่ละเรือน และมีการมากินเนื้อควายที่ปาดจากหัวควาย ร่วมกันที่กว๊าน

มือที่สี่ เป็นมือที่พิธีเสร็จแล้ว มีแต่เอาหัวควายขึ้นเสียบที่กว๊าน ท้าวเปียนเป็นคนเสียบ มีน้ำขมกับดอกไม้เอาไปโปรยรดหัวควาย ว่าผีว่าอย่าให้มีใครเจ็บป่วยในบ้าน

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต

จาปะโละ กินดอง

หลังจากหนุ่มสาวเจรจากันตกลงแล้ว และพ่อแม่ผู้ชายจัดปณายไปสู่ขอ เจรจาเรื่องค่าดองแล้ว

๓๘๕ สุวรรณ เกรียงไกรพิษฐ์

ก็จะเลือกวันแต่งงาน ซึ่งมักจะต่อเนื่องไปกับการสู่ขอเลย ส่วนมากจะแต่งงานกันในเดือนคู่ และปัจจุบันนิยมวันศุกร์ ระยะเวลาของการติดต่อนี้ เพียง ๑ วัน หรืออย่างมาก ๒ วัน

ทั้งสองฝ่ายจะต้องเตรียม เหล้า ไก่ ไข่ก่อนพิธี ถ้าอยู่บ้านเดียวกัน แต่ถ้าอยู่ต่างบ้าน ก็มักไปเลี้ยงที่เรือนผู้หญิง การเลี้ยงในพิธีแต่งงานนี้ขึ้นอยู่กับว่า ใครเป็นฝ่ายลงเรือน การแต่งงานของเผ่าตะโอยถือว่ามี ๒ ครั้ง คือ กินตองน้อย และกินตองใหญ่ ในการกินตองน้อยจะฆ่าวัว ส่วนกินตองใหญ่ฆ่าควาย

ในวันแต่ง ฝ่ายชายจะไปรับตัวผู้หญิงจากเรือน มีการกินเลี้ยงเล็กๆ น้อยๆ เช่น กินหมู กินไก่ เหล้า แล้วรับตัวผู้หญิงมาเรือนผู้ชาย หลังจากนั้นเดือนหรือสองเดือน (ภายในหนึ่งปี) จะต้องเอาวัวตัวหนึ่งไปเรือนผู้หญิง ฆ่าวัวกินเลี้ยงกัน ถือเป็นกินตองน้อย

ต่อมาปีหนึ่งหรือสองปี เมื่อมีลูก ก็เอาควายตัวหนึ่งไปเรือนผู้หญิง ผู้หญิงต้องเตรียมไก่เตรียมหมูและเหล้าไว้เลี้ยงเป็นการกินตองใหญ่ คนที่ไปกินตองใหญ่เป็นญาติพี่น้องและเฒ่าแก่ ฝ่ายหญิงอาจเตรียมขึ้น และผ้าไว้รับญาติฝ่ายชาย ทางฝ่ายผู้ชายจะเตรียมถ้วย จาน และข้าวของต่างๆ ไปด้วย ในการทำพิธีทำอย่างเดียวกันกับการจำผีในงานกินควาย ต้องทำหลักผูกควาย แต่ถือว่าเป็นฮีตเรือน คือทำในครัวเรือนของคู่แต่งงาน ไม่มีการพ้อนรอบหลักควายเพราะไม่ใช่ฮีตบ้าน

เมื่อฆ่าวัวหรือควายแล้ว มักจะแบ่งเนื้อวัว ควายนั่นแจกไปทุกเรือน เมื่อญาติฝ่ายชาย/หญิงจะกลับ มักแบ่งข้าวปลาอาหารให้ไปด้วย แต่เหล้าจะกินที่เรือนผู้หญิง ถ้าผู้ชายเป็นฝ่ายลงเรือนก็ไม่มีกินตองน้อย มีแต่กินตองใหญ่ ฝ่ายหญิงเอาควายหรือวัวไปฆ่าเลี้ยงกันที่เรือนผู้ชาย ถ้ามีการให้วัวเป็นค่าตองในกรณีที่ผู้ชายลงเรือนมา มักให้ไปเลี้ยงไม่ใช่เอาไปฆ่ากิน

ปะติบปาแรง ผังศพคนตาย

ในภาษาตะโอย คนตายเรียกว่า *กุกกะเจ็ด* ผีเรียกว่า *เปรา* ผีตายโหง เรียกว่า *กะเจ็ดแปรง*

เมื่อมีคนตาย ไม่ว่าจะกลางวันหรือกลางคืน ต้องคบงันทันที มีเหล้ามีอาหาร ไปบอกกล่าวผู้คนมางันตั้งแต่ตอนที่ตาย รุ่งขึ้นอีกวันจึงทำโลง ถ้าตายตอนเช้าก็ทำหีบวันนั้นเลย ถ้าเป็นคนเฒ่าคนแก่ อาจเตรียมโลงไว้ก่อนได้ ไม่ถือว่า ชะล่า คือเตรียมไม้เอาไว้ พอตายก็ทำโลงได้เลย ถ้าไม่ได้เตรียมไว้ก็ต้องไปตัดไม้ กว่าที่จะเสร็จเรียบร้อยประมาณ ๔-๕ ชั่วโมง การทำโลงศพนี้ต้องใช้ไม้ต้นใหญ่ๆ ผ่าครึ่งบางที่โลงเดียวอาจใส่ ๒-๓ ศพ ที่เป็นคนในเรือนเดียวกัน ช้อนกันลงไป ฝาโลงก็คือไม้ต้นเดียวกันที่ผ่าครึ่งไว้ ด้านที่จะเอาศพลงต้องเจาะให้ลึกลงไป

การรันศพมักทำกันคืนเดียว หรืออย่างมากก็ ๒ คืน คนตายไม่ต้องอาบนํ้า หรือทำความสะอาดให้ แต่จะเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ ๆ ให้ เอานอนไว้กึ่งกลางเรือน พอเช้า ญาติพี่น้องช่วยกันหามลงเรือน มีคนอื่นช่วยได้ เวลาหามไปฝัง เมื่อถึงบ่อนป่าช้า ต้องหว่านข้าวสารขอดินแล้วจึงขุดหลุม เอาศพวางในโลงที่นำมารอไว้ แล้วเอาลงหลุม ข้าวของต่างๆ ที่จะทานให้คนตายก็วางไว้ที่หลุมนั้น เมื่อกลบเสร็จแล้วจึงกลับเรือน ระหว่างทางกลับ ต้องตามไฟไว้ข้างทาง เป็นกองน้อยๆ แล้วเดินข้ามไฟ นี่ก็เอาว่า ขอให้คนตายตายไปที่ดี อย่าให้มีการเจ็บป่วยล้มตายอีก

เมื่อมาถึงเรือนต้องตั้งนํ้ามันไว้ที่บ่อนคนตายนอน ใครที่ขึ้นเรือนมาต้องใช้นํ้านั้นล้างมือจากนั้นมีการรันอีก ๓ คืน กินเหล้า กินนํ้า กินอาหารต่างๆ เช่น วัว ควาย ที่ฆ่าเมื่อตอนตั้งงาน ถ้าครบ ๓ คืนอาหารยังไม่หมด ต้องทิ้งให้หมด

ศพฝังโดยฝังป่าช้าธรรมดาไม่ได้ ต้องฝังที่บ่อนป่าช้าฝังศพโดย **ปิงแปรง** ป่าช้าของบ้านจะอยู่ท้ายบ้าน ห่างไปสัก ๑-๒ หลัก ป่าช้าฝังศพโดยอยู่ไกลออกไป ๓-๔ หลัก ถ้าเด็กน้อยตาย จะเอาไปฝังบ่อนผู้ใหญ่ก็ได้ หรือฝังที่ป่าช้าเด็กน้อยก็ได้ บ้านก็ได้

ในการทำศพฝังโดย ก่อนจะไปฝังต้องเอาวัวหรือหมา มาผูกหลักเล็กๆ ไว้ แล้วฆ่าที่เรือนคนตาย เมื่อเวลาคนที่ไปฝังกลับมาเรือน ฝังศพโดยจะไม่ต้องเอาใส่โลง แต่เอานอนคว่ำหน้าลงในหลุม แล้วกลบดินเลย คนที่ไปฝังศพโดยต้องมีกะบัง มีนํ้าวาน ไข่ล้างหน้า สระผม มีไม้สานเกี่ยวหัวเหมือนหมวก มีผ้าเคียนหัว เมื่อกลับไปเรือนคนตาย มีเวียน ๓ รอบเรือน แล้วจึงฆ่าวัวหรือหมาที่ผูกไว้ เอาเลือดไปพรมทั่วๆ บ้าน พรมที่กว้านด้วย และโรยลงบนทางที่ไปตักนํ้า จากนั้นจึงมานั้น ๓ คืน ที่เรือนคนตาย คนที่ไปทำศพฝังโดย มักใช้วานประกันศพโดย ตัดเป็นชิ้นเล็กๆ ผูกคอไว้ หรือใส่ในกระเป๋าสื่อ กันศพโดยตามมาถึงเรือน

ถ้าเป็นศพโดยทั้งกลมต้องเจาะเอาลูกออก แล้วฝังแบบศพโดย ฝังรวมกันทั้งแม่และลูก

เมื่อเวลาที่รันคนตาย ๓ คืน นั้น ถือเป็นระยะชะล่า ห้ามคนนอกบ้านเข้าบ้าน คนมาจากบ้านอื่นที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องที่มานั้น ถ้าอยู่ในเรือนขณะนั้น ต้องอยู่เรือนตลอด ๓ วัน ๓ คืน ออกไปไหนไม่ได้ คนที่เรือนคนตายจะออกไปเรือนอื่นภายใน ๓ วันนั้นก็ได้ ถ้ามีกิจธุระจำเป็น ก็ต้องวานให้คนเรือนอื่นช่วยทำให้ หรือจัดหามาให้

แปรงฮีดผีเรือน มักทำในกรณีที่มีการเจ็บป่วย แล้วจะฆ่าควายเลี้ยงผี จึงเป็นการทำเฉพาะครัวเรือน แต่ก็ต้องมีพิธีจำผีเรือน เหมือนทำที่กว้าน มีโปรยข้าวสารเรียกผีมากิน พอรุ่งเช้าก็ฆ่าควาย จัดชิ้นส่วน มีเหล้า

ข้าว น้ำ ใสโตก เอาไว้บนเรือน โปรยข้าวสารเรียกผีพ่อแม่ปู่ย่าตายายมากิน จากนั้นก็เสร็จ การกินอาหารในวันก่อนฆ่าควายก็เหมือนการแบ่งฮีดบ้าน แต่ทำเฉพาะเรือน เมื่อฆ่าควายแล้วก็กินเหมือนกินควายฮีดบ้าน

การแบ่งฮีดผีเรือน มีชะล่า ๓ วัน เหมือนกัน ถ้าเป็นฮีดบ้านต้องทำดาแหลวปักไว้ที่ปากทางเข้าบ้าน ฮีดเรือนใช้พดไม้เสียบขายคาเรือน เช่นเดียวกับการทำดาแหลว เมื่อมีกรณีชะล่าเล็กๆ น้อยๆ ในบ้านหรือในเรือน

ในระยะทำพิธี ถือเป็นชะล่าของเรือน หรือ ของบ้าน ห้ามคนนอกเข้าออก ๓ วัน *ตยา บุญจะ* หรือบุญกินข้าวใหม่

เมื่อเอาข้าวขึ้นเล้าแล้ว ต้องเอาปูและหอย ข้าวต้ม เทียน ดอกไม้ ไปจ้ำผีที่เล้าข้าว เว้าผีว่าขอให้ข้าวกินดี ได้ผลดีในปีต่อไป หลังจากนั้นก็ตักเอาข้าวไปดำไปกินได้ ถือว่าได้กินข้าวใหม่แล้วในปีนั้น

ข้อห้ามข้อนิยมของเผ่าตะไอย

ตะไอยมีข้อห้ามที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่ออยู่หลายอย่างเฉพาะที่สำคัญและถือปฏิบัติกันเคร่งครัด ได้แก่

๑. ผีตายโหงห้ามฝังในบ่อนป่าช้าเดียวกันกับผีตายธรรมดา เพราะว่าการตายโหงเป็นการตายผิดปกติ ผีตายโหงจะเป็นเหมือนผีปอบ อาจจะทำอันตรายคนในเรือน หรือคนอื่นๆ ในบ้าน จึงห้ามทำแบบผีตายทั่วไป ถ้าไม่ปฏิบัติตาม เรือนนั้นจะถือว่า ชะล่า และถูกปรับไหม

๒. ถ้าไม่มีงานบุญ การแบ่งฮีดบ้าน ห้ามทำเหล้าไห (เหล้ากก) หรือต้มเหล้า (เหล้าเต็ด) ถือว่าจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท อันเกิดจากการดื่มเหล้า ถ้าเป็นเวลาที่แบ่งฮีด ก็จะมีการควบคุมดูแลไม่ให้เกิดการวิวาทโต้เถียงกัน เพราะเป็นระหว่างงานบุญของบ้าน

๓. ห้ามกินแรง ผู้เฒ่าผู้แก่ของตะไอยได้ห้ามกันมาแต่โบราณแล้ว

ถ้ามีคนทำผิดฮีดคอง ก็ถือว่า ชะล่า หนักหรือเบาแล้วแต่ลักษณะที่กระทำ การปรับไหมก็จะพิจารณาตามความผิดที่ทำไปนั้น นายบ้านและคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้พิจารณาร่วมกัน คนที่ทำผิดจะต้องยอมตามนั้น เพราะถือว่า ความเสียหายจะเกิดขึ้นกับคนทั้งบ้านเป็นส่วนรวม ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะคนที่ทำผิด ดังนั้น คนที่ทำผิดก็ต้องรับผิดขอโทษต่อส่วนรวม

ศิลปะและวัฒนธรรมของตะโอย

นิทาน ในบ้านปะแลงมีคนเล่าที่เล่ากันเก่ง ชื่อ ท้าวลู่เปิบ มักเล่าเรื่องต่างๆ ให้ลูกหลานฟัง คนที่เล่าเรื่องเก่งๆ ส่วนมากเป็นผู้ชาย เวลามีกิจกรรม ก็จะมีคนเล่าเรื่องเก่าๆ บางที่เป็นเรื่องของลาวลุ่ม เช่น กาดำ แต่ตะโอยไม่มีนิทานประเภทประวัติกำเนิดโลก กำเนิดคน มีแต่ประวัติความเป็นมาของบ้านตะโอย ซึ่งเล่าไว้ว่า

แต่ก่อนมีอ้ายสามคนมาจากภูตอย มาอยู่ท้องถิ่นนี้เรียกว่าบ้านปะแลง
แต่มีระยะหนึ่ง อ้ายน้องทั้งสามคนได้ตั้งเรือนแล้ว มีงูเหลือมแปลงกลับเพศ
เป็นผู้สาวที่งามที่สุด มาแต่งของกินให้อ้ายน้องทั้งสามอยู่เรื่อยๆ จนนั้นเลยวางแผนว่า
มีผู้ชายคนหนึ่งไปอยู่ที่ตลาดกองฟืน จึงได้เห็นงูเหลือมมาถึงเรือน แล้วกลับเพศเป็นคน
ผู้ชายคนนั้นเลยออกมาแล้วว่า เจ้ามาแต่งกินนะ เตียวนี้ให้กลับไปอีก เลยงูเหลือม
ตอบว่า ไม่ได้แล้ว ถ้าเจ้าฮัก ต้องขอนำพ่อแม่ข้อยก่อน

แต่ส่วนผู้ชายถามว่า ทำอย่างไรจึงรู้ว่าพ่อแม่เจ้า ผู้หญิงงูนั้นสั่งว่า
ถ้าเจ้าเห็นแนวแปลกประหลาด ให้ ยอมมือไหว้นบ ว่าลูกขอเป็นลูกเต้าของพ่อแม่
จะนั้นมีเวลาหนึ่ง งูทั้งสามตัวนัดมา ก็เลยผู้ชายนั้นปฏิบัติตามคำสั่งของผู้สาวงูนั้น
ได้พบใส่งูทั้งสามนั้น กลับเพศเป็นคน จึงตอบคนชายผู้นั้น ทางพ่อแม่ก็เห็นดี
ให้เอาเป็นลูกเมียตลอดไป เลยได้ลูกด้วยกันเป็นผู้ชาย ต่อมาแม่ตายไปก่อน
พ่อตายทีหลัง แต่นั้นมาเผ่าตะโอย บ้านปะแลงก็ไม่กินงูเหลือมมาจนถึงปัจจุบัน

นิทานประเภทอื่นๆ ที่มีได้แก่ นิทานผี นิทานสัตว์ นิทานประเภทท้าวบาเจียง มีนิทานพญานาค
นิทานที่เล่าเกี่ยวกับงูและเงือก มีคนเล่านิทานที่บ้านปะแลงอีกคนหนึ่งชื่อ ท้าวคด อายุ ๕๖ ปี เรื่องเหล่านี้
นี้ไม่มีการจดบันทึก นอกจากที่เป็นนิทานลาวเก่าแก่ เช่น ท้าวสีทน

เครื่องดนตรีและการขับลำของตะโอย

เครื่องดนตรีของตะโอย ได้แก่ ก้องลา กะบัง กะปี่ ซอ แคน กองตบ ปะเนาะ

ก้องลา มีลักษณะเช่นเดียวกับก้องลาของชนเผ่าอื่นๆ ทำด้วยทองเหลือง และใช้เฉพาะในการ
แข่งฮีด ส่วนปะเนาะ อาจใช้ดีในการแข่งฮีดเรือกก็ได้ แต่ดีในโอกาสรีนเริงบันเทิงทั่วไปไม่ได้ ปะเนาะ
ขนาดเล็กเรียกว่า ปะเนาะน้อย ทำด้วยเหล็ก ต้องหาซื้อมาจากที่อื่น ราคาถูกกว่าปะเนาะที่เป็นทองเหลือง

๓๘๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ส่วนกองตบนั้น ตะโอยเรียกว่า **หาก็้น** ทำจากไม้ คนบ้านตะโอยก็ทำเป็น และทำได้เองในบ้าน ใช้เล่น เวลางานกินบุญต่างๆ

ปี่หรือกะปี่ของตะโอยนั้น เรียกว่า **โด้ดป๋าม** ทำด้วยไม้เหียะ คนที่เป่าเก่งๆ อาจใช้เสียงปี่เป็น สัญญาณพิเศษ สำหรับคนที่รู้จักกัน ส่วนแคน เป็นเครื่องดนตรีที่ได้จากลาวลุ่ม ทำจากไม้เหียะ อาจจะเป่า เล่นคนเดียวก็ได้ หรือเป่ากันหลายๆ คนเวลามีกงานรื่นเริงบันเทิงต่างๆ ก็ได้

การเล่นเครื่องดนตรีเหล่านี้ไม่ต้องมีการขับลำประกอบ หรือถ้าจะขับลำแล้วใช้เครื่องดนตรี เช่น กองตบ แคน ปี่ ด้วยก็ได้

ส่วนเพลงเด็กและการขับลำอื่นๆ นั้น ท้าวเทิมกล่าวว่า ไม่มีอยู่ในเผ่าตะโอย ซึ่งอาจหมายความว่า เผ่าตะโอยไม่มีท่วงทำนองเพลงขับของตนเองโดยเฉพาะ หรืออาจหมายความว่า เป็นการขับลำที่เป็น मुखปาฐะ ไม่มีการจดบันทึก จึงไม่สามารถให้ข้อมูลได้

บทที่ ๓

เมืองละมาม

เมือง ละมาม เป็นที่ตั้งของตัวแขวงเซกอง ในสมัยก่อน บริเวณเมืองละมามมีชุมชนที่เรียกชื่อว่า เวียงทอง เวียงคือ เมือง หมายถึงเมืองทองนั่นเอง ประชากรของเวียงทองเป็นลาวลุ่มกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ราบริมลำน้ำกอง หรือ เซกอง และถือว่าอยู่ในเขตของแขวงสาละวัน ในเขตเดียวกับเวียงทอง ยังมีบ้านริมเซกองที่รู้จักกันในชื่อว่า บ้านกอง พลเมืองในพื้นที่ราบลุ่มแถบนี้ นอกจากลาวลุ่มแล้วก็มีเผ่าฮารักเป็นกลุ่มใหญ่ ทำมาหากินตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตนี้นาน

ในระยะต่อมา เมื่อประชากรแถบนี้เพิ่มจำนวนขึ้น บ้านกองก็ขยายออกเป็นเมืองเซกองเหนือ และเซกองใต้ ส่วนเวียงทอง เปลี่ยนชื่อเป็นเมือง ละมาม เมื่อมีการยกฐานะเมืองเล็ก ๖ เมืองในพื้นที่นี้ขึ้นเป็นสหเขต ๖ เมือง รวมเอาเมืองดักจิ้ง ถิ่นเดิมของตะเริงบนยอดดอย เมืองกะลิม ที่มีเผ่าเงะและกะตูเป็นหลัก และเมืองसानไซ ดิตเขตแขวงอัตตะปือ เข้ามาด้วยกับ ๓ เมืองที่กล่าวข้างต้น แต่แม้ประชากรจะเพิ่มขึ้น หากการเดินทางติดต่อระหว่างเมืองและการทำมาหากินของพลเมืองยังอัตคัดขาดแคลนอยู่มาก จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง สหเขตถูกยุบ สานไซกลับไปขึ้นกับอัตตะปือ และอีก ๕ เมือง ที่เหลือขึ้นกับสาละวันดังเดิม

จนถึงปี ค.ศ. ๑๙๘๔ เมืองละมามจึงมีฐานะเป็นที่ตั้งตัวแขวงเซกอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ในปีนั้น ประกอบด้วยเมืองดักจิ้ง เมืองกะลิม กิ่งเมืองท่าแดง ที่อยู่ดิตเขตสาละวัน และเมืองละมาม เมืองเซกองเหนือเข้าร่วมกับกะลิม และเซกองใต้เข้าร่วมกับละมาม ละมามจึงมีฐานะเป็นเมืองเอกของแขวงเซกอง เป็นที่ตั้งห้องการแขวง และสำนักเมืองละมาม และมีห้องการฝ่ายต่างๆ ตามฐานะของแขวงโดยครบถ้วน

เส้นทางเข้าสู่เมืองละมามที่ใช้กันเป็นเส้นทางหลัก คือ ทางสายเมืองปากเซ (แขวงจำปาสัก)-เมืองเลางาม (แขวงสาละวัน)-เมืองท่าแดง (แขวงเซกอง) เส้นทางนี้ต่อเนื่องไปถึงแขวงสาละวัน ต่อมา มีเส้นทางอีกสายหนึ่งคือ จากเมืองปากเซ (แขวงจำปาสัก)-แยกเข้าเมืองปากซอง (แขวงจำปาสัก)-เมืองท่าแดง (แขวงเซกอง) ฉะนั้น ปากทางหรือประตูเข้าสู่แขวงเซกอง ก็คือ เมืองท่าแดง ซึ่งในระยะแรกมีฐานะเป็นเพียงกิ่งเมือง (กิ่งอำเภอ)

จากตัวแขวงเซกอง หากจะไปแขวงอัตตะปือ มักใช้เส้นทางเรือ ล่องตามลำเซกอง ใช้เวลาประมาณ ๕ ชั่วโมง จะถึงอัตตะปือ เป็นเส้นทางที่นักท่องเที่ยวนิยมใช้ คือ เข้ามาพักที่ละมาม รุ่งเช้าลงเรือจากละมาม แวะพักกินอาหารกลางวันระหว่างทาง (เตรียมไปจากละมาม) แล้วเข้าแขวงอัตตะปือ

สัมภาระของนักท่องเที่ยวนั้นจะไปทางรถ เพราะเรือที่ใช้เป็นเรือขนาดเล็ก สำหรับผู้โดยสารไม่กี่คน และเข้าของอีกเล็กน้อย หากต้องการจะไปเองตามลำพังก็ต้องเหมาเรือไป แต่ไม่มีเรือโดยสารประจำทางระหว่างเขกอง-อัครเตปือ

ขณะนี้ทางแขวงเขกองกำลังตัดเส้นทางใหม่สายเขกอง-อัครเตปือ และจะผ่านเมืองดักจิงขึ้นไปถึงชายแดนเวียดนาม จังหวัดกว๋างหน่าดานัง จะทำให้การเดินทางติดต่อระหว่างแขวงเขกองกับอัครเตปือและเลยไปถึงเวียดนาม นั้นสะดวกยิ่งขึ้น เส้นทางนี้จะผ่านเมืองละมามตรงบ้านโมปากโทน

ในการติดต่อกับเมืองดักจิง จะต้องข้ามเขกอง โดยนำรถลงแพยนต์ แล้วใช้เส้นทางเล็กๆ ตัดขึ้นคดอผ่านบ้านฮาร์กหลายบ้านไปจนสุดเขตเมืองละมาม และต่อเข้าเขตเมืองดักจิง จากเมืองดักจิงจะไปถึงชายแดนต่อเขตเวียดนาม เส้นทางนี้ ในช่วงหน้าฝนรถจะติดหล่มโคลนระหว่างทาง และเป็นเส้นทางเลียบสันตอยจึงอันตราย หรือในช่วงน้ำหลากบางครั้งแพจะใช้ไม่ได้ หรือสายสลิงโยงแพขาดเพราะกระแสน้ำแรง ต้องหยุดการเดินทางชั่วระยะ ๑-๒ เดือน ในหน้าฝนและหน้าน้ำหลาก

ส่วนเส้นทางไปเมืองกะสิมมักใช้ทางเรือ ลงเรือที่แก่งหลวง ใกล้บ้านเทศะบาน หรือบ้านตลาดเมืองละมาม เป็นเรือขนาดเล็ก บรรทุกผู้โดยสารได้ประมาณ ๕-๖ คน พร้อมสัมภาระเล็กน้อย ใช้เวลาประมาณ ๖ ชั่วโมง แต่ทั้งนี้ต้องเป็นช่วงเวลาน้ำให้เรือล่องผ่านแก่งต่างๆ ได้ ถ้าเป็นช่วงน้ำน้อย ก็อาจจะต้องลงเดิน เพื่อให้เรือเบาและสามารถผ่านแก่งไปได้ ถ้าเป็นหน้าน้ำหลากมาก ก็อาจจะต้องพักการเดินทางเพราะไม่ปลอดภัย เคยมีเรือล่มในช่วงหน้าน้ำหลาก

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า เมืองละมามเหมาะจะเป็นที่ตั้งตัวแขวง เพราะเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างเมืองต่างๆ ในเขตนี้ได้ทั้งหมด และหากโครงการคมนาคมทั้งหมดเสร็จสิ้นลง การเดินทางก็จะสะดวกยิ่งขึ้น นอกจากนี้บริเวณเมืองละมามยังมีพื้นที่ราบเพียงพอแก่การเพาะปลูกและการตั้งบ้านเรือน ตลอดจนถึงทำการของรัฐ ตลาดและอาคารร้านค้าต่างๆ สามารถขยายพื้นที่ใช้สอยในบริเวณตัวเมืองได้สะดวก และยังมีลำน้ำเขกองเป็นแหล่งน้ำสำคัญอีกด้วย

ในเมืองละมาม มีบ้านเทศะบาน เป็นที่ตั้งของตัวแขวง บ้านที่อยู่ในเขตรอบตัวแขวงคือ บ้านโนนมีไชย บ้านเพี้ยใหม่ บ้านโมปากโทน บ้านตลาด ในเมืองละมามมีบ้านลาวลุ่มเดิมอยู่ ๓ บ้าน คือ บ้านดอนจัน บ้านด่าน และบ้านโพน บ้านฮาร์กมี ๒๔ บ้าน และบ้านละวี ๔ บ้าน ส่วนบ้านในเขตตัวแขวงนั้นมีพลเมืองปะปนกันหลายเผ่า เพราะเป็นที่ทำการของแขวง มีพนักงานจากเมืองและแขวงต่างๆ มาตั้งเรือนอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อความสะดวกในการทำงาน และในบริเวณตลาด ก็มีชนเผ่าต่างๆ เข้ามาตั้งเรือนอยู่เช่นกัน เมืองละมามจึงเป็นศูนย์กลางของแขวงอย่างแท้จริง

ในเมืองละมามส่วนที่เป็นตัวแขวง นอกจากห้องการแขวงซึ่งเป็นตึกขนาดใหญ่ และอาคารที่ทำการของฝ่ายต่างๆ แล้ว ก็ยังมีโรงพยาบาลแขวงเซกอง มีอาคารประชุมสภา ศาลแขวง โรงเรียน ประถมและมัธยม ค่ายทหาร มีเรือนพักสำหรับพนักงานห้องการจากเมืองต่างๆ ที่เดินทางมารับการอบรมในสายงานของตน มีเรือนรับรองของแขวง อยู่ใกล้เรือนของเจ้าแขวง และตรงข้ามกับสนามแดง ซึ่งใช้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมสำคัญๆ ของแขวง ที่สนามแดงนี้มีอนุสาวรีย์ท่านไกสอน พมวิหาร และอนุสาวรีย์ทหารนิรนาม และมีโรงแรมเซกอง ซึ่งเป็นที่พักของนักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาทำกิจกรรมในแขวงเซกองด้วย ส่วนวัดอยู่ใกล้กับตลาด บนถนนสายเดียวกันกับโรงแรม

อาคารที่ทำการต่างๆ ของเมืองละมามเองนั้น ตั้งแยกออกไปจากอาคารทำการของแขวง และรวมกลุ่มอยู่ทางด้านตลาดและร้านค้า ในขณะที่กลุ่มอาคารของแขวงอยู่ทางด้านริมเซกอง แต่ในขณะนี้ทางแขวงเซกอง ก็ได้ขยายอาคารที่ทำการบางฝ่าย (เช่น ห้องแผนการ ซึ่งมีฝ่ายข้อมูลสถิติประชากร และแผนที่อยู่ด้วย) ออกไปอีกด้านหนึ่ง คือด้านถนนที่เข้ามาจากท่าแดง เมืองละมามจึงมีลักษณะเป็นทั้งเมืองและแขวงซ้อนทับกันอยู่

ถนนสายหลักในเมืองละมาม มี ๒ สาย คือ สายที่เข้ามาจากท่าแดง ผ่านเข้าเมืองไปจนถึงอาคารห้องการแขวง และผ่านไปบ้านละวีฝั่งแดง ตาดแฝก ซึ่งเป็นจุดท่องเที่ยวเด่นของเซกองและตาดหัวคน ไปต่อกับเส้นทางสาย ๘ ที่เชื่อมกับอัตตะปือ เส้นทางอีกสายเข้ามาจากท่าแดงเช่นกัน แต่เลี้ยวผ่านตลาดและผ่านอาคารห้องการแขวงทางด้านหลัง ต่อไปถึงบ้านโมปากโทนและไปเชื่อมเส้นทางอัตตะปือเช่นเดียวกัน เส้นทางถนนทั้งสองสายนี้จึงคู่ขนานกันไปในบริเวณตัวเมืองละมาม อาคารที่ทำการของแขวงและเมืองจะอยู่ริมถนนสองสายนี้ ทางด้านใดด้านหนึ่ง

เมืองละมามกำลังเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านรูปธรรม คือ สิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภคต่างๆ และในด้านนามธรรม คือการเป็นศูนย์กลางของการปกครอง การศึกษา สาธารณสุข การพาณิชย์ และอื่นๆ จำนวนประชากรของละมามก็เพิ่มมากขึ้น ถึงแม้โครงการของแขวงที่จะอพยพบ้านของชนเผ่าที่อยู่ห่างไกล ให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบที่สะดวกแก่การติดต่อและทำมาหากิน จะมุ่งไปที่การใช้พื้นที่ของเมืองท่าแดง แต่ก็ปรากฏว่ามีชนเผ่าที่โยกย้ายจากเมืองต่างๆ เข้ามาอยู่ในเมืองละมาม โดยเข้ามาอยู่กับญาติพี่น้องบ้าง เข้ามาทำงานบ้าง และยังมีลาลุ่มที่เข้ามาทำงานในฐานะรัฐกรของแขวงอีกเป็นจำนวนมาก ลักษณะทางประชากรเดิมของละมามที่มีฮาร์กเป็นเผ่าหลักและมีบ้านฮาร์กเป็นส่วนใหญ่ จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีลักษณะเป็นเมืองศูนย์รวมของประชากรและการบริหาร ตลอดจนการพาณิชย์อย่างเต็มตัว

ฮารัก

ฮารักเป็นชนเผ่าที่ใหญ่ที่สุดในเมืองละมาม และอาจกล่าวได้ว่า เป็นเผ่าหลักดั้งเดิมของบริเวณพื้นที่ราบในแขวงเซกอง ถิ่นฐานของฮารักนั้นอยู่ในบริเวณที่เป็นเมืองละมามในปัจจุบันขึ้นไปจนถึงเขตเมืองดักจิง ชนเผ่าทั้งหลายมักจะคุ้นเคยกับฮารักดีในฐานะที่เป็นคนกลางในระบบการแลกเปลี่ยนข้าวของและสินค้าต่างๆ ภาษาฮารักจึงเป็นภาษากลางที่ใช้กันอยู่ในพื้นที่แถบเมืองเซกองมาแต่เดิม แต่มักจะเรียกกันว่า ภาษาอะลัก เพราะเผ่าฮารักนั้นเรียกตัวเองว่า ฮารัก แต่ลาลุ่มออกเสียงว่า *อะลัก* ชนเผ่าอื่นๆ จึงเรียกฮารักว่า อะลัก ไปด้วย รวมทั้งคนฮารักเอง ซึ่งมักพูดได้คล่องทั้งภาษาฮารักและภาษาลาลุ่ม ในหนังสือ *ว่าด้วยภาษาต่างๆ ในสยามประเทศ* ของพระยาประจักษ์กรจักร ก็เรียกชนเผ่านี้ว่า *ข้าอาลัก* และบันทึกไว้ว่า

ข้าอาลักนั้นเป็นข้าอยู่แนวเขานันทัดชั้นใน ปลายน้ำเซกองต่อแดนสาละวัน

อยู่ตามภูวดภูสระหัวภูงกิง แถวในข้าสลาบเข้ามา มี ๑๒ ตำบลบ้าน ... (น. ๖๗)

และยังได้กล่าวถึงชนเผ่าอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับฮารัก ว่า มี

ข้าตะเหลียง ข้าย้า ข้าตรวง ข้าดาว ข้ากันตู ข้าเฟื่อง ข้าโม ข้าตะบูด (น. ๖๗)

และอื่นๆ อีก แสดงว่า ในความรับรู้ของฮารักนั้น มีชนเผ่าอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่อยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน ถิ่นฐานดั้งเดิมของฮารักจึงเรียกได้ว่าอยู่ในพื้นที่ที่มีประชากรค่อนข้างหนาแน่น และหลากหลายเผ่า

พระยาประจักษ์กรจักร ยังบันทึกไว้ด้วยว่า ข้าอาลักนั้น *เพศพรรณแลความประพฤติ คล้ายคลึงกับข้ากระเสง แต่พูดภาษาไม่รู้กัน* และกล่าวถึงเอกลักษณ์ของข้าอาลักว่า

...ถือผีภูกระแด่ภูช้างภูหลวง เป็นช่างทอผ้าฝีมือดีกว่าข้ากระเสง ย่อมสีเป็นน้ำเงินแก่

แลเส้นด้ายใหญ่ เส้นเสมอเทียมผ้าใบ เนื้อผ้าอ่อนนุ่มดีกว่าที่ข้ากระเสงทอ...

...ใช้ดาบโล่เป็นอาวุธ โล่ของอาลักนั้นเป็นโล่เหล็กม ทำด้วยหนังหุ้มกระดาน ลงรัก

น้ำเกลี้ยง มีทองเหลืองทำเป็นป้อมกลางเหมือนป้อมฆ้อง สำหรับรับอาวุธให้พลาดไปไม่ลงคม

(น. ๖๘)

ข้อความที่บันทึกไว้นี้แสดงว่า เผ่าฮารักนั้นมีฝีมือเด่นทางการทอผ้าและยังเป็นนักรบด้วย

ท้าว ดวงใจ เคื่องคำ ผู้ช่วยเก็บข้อมูลของโครงการ เกิดเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ที่บ้านโมปากโพน และไม่เคยอพยพโยกย้ายไปไหน นอกจากเมื่อมีภัยสงครามก็ต้องหลบไปอยู่ตามภูตามป่าบ้าง แต่ไม่

ได้ไปพื้นที่เขตเซกอง-สาละวันท้าวดวงใจเรียนหนังสือที่สาละวันจนจบชั้นมัธยมจึงพูดภาษาลาวลุ่มได้คล่อง เพราะเรียนในโรงเรียน นอกจากนั้น ในบริเวณเมืองละมาม หรือ เมืองเซกองเดิม ก่อนตั้งขึ้นเป็นแขวง ก็มีลาวลุ่มอยู่แล้วสองสามบ้าน เช่น บ้านดอนจัน โดยเฉพาะในแขวงสาละวันมีลาวลุ่มมาก ภาษาลาวลุ่มจึงใช้กันอยู่ทั่วไปเช่นเดียวกับภาษาฮาร์ก

เมื่อเรียนหนังสือจบแล้ว ท้าวดวงใจได้ทำงานเป็นพนักงานของรัฐ ที่เมืองเซกอง จนเมื่อแยกออกจากสาละวัน เป็นแขวงเซกอง ก็ยังทำงานเป็นพนักงานห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรม เมืองละมามต่อมา

ท้าวดวงใจแต่งงานเมื่ออายุ ๓๒ ปี (ค.ศ. ๑๙๘๐) กับนางเปี้ย ซึ่งอายุอ่อนกว่า ๑๕ ปี นางเปี้ยเกิดที่บ้านดงเียง เมืองดักจิง ซึ่งตามข้อมูลของเมืองดักจิงนั้น เป็นบ้านดักกั๋ง แต่นางเปี้ยนอกจากจะพูดฮาร์กเป็นภาษาในครัวเรือนแล้ว ยังพูดภาษาตะเรียงได้ แต่พูดลาวลุ่มไม่คล่องเท่าตะเรียง นางเปี้ยจึงอาจจะเป็นคนตะเรียง ไม่ใช่ฮาร์ก เพราะคนตะเรียงที่เข้ามาอยู่ในเมืองละมามก็มีหลายครัวเรือน ครอบครัวของท้าวดวงใจจึงสะท้อนให้เห็นชัดว่า ในเขตเมืองละมามนั้นเป็นพื้นที่ซึ่งมีชนเผ่าหลายเผ่าเข้ามาอยู่อาศัยปะปนกัน ต่างจากในเขตเมืองที่อยู่ห่างไกล บ้านแต่ละบ้านมักมีชนเผ่าเพียงเผ่าเดียว ไม่ค่อยสลับปนกัน

ท้าวดวงใจและนางเปี้ยมีลูก ๔ คนเป็นหญิงทั้งหมด ปัจจุบันท้าวดวงใจมีตำแหน่งเป็นหัวหน้าห้องการแถลงข่าว เมืองละมาม ส่วนนางเปี้ยทำงานให้กับสหพันธ์แม่ญิงละมาม แต่ทั้งสองคนก็ยังทำนาในระยะที่ว่างงาน เมื่อเสร็จจากงานของห้องการแล้ว ท้าวดวงใจก็ต้องไปช่วยภรรยาและลูกๆ ทำนาคด้วย

ขณะนี้ ท้าวดวงใจปลูกเรือนใหม่เป็นแบบลาวลุ่ม อยู่ริมทางสายใหม่ที่จะตัดไปอัดตะปือ เรียกว่าอยู่รอบนอกของบ้านโมปากโทน ไม่ได้อยู่ในกลุ่มเรือนที่เป็นศูนย์กลาง พ่อแม่ของท้าวดวงใจนั้นถึงแก่กรรมแล้ว ในเรือนจึงมีแต่ท้าวดวงใจกับภรรยาและลูก รวมทั้งหมด ๖ คน เพราะยังไม่มีลูกคนใดแต่งงาน

นอกจากท้าวดวงใจ ซึ่งเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลหลักแล้ว ผู้บอกข้อมูลเผ่าฮาร์กยังมีอีกหลายคน เช่น นางแพน ซึ่งเป็นผู้เล่านิทานเรื่องนางกัณมั่ง อยู่บ้านกะโดน ใกล้เขตเมืองดักจิง สามียของนางแพนชื่อ ท้าวฮาย เป็นนายบ้านกะโดน ก็ได้ช่วยบอกข้อมูลต่างๆ ให้แก่ท้าวดวงใจด้วยเพราะบ้านกะโดนเป็นบ้านเก่าแก่ของฮาร์ก ยังรักษาฮีตคองประเพณีไว้อย่างเคร่งครัด ในขณะที่บ้านฮาร์กในเขตแขวงเซกองนั้น เริ่มรับอิทธิพลศาสนาพุทธจากลาวลุ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ผู้บอกข้อมูลสำคัญอีกคนหนึ่ง คือ ท่าน บุนทอน จันทะดับ ซึ่งในขณะนั้นมีตำแหน่งเป็น รองปลัดห้องการแขวงเชกกอง ท่านบุนทอนเป็นฮารัก บ้านกะสังกาง ซึ่งเป็นบ้านใหญ่แห่งหนึ่งของ ฮารัก ต้องข้ามน้ำเชกกองไปตามเส้นทางที่จะไปเมืองดักจิง ท่านบุนทอนอยู่ในคณะผู้ประสานงาน ของแขวงเชกกอง เช่นเดียวกับท่านวีพอน และมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการติดต่อกับบ้านต่างๆ รวมทั้ง ดูแลการเดินทาง แต่ไม่ค่อยได้ร่วมไปในคณะด้วย เพราะมีภารกิจทางแขวงมาก อย่างไรก็ตาม ใน การเดินทางสำรวจข้อมูลครั้งแรกสุดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ นั้น ท่านบุนทอนได้พาคณะ สำรวจข้อมูล ไปพักที่บ้านกะสังกาง และได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของเผ่าฮารัก ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ ได้ใช้เปรียบเทียบกับข้อมูลของบ้านโมปากโทน ยิ่งกว่านั้น บ้านกะสังกางยังเป็นบ้านฮารักที่รักษา ลักษณะดั้งเดิมไว้ได้หลายอย่าง เช่น เรือนที่อยู่ เครื่องใช้ไม้สอยในเรือน และประเพณีพิธีกรรม ต่างๆ จึงถือได้ว่า ท่านบุนทอน เป็นผู้บอกข้อมูลหลักคนหนึ่งของเผ่าฮารักด้วย

วิธีชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของเผ่าฮารัก ที่ปรากฏใน โครงการวิจัยนี้ จึงเป็นข้อมูลที่ได้จากฮารักบ้านโมปากโทนและบ้านกะสังกาง เมืองละมาม แขวง เชกกอง โดยใช้บ้านโมปากโทน (หรืออาจเรียกว่า บ้านโมปากโทนเหนือ) เป็นหลัก

บ้านโมปากโทน เดิมเป็นบ้านฮารัก ๒ บ้านคือ บ้านโม และบ้านปากโทน ปัจจุบันรวมเข้าด้วยกัน เรียกว่า บ้านโมปากโทน และส่วนหนึ่งของบ้านปากโทนแยกออกเป็นบ้านปากโทนใต้

บ้านโม เดิมตั้งอยู่ปากห้วยปาม เขตใต้บ้านฮึงลงมา แต่ชาวบ้านใช้น้ำจากเชกกอง (กินน้ำ เชกกอง) เพราะอยู่ไม่ไกล ต่อมาที่บ้านโมเกิดความอดอยาก เพาะปลูกไม่ได้ผล จึงย้ายจากห้วยปามา ตั้งอยู่ที่หนองแฮด เขตบ้านโทน ต่อมาย้ายจากหนองแฮดมาตั้งอยู่ที่ห้วยโทน ซึ่งแยกออกมาจาก เชกกอง ได้นำกินน้ำใช้จากห้วยโทน (กินน้ำห้วยโทน) ซึ่งอยู่ใกล้และสะดวก แต่ก็ยังเดือดร้อน เพราะความอดอยาก และมี ศีกแกวเต้าโฮมบ้าน (สงครามเวียดนาม)

หลังจากนั้น จึงย้ายจากบ้านห้วยโทนมาตั้งบ้านอยู่ริมเชกกอง บนปากห้วยโทน และ กินน้ำ เชกกอง และห้วยโทน อยู่ถึงปัจจุบัน การย้ายครั้งนี้เป็นเพราะเกิดโรคระบาด มีคนตายมาก ในปี ค.ศ. ๑๙๔๒ เหตุที่เกิดโรคนั้นชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นผีปอบมากินคน คนที่ถูกกินจะตายรวดเร็ว มาก เจ็บตอนเช้า พอตกเย็นก็ตาย ส่วนมากจะป่วยเพียง ๕ - ๖ ชั่วโมง มีอาการต่างๆ กัน ลักษณะ ที่ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีปอบมากินก็เพราะอาการบางอย่างไม่น่าถึงตายแต่ก็ตาย ชาวบ้านยัง เชื่ออีกด้วยว่าปอบเป็นคนในบ้านนั่นเอง

หลังจากเกิดเหตุคราวนั้นแล้วก็ไม่เคยมีอีกและคนที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นปอบก็แก่ตายไปเอง
หลักฐานเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านนั้นไม่มีปรากฏเป็นลายลักษณ์ ได้เรื่องราวจากคำบอกเล่า
ของคนเฒ่าคนแก่ของบ้าน และจากที่ท้าวดวงใจได้เคยฟังคนแก่ๆ เช่น นางโปรง อายุ ๘๐ ปีเศษ
เล่าให้ฟังเป็นครั้งคราว

ปัจจุบันนี้ บ้านโมปากโทนตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำกอง (เซกอง) บนปากห้วยโทน ขึ้นอยู่กับเมือง
ละมาม แขวงเซกอง ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๔ กิโลเมตร หมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านปากโทน
ใต้และบ้านเพี้ยใหม่ ใกล้บ้านนอกจากมีน้ำเซกองแล้วยังมีห้วยโทน อยู่ทางท้ายบ้านโม เป็นห้วยที่
แยกออกจากเซกอง ระยะห่างจากศูนย์กลางของบ้านเพียงเดิน ๕ นาที มีตาดโทน ซึ่งเป็นน้ำตกเล็กๆ
อยู่ตรงปากห้วยโทน ห้วยโทนนี้ถือเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก หาดอาหารประจำวัน (ปลา)
และใช้อุปโภคบริโภคด้วย

ภูที่อยู่ใกล้บ้านโมปากโทน คือ *กอรุลาว* หรือ ภูไม้เหี้ยะ (กอร - ภูเขา ลาว - ไม้ เหี้ยะ
ไม้ไผ่) บนภูลาว มีตาด ชื่อตาดไม้เหี้ยะ ที่ตาดนี้มีโรงงานทำน้ำประปาส่งให้แขวงเซกอง และ
กำลังส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของแขวง ทำนองเดียวกับตาดแฝก และตาดหัวคน ซึ่งอยู่ใน
บริเวณใกล้ตัวแขวงเซกองเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ภูลาวยังเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์
เป็นแหล่งทำมาหากินของคนหลายหมู่บ้าน

นอกจากภูห้วยดาวแล้วยังมีภูหลวงและภูเมย ภูเมยนั้นมีประวัติเล่าว่า เดิมเป็นตัวเมย (วัว)
จริงๆ ต่อมากลายเป็นหิน มีรูปคล้ายตัวเมย แต่มีอาจารย์ (ภิกษุ หรือผู้มีวิชาความรู้) จากเมืองไทย
เข้ามาที่ภูเมย เอาไม้เท้าตีจนคอเมยหัก ภูเขาที่เรียกว่า ภูเมย บัดนี้จึงดูไม่คล้ายออกว่าเป็นตัวเมย
แต่ชาวบ้านโมปากโทนก็ยังถือว่า ภูเมยเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของบ้าน

บ้านโมปากโทนมีจำนวนหลังคาเรือน ๓๑ หลัง ส่วนใหญ่เป็นเรือนปลูกใหม่แบบลาวลุ่ม
จำนวนประชากรทั้งหมด ๒๐๘ คน เป็นชาย ๑๑๖ คน หญิง ๙๒ คน

ปัจจุบันนี้ บ้านโมปากโทนขยายออกมาทางด้านริมถนน ซึ่งจะตัดไปออกอัดตะปือ ด้าน
ท้ายบ้านติดเซกอง และห้วยโทน นับว่าสะดวกสบายทั้งในด้านการคมนาคมและแหล่งน้ำแหล่งป่า
ไม้ ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้าไปที่บ้านเทดสะบาน เมืองละมาม หรือตัวแขวงเซกอง ได้อย่าง
สะดวกสบาย แทบทุกเรือนมีรถจักรยานและหลายเรือนมีรถจักรยานยนต์ (รถจักร) รถบรรทุกเล็ก
(ปิกอัพ) และรถอื่นๆ ก็จะผ่านเข้าออกบ้านโมปากโทนอยู่เป็นประจำ อาจกล่าวได้ว่า บ้านโมปาก
โทนคือซานเมืองละมามนั่นเอง

บ้านฮาร์กตั้งเดิมที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งของเซกอง ในเขตตาแสงตุย เมืองละมาม คือ บ้านกะสังกาง บ้านกะโดน และบ้านปะออร์ ซึ่งอยู่ต่อเนื่องกัน บ้านปะออร์เป็นบ้านสุดท้ายในเขตเมืองละมาม ถัดไปก็เข้าเขตเมืองดักจิง โดยเฉพาะบ้านกะสังกางนั้นเป็นบ้านใหญ่ เพราะรวมประชากร ๕ บ้านเข้าด้วยกัน ได้แก่กะสังน้อย กะสังกาง กะสังหลวง บ้านมัน และบ้านสะดิง ปัจจุบันกะสังกางจึงมีจำนวนประชากรถึง ๕๐๑ คน ใน ๕๐ ครัวเรือน ฉะนั้น แม้ว่าตามข้อมูลของโครงการแขวงเซกอง บ้านกะสังกางจะเป็นบ้านตั้งใหม่ อายุเพียง ๒๐ ปี แต่ก็ถือได้ว่าเป็นบ้านดั้งเดิมเก่าแก่แน่นอน

ท้าวดวงใจ อธิบายว่า ภาษาพูดของฮาร์กบ้านโมปากโทน และบ้านอื่นๆ ในเขตเทศบาลเมืองละมามนั้น แตกต่างไปบ้างจากฮาร์กบ้านกะสังกางและบ้านใกล้เคียง อาจเป็นเพราะภาษาของฮาร์กในตัวเมืองละมามมีภาษาลาวลุ่มเข้ามาปนมาก ส่วนภาษาฮาร์กบ้านกะสังกาง มีภาษาตะเรียงเข้ามาปน สำเนียงของฮาร์กสองเขตนี้จึงผิดแผกไปบ้าง พอที่จะแยกได้ว่า คำนี้เป็น “คำเว้าของกะสังกาง คำนี้ของบ้านโม” ตามที่ท้าวดวงใจเปรียบเทียบให้ฟัง

เรือนที่อยู่ ตัวเรือนเรียกว่า *ฮาอีรอบ* (ฮาอี-เรือน, รอบ-อยู่) ลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียว มีทั้งที่เป็นเรือนใต้ถุนสูงเสมอกว้าง หรือแคบ และใต้ถุนต่ำประมาณแค่เข่า ถ้าใต้ถุนสูงก็มักใช้เก็บฟืน แต่ไม่ใช่ทำกิจกรรมอื่น ไม้ที่ใช้ในการสร้างบ้านคือไม้แป้น (ไม้กระดาน) ไม้ไผ่ และไม้อื่นๆ เช่น ไม้จิก ไม้ป่อง ไม้เนื้อแข็ง และไม้เนื้ออ่อนหลายชนิด ฝาเรือนก็ใช้ไม้ป่องสาน ถ้าเจ้าของขยันก็อาจใช้ไม้ป่องสานเป็นลายขัด หรือไม้ก็ใช้ไม้ป่องทาบเป็นฟากกันฝา หลังคามุงด้วยหญ้าคา (ปลั่ง) มีบ้านลมเป็นไม้ต่อเนื่องไปจากไม้ที่เป็นโครงหลังคา มีหน้าจั่วเรียกว่า *ตะพาก* หลังคาเรียก *สะปะฮ์*

เรือนดั้งเดิมของฮาร์กในบ้านโมปากโทนมีอยู่น้อยมาก และที่มีอยู่ก็มักจะต่อเติมเรือนเก่าให้มีห้อง มีระเบียงและเรือนครัวแบบลาวลุ่ม แต่เรือนฮาร์กเก่ายังพอเห็นได้ทั่วไปในบ้านกะสังกางซึ่งแม้จะเริ่มปลูกเรือนใหม่เป็นแบบลาวลุ่ม แต่ก็ยังมีเรือนเก่าขนาดใหญ่ให้เห็นบ้าง หรืออาจดูแบบเรือนฮาร์กเดิมได้จากเรือนเผ่าละวีที่บ้านละวีฝั่งแดง ซึ่งสร้างเรือนตามแบบเรือนฮาร์กเก่าแก่คือ หลังคาไม่ลาดค่อมมาก และฝาเรือนจะเอนออกด้านบน เพราะด้านข้างของตัวเรือนเป็นบริเวณที่นั่งที่นอนของเจ้าของเรือนและแขก จึงสร้างให้ฝาเอนออกเพื่อให้ได้เนื้อที่โปร่งขึ้น ส่วนด้านหน้าเรือนจะมีเสาตั้งใช้เป็นที่นั่งที่นอนไม้สะดวก เรือนฮาร์กที่กะสังกางเองก็เริ่มจะเปลี่ยนแปลงไป คือมักทำฝาเรือนตั้งตรงไม่เอนออกสองข้างเหมือนที่บ้านละวีฝั่งแดง

ตัวเรือนมีขนาดด้านหน้าและด้านหลัง มีบันไดลงทั้งสองด้าน ขานหลังใช้เป็นบริเวณ

ชักล่าง และไว้ภาชนะเครื่องครัว บันไดเป็นไม้ท่อนใหญ่สับเป็นขั้น และมีไม้ท่อนที่หัวบันไดสำหรับยึดเมื่อเวลาขึ้นลง ด้านหน้าเรือนติดกับชานเรือนทำเป็นชั้นลอยหนึ่งชั้นต่ำกว่าตัวเรือน ทำให้สำหรับตำข้าว ภาษาเผ่าเรียกว่า *อินจู้ก*

การจัดสรรพื้นที่ใช้สอยในตัวเรือน เรือนทุกหลังจะแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ตอนหน้าใช้เป็นที่รับแขก บริเวณด้านหน้าถัดจากชานเรือนเข้าไปเป็นพื้นที่โล่งๆ มีเตาไฟสำหรับให้แขกผิงไฟ หรือในตอนกลางคืนใช้เป็นที่นั่งทอดผ้าหรือสานข้าวของเครื่องใช้ ถ้าเป็นช่วงที่มีงานบุญ ก็จะทำกับข้าวของกินที่เตาไฟด้านหน้า และญาติหรือแขกที่มาพักค้างคืนจะนอนบริเวณนี้เช่นกัน บางครั้งลูกๆ ที่ยังโสดอาจจะมานอนที่ส่วนหน้านี้อีก แต่มีน้อยที่ทำดั่งนั้น

ถัดจากส่วนพื้นที่โล่งด้านหน้าจะกั้นฝาเป็นด้านสกัด มีช่องประตูเข้า เป็นส่วนพื้นที่นอนของคนในเรือน สองฟากของห้องจะกั้นเป็นพื้นที่ส่วนตัวของลูกที่แต่งงานแล้วแต่ละคู่ พ่อเฒ่าแม่เฒ่านอนด้านในสุด ห้องส่วนนี้จะค่อนข้างมืด เพราะไม่นิยมทำช่องหน้าต่าง และเตาไฟที่ใช้ทำกับข้าวประจำวันจะอยู่ในส่วนนี้ จึงถือว่าพอมืดแสงสว่างจากเตาไฟบ้าง

เหนือเตาไฟมีหิ้งเก็บของอยู่บนช่อ หรือทำเป็นหิ้งที่ห้อยลงมาจากช่อ ส่วนมากใช้เก็บอาหารแห้ง ส่วนข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวหรือเสื้อผ้าจะเก็บไว้บริเวณที่นอนของแต่ละคน เผ่าฮารักจะปลูกเรือนให้มีขนาดพอที่คนในเรือนทั้งหมด (รวมคู่แต่งงาน) จะมีพื้นที่ส่วนตัวในบริเวณนี้ได้ ถ้าเกิดปัญหาว่าเรือนคับแคบเกินไป ก็อาจจะปลูกเรือนใหม่ ซึ่งแต่เดิมไม่ค่อยทำกันนัก เพราะต้องใช้เวลาสะสมไม้และเครื่องประกอบต่างๆ เป็นแรมปี

การตกแต่ง เคยมีการทาสีปูน สีขาว สีดำ สองข้างของตัวเรือน และทำสีที่เสาคู่หน้าด้านขวาและซ้าย รวมทั้งชื่อหน้าบ้าน แต่ที่เสาดั้ง (ต้นกลางเรือน) จะไม่ตกแต่งลวดลาย นอกจากนี้มีการแกะสลักทำลวดลายที่ไม้กรอบบ้านลม โดยเฉพาะบ้านลมทางหน้าเรือน และที่ค้ำสลักไม้ตรง กรอบชายหลังคา ตรงชื่อเรือนอาจมีแผ่นไม้สลักลวดลาย ซึ่งนิยมทำเป็นสองแบบ คือ แบบย่อลงคล้ายรวงผึ้ง เรียกว่า *ปรางซู้ด* (ผึ้ง) และแบบโค้งขึ้น เรียกว่า *ปรางโก้ง* (สูง) ส่วนมากปรางซู้ดจะทำไว้ที่ชื่อชานหน้าเรือน และปรางโก้ง จะทำที่ชื่อของฝากันบริเวณที่นอน ตรงบริเวณที่ตัวพื้นเรือนยกสูงขึ้นจากชานหน้าเรือนจะมีไม้กั้น เรียกว่า *กาคีบ*

บริเวณหวงห้ามในตัวเรือน ทั้งเจ้าของเรือนและแขกสามารถใช้ทางเข้าเรือนทางเดียวกัน และเดินได้ตลอดทั้งตัวเรือน เพียงแต่ว่าบริเวณที่เป็นพื้นที่นอนของคนในเรือนจะไม่ให้แขกเข้าไปเพราะถือเป็นบริเวณส่วนตัว แต่ถ้าแขกจะเดินขึ้นเรือน ผ่านไปตลอดจนลงบันไดที่ชานหลัง

๓๙๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

เรือน ก็ทำได้ หรือจะมาจี้ข้าวโพดที่เตาไฟด้านในก็ได้ ไม่หวงห้าม แต่แขกจะมาใช้เป็นที่นั่งที่นอน หรือเอาข้าวของมาไว้ปะปนกับคนในเรือนไม่ได้

ทิศหัวนอนจะหันไปทางไหนก็ได้ แต่ปรกติมักจะนอนหันหัวชนฝาเรือนทั้งสองด้าน หันปลายเท้าเข้าหากัน เว้นที่ว่างตรงกลางไว้ ส่วนคนที่มาอาศัยนอนต้องนอนในที่ที่กำหนดไว้ คือ พื้นที่โล่งด้านหน้า โดยนอนหันหัวเข้าฝาเรือนเช่นกัน จะไม่เข้าไปนอนในห้องด้านหลัง แม้จะเป็น ญาติพี่น้องก็ไม่นิยมทำกัน

การปลูกเรือนใหม่ เจ้าของเรือนจะเป็นผู้ปลูกเอง โดยมีคนในหมู่บ้านมาช่วยกัน ใช้เวลาปลูก ประมาณ ๑๐ - ๓๐ วัน รวมทั้งระยะเวลาในการตากไม้ ตัดไม้ มัดตับหมุงหลังคา แต่ถ้ารวมระยะเวลาเตรียมหาเสาหาไม้และเครื่องประกอบอื่นๆ จะใช้เวลาประมาณ ๑ ปี เจ้าของเรือนต้องไปหา ไม้เอง แต่งานหนักบางอย่าง เช่น การชักลากไม้จากป่า อาจต้องขอแรงคนมาช่วย ฮารักใช้ระบบ เอาแรง - ขอแรง คือไปลงแรงช่วยคนอื่นไว้ แล้วเมื่อตนจะปลูกเรือนบ้าง ก็ไปขอแรงคนที่เคยช่วย แต่ในทางปฏิบัติก็คือช่วยกันเกือบหมดทั้งบ้าน นอกจากมีงานอื่นจำเป็นต้องทำในวันนั้น

คนฮารักถือว่าปลูกเรือนวันไหนก็ได้ ไม่มีการขอที่จากผีดิน แต่เวลาที่ลากไม้มาจากป่า มาไว้ตรงบริเวณที่กำหนดจะปลูกเรือน มักจะถือกันว่า ถ้าคืนนั้นฝันดี ก็ถือว่าที่ตรงนั้นดี ปลูกเรือน ได้ ถ้าฝันไม่ดีก็อาจจะย้ายที่ใหม่ ฝันดีคือฝันเห็นนกไม้ ต้นไม้ดอกไม้งาม ฝันว่ามีคนเอาของมาให้ ฝันไม่ดีคือ ฝันเห็นสัตว์ตาย ฝันว่าขูดหลุม ฝันเห็นสิ่งที่น่ากลัว

เมื่อถึงเวลาลงมือปลูก ต้องตัดต้นกล้วยเล็กๆ (กล้วยตืบน้อย) มามัดไว้กับเสาต้นแรกที่จะฝัง เชื่อว่า ทำให้ร่มเย็นเหมือนต้นกล้วยที่มีน้ำชุ่มอยู่ในต้น เสาที่จะฝังก่อนนี้มักเป็นเสาคู่กลางด้านใน เรือน (ส่วนที่จะเป็นที่นอน) จะมัดกล้วยกับเสาทั้งสองต้นหรือมัดไว้เพียงต้นเดียวก็ได้

ในการช่วยกันปลูกเรือน เจ้าของเรือนต้องหาอาหารไว้เลี้ยง ส่วนมากใช้เวลาปลูกประมาณ ๒ วัน ก็จะเลี้ยงสี่มือ (กลางวัน ๒ มือ และเย็นอีก ๒ มือ) แต่ไม่มีพิธีขึ้นเรือนใหม่ และไม่มีการกิน เลี้ยงเป็นงานฉลอง

ที่บ้านกะสังกานั้น ยังมีการช่วยปลูกเรือนโดยคนมาช่วยหมดทั้งบ้าน แต่ที่บ้านโมปากโทน ใช้วัสดุสมัยใหม่ เช่น สังกะสี แผ่นกระเบื้องฝา ตะปู ซึ่งซื้อจากร้านในแขวง การปลูกก็ต่างคนต่างปลูก เรือนของตน ถ้าจะมีคนไปช่วยก็คือพี่น้องและเพื่อนสนิท หรือคนที่เคยเอาแรงไว้

การปลูกเรือนสำหรับคู่แต่งงานใหม่ โดยปรกติลูกที่แต่งงานใหม่ จะอยู่กับพ่อแม่อย่างน้อย ๑ - ๒ ปี ไม่มีการปลูกเรือนหอใหม่ทันที

ถ้าคู่แต่งงานต้องการจะปลูกเรือนใหม่ ก็ไม่กำหนดว่าใครจะต้องเป็นคนปลูก คู่แต่งงานที่จะแยกเรือนอาจปลูกเอง หรือพี่น้องและคนในบ้านช่วยกันปลูกก็ได้ ลูกที่แยกเรือนออกไปจะเป็นลูกในลำดับใดก็ได้ ไม่ถือว่าคู่ที่แต่งงานก่อน หรือมีลูกแล้วจะต้องเป็นคู่ที่แยกออกไปก่อน ลูกที่ยังเป็นโสดจะไม่แยกเรือน แต่ถ้ามีพี่หรือน้องที่แต่งงานแล้ว กำลังจะแยกเรือนออกไป อาจตามไปอยู่ในเรือนใหม่ก็ได้ ถ้าเจ้าของเรือนใหม่อนุญาต

อย่างไรก็ตาม ลูกที่อยู่ดูแลพ่อแม่จนแก่เฒ่าตายไป มักเป็นลูกกลางหรือลูกสุดท้อง ลูกกก (ลูกหว่าปี) มักแยกออกเรือนออกไปก่อนพี่น้องอื่นๆ

ถ้าในเรือนของพ่อแม่มีลูกสาว - ลูกเขย และลูกชาย - ลูกสะใภ้ อยู่รวมกัน จะกำหนดที่นอนเฉพาะตัว คือ แยกที่นอนกันเป็นสัดส่วน ถ้ามีคนมากต้องทำเรือนหลังใหม่ให้ใหญ่กว่าเดิม แต่จะไม่ต่อเติมเรือนเดิม ปัจจุบันนี้ปลูกเรือนแบบลาลุ่ม ก็มีปลูกหลังเล็กๆ เฉพาะครอบครัว

การทำอาหารในครัวเรือน ถ้ามีลูกชาย ลูกสะใภ้ ลูกสาว ลูกเขยอยู่เรือนเดียวกัน จะทำกับข้าวเตาเดียวคือที่เตาด้านในเรือน แล้วกินรวมกัน แต่เวลาตั้งสำรับ ถ้ามีคนหลายคู่ ก็อาจตั้งพาข้าว (สำหรับอาหาร) หลายสำรับ กินกันเป็นครอบครัว (พ่อแม่ลูก) เพื่อความสะดวก

การทำมาหากิน

คนฮาร์กเปลี่ยนจากการกินข้าวเจ้าในสมัยดั้งเดิม มาเป็นกินข้าวเหนียวแบบลาลุ่ม จึงปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก บางทีก็ใช้ข้าวเจ้าทำข้าวบูนแบบลาลุ่มบ้าง แต่ไม่บ่อยนัก นอกนั้นก็ทำไร่ข้าวโพด ทำไร่มันดิน เผือก ปลูกหมากเขือ หมากเผ็ด หมากอี (ฟักทอง) และเลี้ยงสัตว์ เช่น ควาย วัว เป็ด ไก่ วัวนั้นเพิ่งเริ่มเลี้ยงเพราะได้รับการส่งเสริมจากรัฐ ส่วนควายเลี้ยงมาแต่เดิม เพราะต้องใช้ในการแปงฮีดคอง เนื่องจากฮาร์กก็เป็นชนเผ่าที่ถือฮีดกินควายเหมือนเผ่าอื่นๆ

บ้านโมปากโทนและบริเวณใกล้เคียงจะเริ่มสักข้าวประมาณเดือน ๖ เมื่อฝนเริ่มตกพอสมควร แม้พื้นที่จะเป็นที่ราบพอทำนาได้ แต่ฮาร์กก็ยังใช้วิธีสักข้าวไร่เหมือนอยู่บนภูดอย หลังจากสักข้าวแล้ว ระหว่างเดือน ๗ - ๑๐ ต้องไปดูแลถางหญ้าและวัชพืชอื่นๆ ในไร่ข้าวนั้นอาจปลูกพืชอื่นแซมหรือปนกันไป เช่น ข้าวโพด มันดิน เผือก หมากเขือ หมากเผ็ด หมากอี พืชพวกนี้จะปลูกพร้อมข้าวหรือปลูกทีหลังก็ได้ ขึ้นอยู่กับฝน ข้าวโพดใช้เวลาประมาณ ๔ เดือนก็เก็บผักได้ประมาณเดือน ๑๑ จะเริ่มเกี่ยวข้าวเบา (ข้าวดอ) ได้ ส่วนข้าวพันธุ์หนัก (ข้าวคาย) จะเก็บเกี่ยวประมาณเดือน ๑๒ โดยปกติจะแบ่งพื้นที่ปลูกออกเป็น ข้าวดอ (สุกเร็ว) ข้าวกลาง และ ข้าวคาย เพื่อ

ทยอยเก็บเกี่ยว ในพื้นที่ขนาด ๑ เฮกตาร์ จะได้ข้าวเฉลี่ยประมาณ ๒.๕ - ๓ โคน

ในช่วงที่ข้าวเริ่มออกรวงหรือใกล้เก็บเกี่ยว มักต้องมีคนไปเฝ้าอยู่เถียงไร้ คอยไล่คนไล่หนูที่จะมากินข้าว ใช้วิธีเอาเชือกผูกไม้ป้อมที่ทำเป็นง่าม เวลาไล่ก็ดึงเชือก ไม้จะตกกระทบกันเป็นเสียงดัง บางทีทำไม้ผูกเป็นราว เวลาดึงเชือก ไม้จะกระทบกันดังกราว ใช้ไล่นกไล่หนู บางแห่งก็ทำหุ่นไล่กา ถ้าบางปีมีหนูมากินข้าวมาก ต้องขุดร่องล้อมบริเวณไร้ ทำให้กะดิดไว้หนีตัวหนู แต่เท่าที่ผ่านมา ยังไม่เคยมีการระดมจับหนูหรือการป้องกันอย่างอื่น ในกรณีที่มีหนูป่าเข้ามากินข้าวไร้ ต้องใช้เชือกปอต่อยาวๆ ล้อมรอบไร้ เอาสบู่หอมทาเชือก หนูป่าจะกลัวกลิ่นไม่กล้าเข้ามา พอจะกันได้สัก ๑๕ วัน กลิ่นก็จะหมด เดือนหนึ่งจึงต้องทำสัก ๒ ครั้ง บางปีมีช้างเข้ามากินข้าวไร้ ซึ่งไม่มีทางป้องกัน เพราะรัฐห้ามยิงช้าง แต่ก็ไม่ค่อยมีบ่อยนัก

การรูดข้าว ถ้าเป็นข้าวเมล็ดเล็ก รูดไม่ได้ ต้องเกี่ยวมาเป็นรวง แล้วเหยียบให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวง เฝ้าฮารักไม่ใช้วิธีฟาดข้าวเพราะไม่ได้เกี่ยวข้าวทั้งกอ แต่ใช้เคียวเล็กๆ เกี่ยวเป็นรวง

คนบ้านไม่ปลูกข้าวพอกิน บางปีถ้าได้ผลดีจริงๆ อาจมีเหลือขายได้ ข้าวเจ้ามีปลูกบ้างแต่น้อย เอาไว้ทำข้าวปุ้น กินกับเยื่อชั้นปลาชั้นไก่ (เหมือนขนมจีนน้ำยา) ข้าวเหนียวนอกจากใช้บริโภคเป็นอาหารประจำวันแล้ว ยังเอาไว้ทำเหล้าต้ม ลาวลุ่มเรียกว่าเหล้าเต็ด ฮารักเรียกว่า *ตะไป* ส่วนเหล้าให้ก็คือ เหล้าต้มที่เอามาใส่ไห เอาเกลือบหรือร้ออัดปากไห เมื่อจะกินก็ใช้หลอดดูด *เตรง* ทำจากก้านผักกูดปาพันธุ์หนึ่ง เอาไปเผาไฟพอเกรียมแล้วชักเอาไส้ออก หรือใช้ไม้รวก *ลีลอย* ก็ได้ เหล้าไหนี่เรียกว่า *ตะไปเดิม* จะทำได้เฉพาะเวลามีพิธีแบ่งฮีดเท่านั้นและจะเตรียมไว้ล่วงหน้าประมาณ ๖ เดือน ถ้าเป็นพิธีแบ่งฮีดเรือน และงานเล็กๆ น้อยๆ อื่น จะไม่มีการทำเหล้าให้ ถือว่า ขะลำ

พืชผักสวนครัวที่ปลูกใกล้เรือน ได้แก่ ข่า ผักหอม ผักแพว ผักหอมน้ำ ผักบัว ผักอีดู พืชบางอย่างปลูกในไร่ และเก็บมาทำอาหารประจำวัน เช่น ผือก *บุมเตรา* มั่นตัน *บุมไท* มั่นด่าง *บุมแกว* และมันเพิ่ม (คือ มันเทศ) ฤดูฝนอาจจะเริ่มปลูกยาสูบบ้าง เพื่อใช้ในครัวเรือน ถ้ามีมากก็เอาไปขาย ยาสูบที่ปลูกกันมีสองอย่าง พันธุ์หนึ่งปลูกเดือน ๗ - ๘ เดือน ๑๒ ก็เก็บไปมาสูบหรือขายได้ อีกพันธุ์หนึ่งจะปลูกในไร่ข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว หรือมีเงินนั้นก็ไปปลูกแถบริมเซ พันธุ์นี้มักปลูกไว้ขาย เวลาเก็บขายต้องเก็บไปมาตากแห้ง ซอยให้ละเอียด แล้วอัดใส่กะทอ กะบั้ง เอาไปขาย

กล้วย *ปรีด* อ้อย *กาดาว* ปลูกกันทั่วๆ ไป นอกนั้นมีหมากนัด *ซาก็อก* บักหุ้ง *มารุง* หมากมี *ปะไลหมากมี* หมากสีดา *ปะไลสีดา* (ฝรั่ง) หมากม่วง *ปะไลช่วย* หมากเกี้ยง *ปะไลหมากเกี้ยง* หมากส้มโอ *ปะไลส้มโอ* หมากเขียบ (น้อยหน้า) หมากนาว กะถิน หมากพ้าว

เครื่องมือในการทำไร่หา ได้แก่

๑. จูง ควน	ใช้สำหรับตัดไม้
๒. บุรา พ้า	ใช้สำหรับฟันไม้
๓. จัก จก	ใช้สำหรับขุดดิน ทางหญ้า
๔. จวล เสียม	ใช้ขุดดิน
๕. แวง เหล็กแหวก	ใช้ทางหญ้า
๖. ยามู ไม้ลุง	ใช้ลักข้าวไร่ เป็นไม้ยาวขนาดเลี้ยว
๗. ฮาระ กะพ้า	ใช้เปื้อข้าวจากไร่
๘. อันจ้อง กะเจ้าะ	ทำด้วยไม้ป่อง ใช้เวลารูดข้าวแล้วเอาใส่กะเจ้าะ
๙. เกี้ยว เคียว	ทำด้วยเหล็กมีด้ามไม้ ขนาดเล็กๆ ใช้ตัดรวงข้าว

การเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไก่ เป็ด หมู ควาย วัว การเลี้ยงควายจะปล่อยในตอนหน้าแล้ง เพื่อให้หาอาหารกินเอง แต่หน้าทำไร่ทำนา ต้องเอามาผูกหลัก หรือทำคอกกันไว้ แล้วหาหญ้าให้กิน หมูเลี้ยงไว้กินเอง และขายบ้าง ควายก็อาจขายเมื่อมีคนมาขอซื้อ แต่ไก่ เป็ด เลี้ยงไว้กินในเรือนไม่เคยขาย การจับปลา แหล่งน้ำใกล้บ้าน มีเขากอง และห้วยโตน ปลาที่ที่หาได้มีหลายขนาด ได้แก่ ปลาสร้อย รือฮัล ปลาวา มามูร ปลาหลังน้ำ ปลาโอโลน กากาโรน ปลาชีว กากาชีว พวกนี้เป็นปลาขนาดเล็ก ปลาขนาดใหญ่ ได้แก่ ปลาดิดหิน กากอัมปีะ ปลาหลด กากาสาญญ ปลาเค็ง กากอินซิม ปลาแซ่ กากัดนบ ปลาดุก กากอินเตียง ปลาจาด กากูาว ปลากั้ง กากอินตวน ปลาเอิ้น กากาซ้ออก (บ้านกะสังกางเรียก กากตีเรียง) ปลาขนาดใหญ่นี้ใช้ฉมวกแทง ส่วนปลาเล็กๆ ใช้พวกเครื่องมือช้อน ดัก หรือเบ็ด

เครื่องมือเครื่องใช้ในการหาปลา

๑. ปะนอง แห	ทำด้วยป่าน ใช้ตกปลา หาปลา
๒. ตาเบ เบ็ด	ทำด้วยเหล็ก หรือทองเหลือง ใช้ตกปลา เบ็ดมีคันเรียกว่า ตาเบตอง (ลาวเรียกเบ็ดหวีด) เบ็ดปักเรียกว่า ตาเบจืด เบ็ดราวเรียกว่า ตาเบเผือก (ลาวเรียก เบ็ดเผือก) บางทีมัดไว้ตามกิ่งไม้ริมห้วย
๓. ปาม โซ	ทำด้วยไม้ป่องสาน ใช้สำหรับดักปลาตามปากรูในน้ำ

๔. **จัน จัน** ทำด้วยไม้ปองสาน ใช้ดักปลา วิธีทำจัน ต้องทำประตูในน้ำลึกแค่คอ แต่ใกล้ตลิ่ง มีเสาอัดสองข้างประตู ประตูเป็นไม้ไผ่ สานเป็นฝา ผูกด้วยเชือกตึงไว้ข้างบน มีก้อนหินถ่วงไว้ เมื่อปลาเข้าไป เชือกจะปล่อยประตูลงมากั้นปลาเอาไว้ ใช้ดักปลาใหญ่ ส่วนมากได้ที่ละตัว
๕. **ตาระฮู สะดุ้ง** ทำด้วยป่าน ใช้สำหรับหาปลา ยกเอาปลา (ยอ) เวลาดักปลาด้วยยอต้องไปเฝ้าอยู่ริมห้วย ชดเป็นหางไว้ เอาใบไม้ที่ปลาชอบกินมาโรยในน้ำ ล่อปลามาที่ยอ เมื่อเห็นปลาเข้ามาพอสสมควรก็ยกขึ้นเป็นคราวๆ ไป
๖. **ยาน้อง เหล็กแงม** ทำด้วยเหล็ก ใช้สำหรับแทงปลา (ฉมวก) ปลายฉมวก จะผูกเชือกไว้ เมื่อแทงได้ปลาแล้วจะปล่อยไปตามสายเชือก ปลาตื่นจนหมดแรงแล้วจึงสาวขึ้น ใช้จับปลาใหญ่ประเภท ปลาโต ปลาควน ปลาเค็ง
๗. **จอวอ ซอน** ทำด้วยป่าน ใช้สำหรับช้อนปลาคลายสวิงตาห่าง
๘. **อันนุก สอน** ทำด้วยไม้ปองสาน ใช้ช้อนปลา คล้ายกันกับไซ แต่เอาไปช้อนในน้ำ ส่วนมากผู้หญิงจะใช้หากุ้ง **อึ่งเตื่อย** หาปลาเล็กๆ ทำอาหารประจำวัน

การจับปลาไหล ใช้เบ็ด (**ตาเบโจ็ด**) ผูกเช็ดหรือไส้เดือน บักไว้ตามริมตลิ่งแถบที่เห็นมีรูปลา ไหล เวลากินเอามาเผือกได้ หรือต้มให้เปื่อย หรือทำแจ่ว บางทีหลามใส่กะบั้ง ก่อนทำอาหาร ต้องใช้ไข่ไก่กับใบบอนมารูดเอาเมือกออกก่อน

การจับสัตว์ ไกลบ้านมีภูห้วยดาว ไกลออกไปมีภูหลวง ภูเมย คนในหมู่บ้านออกไปล่าสัตว์บน ภูเขาบ้าง แต่ไม่มาก เนื่องจากอยู่ไกลโดยเฉพาะภูหลวง สัตว์ที่จับได้ส่วนมาก คือ ฟาน หมูป่า ไก่ป่า กวาง บางทีก็ออกไปหาเขากวางหล่น ในช่วงฤดูที่กวางจะมีเขาคออ่อน

เครื่องมือจับสัตว์

๑. **ฮาก** น้ำ ทำด้วยไม้ ใช้ยิงสัตว์
๒. **ปะไร** น่อง ยางกนกน่อง ใช้หุ้มปลายลูกดอกเวลายิงสัตว์ใหญ่
๓. **ดัก** ฮ้าว ทำด้วยไม้ ให้สัตว์ผ่าน แล้วจะลั่นโดนสัตว์

๔. ราม ขวาก ทำด้วยไม้ ให้สัตว์ถูกคมตาย ปักเอนๆ หรือปักในหลุม
๕. ฮู้จืด ทำด้วยไม้ ใช้ดักสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง วิธีทำฮู้จืด ต้องทำเป็นกรง ไม้เสียมแหลม แขนวไว้งาบน หรือผูกกับกิ่งไม้ใหญ่ๆ ข้างล่างทำเป็นกับดัก เมื่อช้างเหยียบ กับจะลั่น ไปดึงสายที่ผูกไม้แหลมข้างบน หล่นลงมาปักหลังช้าง ถ้าเป็นช้างขนาดเล็กอาจถึงตาย ปัจจุบันไม่มีทำแล้ว และผิดกฎหมายเพราะรัฐห้ามล่าช้าง
๖. สาบี้ด ไม้ดีด ทำด้วยไม้ ใช้ดักสัตว์เล็ก เช่น หนู ไม้จะหนีบตัวสัตว์ไว้
๗. กีน ไม้กะด่า ทำด้วยไม้ ใช้ดักสัตว์เล็ก เป็นไม้ที่ตีลงมาบนตัวสัตว์
๘. หน้าง หน้าง ทำด้วยไม้ ส่วนมากใช้ ดักฟาน กวาง หมูป่า เวลาใช้ จะต้องกางทิ้งไว้ แล้วมีคนออกไปไล่ต้อนสัตว์ให้วิ่งเตลิด มาเข้าในหน้าง จากนั้นจึงแทงด้วยหอก
๙. ตาก หอก ทำด้วยไม้แหลมหรือเหล็กแหลมใช้แทงสัตว์ป่า หลังจากสัตว์ถูกหน้างแล้ว หรือเวลาสัตว์ป่าเข้ามาทำร้ายคน
๑๐. ปาราย แฮ้ว ทำด้วยไม้ ใช้ดักสัตว์เล็กๆ พวกไก่ป่า ไก่ฟ้า นก
๑๑. อี้จี้ ตัง เป็นยางเหนียว ใช้ดักนก มักวางบนกิ่งไม้ คบไม้ ให้นกติด

เครื่องมือเครื่องใช้ในเรือน ได้แก่

๑. ตาว ง้าว ทำด้วยเหล็ก ใช้ฟันผู้ร้าย สัตว์ร้าย ยาวขนาดช่วงแขน
๒. ลาลอง ไห ทำด้วยดิน ใช้ใส่เหล้าไห (ซื้อจากที่อื่น ทำเองไม่ได้)
๓. จิ้ง ปะเนาะ ทำด้วยทองเหลือง ตีในวันแปงฮีด (เครื่องดนตรี)
๔. กาเห เขน ทำด้วยไม้ป้อนสาน ใช้ป้องกันตัว
๕. กาดุงต๊าก หมากน้ำเต้า ทำด้วยน้ำเต้าแห้ง ใช้ใส่น้ำ
๖. ปะโนย ไม้พอย ทำด้วยกกหญ้า ใช้ปิดกวาดบ้านเรือน
๗. อินจาล กะซาง ทำด้วยไม้ป้อง ใช้เบ้าฟัน เป๊ะฮิมแมะ
๘. กะต๋า กะด่า ทำด้วยไม้ป้อง ใช้ใส่ของ
๙. ตะวือ กะดั่ง ทำด้วยไม้ป้อง ใช้มัดข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นรูปรีๆ

กะดั่งกลม **โดง** ใช้ตากข้าว ตากเนื้อ ปลา

๑๐. **ตะร้อ** กะเจ๊ะ ทำด้วยไม้ป่อง คล้ายกับกะเจ๊ะ แต่มีตีน วางตั้งได้

๑๑. **ยางเปรอด้าก** กะซาง ทำด้วยไม้ป่องสาน ใช้สำหรับดักน้ำมาเรือน

๑๒. **เบ** สาด ทำด้วยใบเตยสาน ใช้ปูนอน หรือปูในเรือน

อาหารการกิน คนฮารักบ้านโมหากโทนอยู่ใกล้เมือง แต่อาหารการกินประจำวันก็ยังเป็นอาหารที่ทำง่าย ๆ นอกจากเวลาว่างบุญ จึงจะทำอาหารที่มีเนื้อสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย หมู และปรุงอย่างประณีตขึ้น อาหารที่ทำกินกันทั่วไปได้แก่

๑. แกง เรียกว่า **บานิด** , **ยาร็อก** ใส่เกลือ หมากเผ็ด ปลาแดก ผักหอม ผักบัว ผักหอมหนาม ผักแพว ผักหอมโสมน (สระแหน่) ผักไค้ (คล้ายสระแหน่) ผักแขยง (หรือ แสยง มี ๒ ชนิด คือ ใบมน และ ใบยาว มีลำแดงๆ เรียกว่า แขยงกะบุ) ผักอีเล็ด หัวขี้ไคร้ ผักขี้หูด (มะกรูด) ข่า ขิง ผักเทียม (กระเทียม) ซอยผักเหล่านี้แล้วใส่น้ำแกงได้เลย เนื้อสัตว์อะไรก็ได้

๒. ลาบ เรียกว่า **ซา** เครื่องคล้ายๆ เครื่องแกง คือ เกลือ หมากเผ็ด ผักหอม (ใส่ตามชอบ) ใส่ผักขี้หูดมากๆ ข้าวคั่ว เพี้ย (ดีวัวหรือควาย) ชิ้นเนื้อสัตว์ต้องสับละเอียดจึงเรียกว่า ลาบ

๓. ก้อย เรียกว่า **ก้อย** เหมือนภาษาลาว ใส่เครื่องคล้ายลาบ แต่เนื้อสัตว์ต้องซอยเป็นชิ้นเล็กๆ ไม่สับ และต้องใส่ส้ม คือของเปรี้ยว จะเป็นมะนาว มดแดง หมากขี้หูด หรืออะไรก็ได้ที่ใหรสเปรี้ยว

๔. **หม่าเพี้ย** ปัจจุบันนิยมกินกันมาก เอาเนื้อวัว ควาย มาซอยให้บางๆ เอาเพี้ย ใส่คลุกให้ทั่ว แล้วปิ้งไฟให้แห้ง ใส่ข่า เกลือ พอน้ำสุกจนขึ้นเนื้อหืดแห้งแข็งแล้ว จึงเอามาปรุง

๕. หลาม เรียกว่า **ปรง** ใส่เครื่องเหมือนแกง แต่เอามาใส่กะบั้ง เอาใบตะไคร้หรือใบผักแขยงๆ อย่างอื่นก็ได้ มาอัดปากกะบั้ง เอากะบั้งซุกเข้าไฟ จนสุกแล้วจึงเอามาผ่ากิน

๖. หมก เรียกว่า **ปะตัก** ใส่เครื่องเหมือนหลาม แต่เอามาห่อด้วยใบตอง ถ้าทำน้อยก็เอาจี๊ไฟ ถ้าทำมากๆ ก็เอาใส่หวดหนึ่งกินได้เลย จี๊ **บู้ฮู** คือ เอาไปวางไว้บนขี้เถ้าไฟ ถ้าปิ้ง **อาบ** ต้องใช้ไม้เสียบ หรือทำด้ามคียบ มาวางบนไฟ

๗. อ่อม เรียกว่า **ฮะโรญ** ทำคล้ายแกง แต่ต้องตำข้าวเบือใส่น้ำแกง จะทำให้ข้น ส่วนมากมักใช้กุ้ง หรือปลาตัวเล็กๆ และใส่ยอดหวาย หรือหน่อไม้ เป็นผัก

๘. แจ่ว เรียกว่า **แจ่ว** ใส่หมากเผ็ด เกลือ ตำเข้าด้วยกัน จะใส่น้ำหรือไม่ใส่ก็ได้ ถ้ากินกับผักก็มักจะใส่น้ำนิดหน่อย ถ้าจิ้มข้าวเหนียวกินเฉยๆ มักตำเป็นแจ่วแห้งๆ

การถนอมอาหาร ฮาร์กมีอาหารค่อนข้างอุดมสมบูรณ์จึงมีการทำอาหารแห้งหรือหมักเกลือไว้กินเมื่อเหลือจากทำกินประจำวันแล้ว โดยเฉพาะฮาร์กหาเกลือได้ไม่ยากนัก จึงทำบ่อย

๑. ปลาแดก ใช้ปลาตัวเล็กหรือใหญ่ก็ได้ ทำขนาดชิ้นปลาให้เสมอกัน ทิ้งไว้ ๑ คืนเพื่อให้เน่าวันต่อมาจึงปรุง ถ้าเนื้อปลาประมาณ ๕ กิโลกรัม ก็ใช้เกลือราวๆ ๒ กิโลกรัม และรำอ่อนประมาณ กิโลกรัมเศษๆ ตำเข้าด้วยกันให้ผสมเข้าเนื้อกันดี แล้วจึงเอาอัดใส่ไห ปิดฝาทิ้งไว้ ๑-๒ เดือน เมื่อจะเปิดขึ้นใช้ ต้องต้มน้ำร้อน ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเปิดไหปลาแดกเติมเกลือ ๑ กิโลกรัมครึ่ง แต่ควรใช้รำที่แข็งกว่าครั้งแรก คลุกให้เข้าเนื้อกันแล้วเติมน้ำสุกที่ต้มไว้ ปิดอัดไว้ หลังจากนั้นถือว่ากินได้แล้ว

๒. สัมปลา เอาปลามาบั้งทั้งตัว ใส่เกลือ ใส่ข้าวสุก ขยำให้เข้ากัน แล้วอัดเก็บไว้ รสคล้าย สัมผัก

๓. สัมผัก คือ ผักดอง เช่น หน่อไม้ เอามาตำ ใส่เกลือไม่ต้องมาก เอาปลายข้าวใส่ด้วย ตำเข้าด้วยกัน แล้วอัดใส่ภาชนะ หน่อไม้ที่ซั่มักเป็นหน่อเล็กๆ พวกหน่อรวก ถ้าเป็นหน่อใหญ่ ต้องซอยเป็นชิ้นเล็กๆ ตากแดดให้เหี่ยวลงเสียก่อน จึงเอาเกลือใส่คั้นจนเป็นน้ำ เอาปลายข้าวใส่แล้วเอาใส่ไหทิ้งไว้ ๑-๒ เดือน จึงเอามากินได้ มีรสเปรี้ยว จะใช้วิธีนี้กับต้นกระเทียม หรือผักกาด ก็ได้ เป็นสั่มหัวเทียม สั่มผักกาด

อาหารที่ทำกินประจำวันคือ แกง ลาบ ก้อย จี่ บั้ง กินกับข้าวเหนียวเป็นหลัก ข้าวที่กินเป็นข้าวเก่า (ข้าวเหนียวดำ) ข้าวซ้อมมือ (แดง) และข้าวเหนียวขาวธรรมดา ข้าวเก่าไม่ค่อยปลูกกันมากนัก เพราะคิดว่า จะทำให้ข้าวอื่นๆ ไม่ค่อยงาม

ฮาร์กบ้านโมเคยไปดัมเกลือที่บ่อเกลือในแขวงอัตตะปือ เซคำพอ ต้องไปอยู่ที่บ่อเกลือเป็นเดือน ตักดินมาละลายน้ำต้มให้ตกเป็นเกลือต้องทำหลายครั้งจึงจะได้เกลือที่สะอาดและมีปริมาณเพียงพอ แล้วจึงขนกลับบ้าน ต่อมาตอนหลังซื้อจากพ่อค้าเขมรจากกัมพูชา ซึ่งเข้ามาทางแขวงอัตตะปือ เกลื่อนำมาใช้ทำอาหารประจำวัน ทำปลาแดก สัมปลา สัมผัก

ข้าวที่เอาไปทำเหล้า เป็นข้าวเหนียวธรรมดา ปัจจุบันถ้าไม่มีแบ่งฮีดก็ทำเหล้าให้ไว้กินได้ ทำเหล้าเด็ดก็ได้ (เหล้าต้ม) สมัยก่อน ถ้าทำเหล้าไห (เหล้าหมัก) โดยไม่มีการแบ่งฮีด ถือว่าชะล่า

หมากเผ็ดที่ใส่ในลาบหรือก้อย นิยมใช้หมากเผ็ดแห้งเอามาคั่วให้หอม ไม่ค่อยกินพริกสด

พืชผักที่เป็นพืช เช่น หมากแฮน เป็นไม้ป่า ลูกเล็กๆ กินแล้วเบื่อเมา หมากเย่าขาว เป็นพืชใบวงวน เป็นต้นไม้ป่า ใบคล้ายผักกูดโคก (ที่เอามาทำหลอดดูดเหล้าไห) แต่เป็นเครือเถา

๔๐๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เครื่องใช้ในการทำอาหาร

๑. อ้นกละฮู หม้อแกง	ทำด้วยดิน ใช้ต้มแกง
๒. อलग หม้อหนึ่ง	ทำด้วยดิน ใช้สำหรับนึ่งข้าว
๓. เปียด มีด	ทำด้วยเหล็ก ใช้หั่นเนื้อ อีกชนิดเรียกว่า <i>กาละ</i>
๔. ตาปลาล็อก ครก	ทำด้วยไม้ ใช้สำหรับตำแจ่ว
๕. ตองแหว,ตองสาโนน สาก	ทำด้วยไม้ ใช้สำหรับตำแจ่ว
๖. ตาปลโสโนอาบา ครกตำข้าว	ทำด้วยไม้ ใช้ตำข้าวเปลือก
๗. อาไรยโสโนอาบา สากตำข้าว	ทำด้วยไม้ ใช้ตำข้าวเปลือก
๘. กะต๊ีบ กะต๊ีบ	ทำด้วยไม้ป้อนสาน ใช้ใส่ข้าวสุก เวลาจะกินข้าว
๙. หวด หวด	ทำด้วยไม้ป้อนสาน ใช้นึ่งข้าวเหนียว

เครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ เช่น เครื่องมือทอผ้า ทอไหม ปลูกบ้าน แกะสลักไม้

เครื่องมือทอผ้า *อาหมอบ* ทำด้วยไม้จิก ไม้ป่อง ไม้ป่อง (ไม้ไผ่) ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ที่เรียกว่า *แปะ*

เครื่องมือตีเหล็ก มี ทั้ง *เตล* สำหรับรองตีเหล็ก ค้อนตี *ดาณะ* ทำด้วยเหล็ก และที่ฐานตีเหล็ก จะมีเตาสุบลมเป่าไฟ ลาวลุ่มเรียกว่า ปัวสุก ภาษาเผ่าเรียกว่า *ดาซึก* ทำเป็นกะบังสองอันสำหรับสุบลม มีคันไม้ยกขึ้นลงสำหรับสุบลมเข้ากะบัง ปัจจุบันการตีเหล็กเป็นเครื่องมือเครื่องใช้นั้นไม่ค่อยทำกันแล้ว มักไปซื้อจากตลาดสะดวกกว่า นอกจากซ่อมแซมเครื่องมือเล็กๆ น้อยๆ

การรับจ้างหรือทำงานที่อื่น คนในหมู่บ้านออกไปทำงานที่อื่นในบางครั้ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินบ้าง สิ่งของบ้าง คนที่ไปทำงานที่อื่นมีทั้งที่พอใจกับงานที่ออกไปทำและไม่พอใจ ส่วนมากคนที่ไม่พอใจอาจเป็นเพราะได้ค่าตอบแทนน้อยกว่าที่คาดไว้ หรือบางทีก็ไม่อยากออกจากบ้านไปทำงานที่อื่น แต่จำเป็นต้องไปเพราะทำมาหากินไม่พอ หรือเกิดทุกข์ภิกขภัย ต้องไปรับจ้างทางหมู่บ้าน ไถ่ไร่ ไถ่สวน ได้ค่าตอบแทนเป็นสิ่งของ เช่น ตัดไม้ถากเป็นเสา ๑๒ ต้น ได้ควาย ๑ ตัว ปัจจุบันได้เป็นเงินแทบทั้งหมด ขณะนี้มีคนไปทำงานเป็นรัฐกรในตัวเอง ๕-๖ คน

ในบ้านฮารักที่อยู่ใกล้กับหาดทรายขาวและสวนอาหารบ่อยๆ เพราะความแห้งแล้ง เพาะปลูกไม่ได้ผล แต่อย่างไรก็ตาม เผ่าฮารักแถบบ้านโมและบ้านใกล้เคียงยังไม่เคยประสบทุกข์ภิกขภัยขนาดร้ายแรง

ความอดอยากที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการเพาะปลูกยังเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ ผลผลิตจึงไม่ค่อยพอเพียง

เวลาไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านจะกินเผือก มัน หรือกินกลอย (โละ) หรือไม่ก็ขอข้าวจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีข้าวกิน ปกติชาวบ้านจะหาหัวกลอยสำรองไว้เสมอ เนื่องจากกรรมวิธีเตรียมต้องใช้เวลานาน จึงต้องทำเตรียมสำรองไว้เท่าที่หาได้ เมื่อชุดกลอยมาได้ก็จะเอามาปอก ซอยหั่นเป็นชิ้นบางๆ เอาไปแช่น้ำแล้วเหยียบให้พิษเบื่อเมาออก ต้องแช่น้ำและเหยียบประมาณ ๓ ครั้ง แล้วเอากะพำหรือกะทอไปแช่ไว้ที่ทางน้ำไหล ๑ คืน เอามาเหยียบให้น้ำออกอีก แล้วแช่น้ำอีก ๑-๒ ครั้ง จึงจะเอามาหนึ่งกินได้ถึงแม้จะไม่อดอยากมาก ก็อาจเอากลอยมาปนกับข้าวหุงกินเพื่อเพิ่มปริมาณข้าว เป็นวิธีที่ชาวบ้านซึ่งอยู่ไกลและยังอัตคัดขาดแคลน ต้องเรียนรู้เพื่อช่วยตัวเองให้ดีที่สุด

การทอผ้าและเครื่องนุ่งห่ม

ผ้าที่ใช้ห่มนั้น เมื่อก่อนคนฮาร์กจะทอเอง ดังที่กล่าวถึงในบันทึกของพระยาประกาศกิจจักรจักรข้างต้น ในหมู่ชนเผ่าแถบนี้ เผ่าฮาร์กมีชื่อเสียงเรื่องการทอผ้าพอๆ กันกับเผ่าเตเรียบึงและเงะ ผ้าที่ทอในสมัยก่อนส่วนมากเป็นผ้าขาว คือสีฝ้ายธรรมชาติ ไม่ค่อยย้อมสี ถ้าย้อมก็จะเป็นสีดำ น้ำเงินเข้มเกือบดำ ได้จากสีกกตรูม (ต้นหอม) สีแดง ใช้หัวขมิ้น *บาไล* ผสมกับสิ่งอื่นๆ อีก สีเหลืองใช้ขมิ้นดำ

เมื่อก่อนเผ่าฮาร์กปลูกฝ้ายเองสำหรับทอผ้า เพราะมีพื้นที่ราบเพียงพอจะปลูกได้มาก บางที่เผ่าเตเรียบึงก็มาขอแลกฝ้าย โดยสานเตยมาแลก บางทีก็ใช้แหมาแลกเปลี่ยน

ในปัจจุบัน ฮาร์กบ้านโมปากโทนไม่ค่อยทอผ้าแล้ว แต่มักจะซื้อจากตลาด บ้านฮาร์กที่ยังมีการทอผ้าอยู่บ้าง ได้แก่บ้านกะสังกาง นาเวอ (อยู่ไกลละมาม) บ้านปะฮึง ที่บ้านโมนั้นขณะนี้ไม่มีเรือนใดทอผ้าใช้เองแล้ว มีแต่ไปทอที่ห้องการค้าเพื่อส่งขาย และฝ้ายก็ไม่ปลูกเองแล้ว เพราะเสียเวลามากในการปลูก เก็บฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้ายและย้อมสี จึงซื้อด้ายจากตลาด หรือคนที่รับซื้อผ้าจัดหาด้ายมาให้ เพื่อให้ทอได้สีและลวดลาย ตลอดจนเนื้อผ้าตรงกับที่ต้องการ

เครื่องแต่งกายของผู้ชาย ส่วนใหญ่สวมเสื้อสีขาว คอกลม ผ้าหนา ใช้เชือกผูก แขนยาวถึงข้อมือก็มี เรียกว่า *ดีจะโรง* แขนสั้นแค่ศอกเรียกว่า *ดีและ* ท่อนล่างนุ่งกะเตี๋ย *ไล* และนุ่งซ่ง (กางเกง) ขายาวแค่เข่า ส่วนมากถ้านุ่งกะเตี๋ยก็มักไม่ต้องนุ่งซ่ง เพราะกะเตี๋ยจะมีชายยาวครี้อเข่า เหน็บไว้ด้านหลัง มีชายห้อยทั้งด้านหน้าและด้านหลัง กะเตี๋ยส่วนมากเป็นสีขาวและดำ

ผู้ชายฮาร์กนิยมใช้เชื้อมหู่ประดับผม เพราะสมัยก่อนไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวยที่ท้ายทอย

ในเวลามีพิธีบุญ และพิธีอื่นๆ จะนุ่งกะเตี่ยวสวยๆ มีหมากปัด **ขจู้ก** คล้องคอ ผู้ชายเผ่าฮารักที่มีฐานะดี อาจจะนุ่งผ้าโสร่งผืนใหญ่ มีลวดลาย ซึ่งซื้อจากลาวลุ่ม

เมื่อตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้างามๆ และสวมเครื่องประดับต่างๆ ครบชุด ฮารักจะใช้คำเรียกว่า **คะรู๊บ**

เครื่องแต่งกายผู้หญิง ผู้หญิงจะสวมเสื้อแขน คือ เสื้อสวมหัว ไม่ผ่า เพียงแต่เย็บข้างให้ติดกันเรียกว่า **ตะตอบ** เสื้อส่วนมากสีดำแดง ขาวสลับกัน นุ่งชิ้น **เส** ที่ทอเองแบบธรรมดา ชิ้นส่วนมากสีขาวและสีดำ เวลาแต่งงานหรืองานบุญต่างๆ จะนุ่งชิ้นที่มีลายตรงเชิง เป็นสีแดง ดำ ขาว และมีเครื่องประดับพิเศษ คือ กำไล ต่างหู ลูกปัดซึ่งเม็ดเล็กกว่าหมากปัดของผู้ชาย เครื่องประดับส่วนมากทำด้วยเงิน หรือบางครั้งก็ใช้ลูกปัดธรรมดา หรือลูกปัดดียว (พลาสติก) ต่างหูเงิน **ดุง** กำไลเงิน **ก้อง** บางทีเวลาแต่งตัวงามๆ อาจเอาดอกไม้เสียบหู หรือเสียบมวยผม มักนิยมใช้ดอกหงอนไก่

เวลามีลูกอ่อน แม่จะเอาผ้าชิ้นเก่าผูกเฉียงบ่า เอาลูกใส่ เป็นผ้าเบี่ยงลูกเรียกว่า **เปือะกอน** (สะพายลูก) ผ้านั้นก็เรียกว่า ผ้าเปือะกอน แต่ถ้าพ่อเอาลูกไปช่วยอุ้มช่วยเลี้ยง ก็จะใช้ผ้าพาดบ่าหรือผ้าขาวม้า คล้องเฉียงบ่าสำหรับสะพายลูกเหมือนกัน แต่ไม่เรียกว่า ผ้าเปือะกอน การสะพายลูกจะสะพายไว้ด้านหลัง ยกเว้นเวลาไปทำงานนอกเรือน อาจสะพายลูกไว้ข้างหลัง

การรักษาโรคและยาพื้นบ้าน

หมอดูและหมอรักษา เผ่าฮารักมีหมอดูแบบดั้งเดิมที่ทำพิธีดูผีเรียกว่า **ตะก้องจะลั้ง** (จะลั้ง-ดู) ส่วน หมอรักษาเรียกว่า **ตะก้องปะนัว** ทั้งหมอดูและหมอรักษาเป็นผู้ชายเท่านั้น ขณะนี้ที่บ้านโมปากโทนมีหมอดูผู้ชาย อายุประมาณ ๗๐ ปี หมู่บ้านที่ไม่มีหมอดู อาจจะไปขอความช่วยเหลือจากหมอดูที่บ้านอื่นได้ และบางที่เป็นหมอดูของเผ่าอื่นก็ได้ถ้าจำเป็น หมอดูและหมอผีต้องมีความรู้เฉพาะ เรียนจากหมอดูรุ่นเก่าหรือจากผู้เฒ่าผู้แก่สืบทอดกันมา ทั้งหมอดูและหมอยาจะได้คำตอบแทนเพียงเล็กน้อย ส่วนมากเป็นอาหาร เสื้อผ้า บางทีอาจเป็นเงินถ้าครอบครัวคนเจ็บมีฐานะดี ส่วนมากหมอดูและหมอยามีอาชีพอื่นด้วย จะทำพิธีเฉพาะเวลาที่มีญาติผู้ป่วยมาขอให้ทำพิธีเท่านั้น

เมื่อมีคนเจ็บที่ไม่ทราบสาเหตุหรือเจ็บป่วยด้วยอาการธรรมดาแต่ไม่หาย ก็จะต้องเชิญตะก้องจะลั้งมาทำพิธีดูว่า ผีตัวใดมาทำให้เจ็บป่วย พิธีดูผีมีอยู่ ๒ แบบ

วิธีแรก คือ เอาไม้มาโค้งเป็นรูปคันธนู หรือไม้อ้วฝ้าย ไขเชือกผูกกระหว่างปลายให้ตึง ไขโซ่หนึ่งฟอง วางลงบนเส้นเชือก แล้วแกว่งไม้ ถามว่าผีตัวนั้นตัวนี้มาทำให้เจ็บไขไหม ถ้าเรียกถูกผีตัวที่มามีให้เจ็บ

ไข่จะตั้งอยู่ได้บนเส้นเชือก แกว่งอย่างไรก็ไม่ตกจากเชือก วิธีนี้บางที่ใช้ถ้วยเล็กๆ ใส่ข้าวสาร รองไว้ข้างใต้ ถ้าไข่ตกลงมาก็จะไม่แตก ถ้ามไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรู้ว่าเป็นผีตัวใดที่มาทำ

วิธีที่สอง เอาหอก หรือไม้ ยาวขนาดสองแขนกาง (หนึ่งวา) มากางแขนจับปลายไม้ไว้ เรียกชื่อผีตามผีตัวที่ทำ ถ้าเรียกถูกผีที่มาทำให้เจ็บ มือที่จับปลายไม้จะหดสั้นลงจับปลายไม้ทั้งสองข้างไม่ถึง

เมื่อรู้ว่าเป็นผีตัวใดแล้วก็ต้องแบ่งฮีดเลี้ยงผี ถ้าเป็นผีเรือน มักจะฆ่าหมู หรือควายดำ ถ้าเป็นผีกกไม้ หรือผีอื่นๆ มักจะฆ่าไก่เลี้ยงผี ผีกกไม้ใช้ไก่ดำ ผีตายโหงใช้ไก่ขาว ต้องทำกระทงเลี้ยงผี

กระทงเลี้ยงผี ถ้าเป็นผีกกไม้หรือผีธรรมชาติ ทำกระทงกากกล้วย สีมุม ใส่อาหารสุก เช่น ผีตายโหงใช้กระทงกากกล้วยสามมุม ใส่อาหารดิบ ทั้งสองกระทงจะต้องมีข้าวสุก เทียน เหล้า ต้องปั้นดินเป็นรูปคนตัวเล็กๆ รูปควาย ม้า และสัตว์ต่างๆ ใส่ในกระทงผีตายโหงและผีธรรมชาติ กระทงเลี้ยงผีเรือนไม่ต้องปั้นรูปใส่ ก่อนเอากะทงไปเลี้ยงผี ต้องใช้ไม้ดัดปลายให้งอ มีข้าวสุกปั้นก้อน ติดที่ปลายไม้ส่วนที่งอ เอาไปกวาดที่ตัวคนเจ็บ เรียกว่า ขวาดผี หมอจะพูดว่า

“ผีหุง ผีป่า ผีบวก ผีแลน หนึ่งสองสามสี่ห้าหกตกไป” แล้วกวาดมาไว้ที่กระทง พูดต่อว่า “ให้เจ้าออกจากคนเจ็บไป นี่ขอยมาเลี้ยง ขอยมีข้าวปลาอาหารในกระทงนี้ ให้เจ้าออกจากคนเจ็บ มากิน เหล้าให้ไก่ตัว มีข้าวดำข้าวแดงอยู่ในกระทงนี้ มีข้าวขาวอยู่ในกระทงนี้ มีข้างร้อยควายพันอยู่ในกระทงนี้ ให้เจ้าออกจากคนเจ็บมากินที่กระทงนี้”

โดยทั่วไป ถ้าทำพิธีแล้วคนเจ็บยังไม่หาย อาจจะต้องทำพิธีอีก แต่ถ้าทำไปถึงขั้นฆ่าควายแล้วยังไม่หาย ก็มักจะต้องปล่อยไว้เพียงนั้น ถือว่าเป็นขั้นสุดท้าย ถ้าคนเจ็บจะหายก็หาย หรือไม่ก็ตาย แต่ในปัจจุบัน อาจนำคนเจ็บไปหาหมอในเมืองหรือไปสถานเอนกามัยถ้าสามารถพาไปได้ บางทีญาติจะพาไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือสถานเอนกามัยก่อน แต่ไม่หาย ก็จะมาทำพิธีแบบดั้งเดิมและเลี้ยงผีดังที่กล่าวมานี้ ก็มี

สมุนไพรและยาพื้นบ้าน

๑. **หญ้าเหือเหาะ** นำใบมาตำให้ละเอียด เอาผ้าพันไว้ รักษาแผลมีเลือด แผลสด
๒. **ยอดพริก** นำมาลนไฟได้ แล้วขยี้ เอามาทาท้อง รักษาอาการจุกเสียด เจ็บในดับ บางทีผสมกับใส่เดือนแห้งเผาไฟ ตำละเอียด เอาน้ำพรม ใช้ทาท้อง
๓. **ขี้เถ้า** ใช้ขี้เถ้าร้อนๆ ใส่ในจอกน้ำ เอาขี้ข้าวโพดเผาไฟให้ไหม้แดง จุ่มไว้ในน้ำ ทิ้งไว้จนน้ำเย็น เอามาให้ดื่มแก้อาการท้องเสีย ท้องเดิน อาเจียน หรือคนที่เป้นท้องกะบูน (ท้องอืดเฟ้อ จุกแน่น) ก็กินได้

๔. **ใส่เดือน ดินตรงชายคาน้ำตก และน้ำซางนก** (น้ำค่างกไม้) ผสมเข้าด้วยกัน
ใส่กะบังอัดเก็บไว้ เวลาจะใช้ก็รินออกมากิน คนเป็นไข้กินได้
๕. **ยอดหญ้าเหือเหาะ ๗ ยอด** เด็ดมาแล้วย่างกินเลย อาจกินกับเกลือก็ได้
พอกสิ้นหมดแล้ว ให้กินเหล้าอีกหนึ่ง ใช้รักษาอาการถ่ายเป็นมูกเลือดเป็นบิด หรือท้องเดิน
๖. **ยอดกกแก้ว** ย่างกินกับเกลือ ใช้รักษาอาการถ่ายเป็นมูก เป็นบิด ท้องเดิน
๗. **รากผักอีเล็ด** (ชะพลู) รากหมากแข้งขม (มะแว้ง) รากมะเขือขื่น เอามาแช่น้ำรวมกัน
กินน้ำที่แช่เป็นประจำ รักษาอาการไอ ไอเรื้อรัง
๘. **หมากพิกกับใส่เดือน** รักษาตานขโมย เอาหมากพิกมาตัดครึ่ง ควักไส้ออก
เอาใส่เดือนตัวใหญ่ๆ ๗ ตัว ล้างสะอาด เอาช้อนใส่ในพิกที่ผ่าไว้ เอาอีกท่อนมาปิด
นำไปหมกไฟจนสุก ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วเอาไปทำอาหาร จะใส่กับปลาแดกหรืออะไรก็ได้
พยายามให้เด็กกิน จนหมดท่อนล่างที่มีใส่เดือน (จะไม่เห็นเพราะเปื่อยหมดแล้ว)
อาจจะกินสองสามมื้อก็ได้
๙. **เปลือกกกไม้แดง** รักษาอาการกระดูกหัก พลิก เคล็ด ใช้เปลือกกกไม้แดงตำละเอียด
ใส่ห่อผ้าเอาไปนึ่งให้ร้อน นำมาประคบตรงที่หักหรือเคล็ดบวม
๑๐. **ใบมันดัน** ต้มน้ำ ใช้น้ำทา หรือเอาผ้าจุ่มน้ำประคบก็ได้ แก่เคล็ดขอก
๑๑. **ก้านบัวหลวง** รักษาอาการตาแดง ตาเจ็บ ระคายตา ใช้ก้านบัวหลวงตัดทำเป็นไม้เป่า
เป่าเข้าที่ตาจะหายจากอาการต่างๆ
๑๒. **ยาสูบ** ใช้ใบยาสูบม้วนพับ จุดไฟ พอมีควันก็เอามาพ่นที่ตา แก่ตาเจ็บ
๑๓. **น้ำนมคน** ต้องใช้น้ำนมคนสาว ใส่จอก เอาเลือดหยดลง ๒-๓ หยด ผสมกันแล้ว
ใช้หยอดตา แก่ตาเจ็บบวม
๑๔. **หัวบุก** ใช้รักษาฝี เอาหัวบุกมาฝาน ขูดเอาเนื้อตรงหัวนิดหน่อย มาปะพอกหัวฝี
จะทำให้ฝีสุกและแตกเร็ว หรือถ้าฝีแตกแล้วอาจใช้ใส่ปากแผลให้ขยาย หนองจะได้
ออกหมดและหายเร็ว

ทั้งท้าวดวงใจและท่านขุนทอนบอกว่า เคยได้ยินยาสมุนไพรหรือยากกลางบ้านอื่นๆ อีก หลาย
อย่าง แต่เนื่องจากปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้ ทำให้ลืมกันไปเกือบหมด ขณะนี้ถ้ามีใครเจ็บป่วยก็จะไปโรง
พยาบาล ไปอนามัย หรือไปซื้อยาจากร้านที่ตลาด แต่ถ้าบ้านที่อยู่ไกลๆ เช่น ปะออร์ ก็ยังต้องอาศัยยา
พื้นบ้านอยู่

ครอบครัวและเครือญาติ

ที่บ้านโมปากโทน ครอบครัวส่วนใหญ่มีคนในเรือนประมาณ ๘-๑๐ คน เป็นเด็ก ๓-๔ คน ผู้ใหญ่ ๓-๔ คน และคนแก่ อายุเกิน ๕๐ ปีขึ้นไป อีก ๑-๒ คน ส่วนมากเป็นพ่อแม่ของสามี ซึ่งเป็นเจ้าเรือน เดิมอาจเป็นเรือนของพ่อเผ่าที่ยกให้ลูกชาย

การแต่งงาน ผู้หญิงฮาร์กส่วนมากจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี ผู้ชายอายุประมาณ ๒๐ ปี เมื่อก่อนผู้หญิงที่แต่งงานจะมีอายุโดยเฉลี่ยประมาณ ๒๐ ปี ผู้ชายประมาณ ๒๒ ปี หมายความว่า ปัจจุบันนี้เผ่าฮาร์กแต่งงานเร็วขึ้น ในแง่ของอายุที่ถือว่าเลยวัยแต่งงานนั้น สำหรับผู้หญิงถือว่าถ้าอายุถึง ๔๐ ปี ยังไม่ได้แต่งงาน ก็คงไม่ได้แต่งงานแล้ว ส่วนผู้ชายจะเป็นโสดไปได้ถึงวัย ๕๐ ปี

ส่วนมากผู้ชายฮาร์กมีภรรยาคนเดียว นอกจากคนที่ร่ำรวยจริงๆ จึงจะมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน และจะอยู่ในเรือนเดียวกันได้

ชะนุบ สิ้นสอต หรือ ค่าดอง ฝ่ายที่ไปขอให้ฝ่ายเข้ามาอยู่ในเรือน จะต้องจ่ายค่าสิ้นสอตให้พ่อแม่ของฝ่ายที่ลงเรือนมา ในเผ่าฮาร์กมีทั้งที่ฝ่ายชายเข้ามาอยู่เรือนฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชาย จึงถือได้ว่า ชะนุบ จ่ายได้จากทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

ค่าสิ้นสอตนี้ให้กับพ่อแม่ จะเป็นเงินทอง ควาย ข้าวของใดๆ ก็ได้ตามแต่จะตกลงกัน นอกจากค่าดองยังมีค่าน้ำนม ซึ่งให้กับพ่อแม่ของฝ่ายที่จะออกจากเรือนมา เป็นของเล็กๆ น้อยๆ เช่น หม้อ ๑ ใบ ถ้วย ๑ ใบ ช้อนหรือเสื่อให้แม่ และยังมีค่าลงเรือน เป็นควาย ๑ ตัว ให้กับฝ่ายที่ลงเรือนมาเช่นกัน ควายหนึ่งตัวนี้จะต้องให้ ไม่มีการต่อรองหรือผิดสัญญา เพราะถือเป็นฮัตรอน คือถ้าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายที่ลงเรือน เกิดเจ็บป่วยในปีที่แต่งงานนั้น จะต้องใช้ควายตัวนี้ฆ่าเลี้ยงผี หรือถ้าไม่มีคนเจ็บป่วยก็ต้องฆ่ากินในปีนั้น เชื่อว่า ถ้าไม่ฆ่าควาย ผีบรรพบุรุษจะมาทวง ทำให้เกิดเจ็บป่วยในครัวเรือน ทั้งค่าน้ำนมและควายลงเรือนนี้ ไม่มีการคืนหรือเปรียบเทียบสิ่งคืน ถ้าเกิดการหย่าร้างในภายหลัง

การหย่าร้าง ผู้ชายและผู้หญิงมีสิทธิเป็นฝ่ายขอหย่าได้เท่ากัน แต่ทั้งนี้หมายความว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องมีความผิด อีกฝ่ายจึงจะขอหย่าได้ ฝ่ายที่มีความผิดต้องคืนค่าดอง ถ้าฝ่ายจ่ายค่าดองเป็นฝ่ายผิดก็จะเรียกค่าดองคืนไม่ได้ ต้องยกให้ไปเลย ถือว่าเป็นการชดใช้ความผิด แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายจ่ายหรือรับค่าดอง

เมื่อหย่าร้างกันแล้วฝ่ายที่ออกมาจากเรือนของตนก็จะเป็นฝ่ายกลับเรือน ส่วนลูกนั้นแล้วแต่ความสมัครใจ อาจอยู่กับพ่อหรือแม่ก็ได้ ส่วนมากถ้าลูกยังเล็กก็จะอยู่กับแม่ ถ้าตกลงกันไม่ได้ เผ่าแก่ที่ทำพิธีแต่งงานให้หรือญาติผู้ใหญ่จะเป็นผู้ตัดสิน หรือปนาย (นายหน้าในการแต่งงาน) อาจช่วย

ตัดสินเพราะถือว่าได้รู้เห็นมาตั้งแต่ต้น

ถ้าสามีหรือภรรยาตาย อีกฝ่ายอาจจะกลับเรือนของตนก็ได้ หรือไม่กลับก็ได้ ถ้าลูกไม่ไปกับพ่อหรือแม่แต่จะขออยู่กับพ่อแม่แม่ในเรือนที่อยู่มาแต่เดิม ก็ได้ในกรณีที่ลูกจะแต่งงาน พ่อแม่แม่จะเป็นผู้รับผิดชอบค่าครอง เพราะถือว่าอยู่ในครัวเรือนนั้น ส่วนมากพ่อหรือแม่ที่แยกไปแล้วมักจะช่วยจ่ายให้บ้าง แต่ไม่ถือว่าเป็นข้อกำหนดที่ต้องรับผิดชอบ

ทั้งพ่อฝ่ายและแม่ฝ่าย เรียกว่า *กามาย* คู่สามีภรรยาที่ไม่มีลูก จะเรียกฝ่ายหญิงว่า *เมกะแดง* เรียกฝ่ายชายว่า *เบ็บกาแดง* (เมะ - แม่ เบ็บ - พ่อ) ใช้เป็นคำเรียกโดยนับถือ ไม่ออกชื่อตัว

การสืบมรดก สมัยก่อนคนเฒ่าฮารักอยากได้ลูกผู้หญิงคนโต เพราะเป็นคนอยู่เรือน ดูแลพ่อแม่ เป็นหัวแรงในการทำมาหากิน ส่วนผู้ชายมักไปอยู่เรือนผู้หญิง หรือไปได้ผู้หญิงบ้านอื่น ในเรือนฮารักจึงมักมีลูกสาว-ลูกเขย คล้ายกับลาวลุ่ม ไม่ค่อยมีลูกชาย-ลูกสะใภ้ เหมือนชนเผ่าอื่นๆ ส่วนมาก

ลูกลำดับกลางไปจนถึงลูกสุดท้ายมักเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ไปจนตาย ในกรณีที่เมื่อพ่อแม่ตายแล้วมีลูกที่อยู่ในเรือนมากกว่า ๑ คน (หรือ ๑ คู่) ก็จะถือว่าคนที่อาวุโสสูงสุดเป็นเจ้าของเรือน แต่เรือนนั้นเป็นของทุกคนร่วมกัน

การแบ่งมรดกอาจยกให้ตั้งแต่เมื่อลูกแยกเรือนออกไป อาจยกที่ดินทำไร่ ทำสวน หรือทรัพย์สินเครื่องใช้อื่นๆ ให้ ถือเป็นกรรมสิทธิเด็ดขาดของคนนั้นแต่อย่างไรก็ตาม ในการทำมาหากิน ถ้าพี่น้องหรือเครือญาติมีเรื่องเดือดร้อน ก็ต้องช่วยกันทั้งหมด

การแบ่งทรัพย์สินไม่ว่าที่ดินหรือข้าวของอื่นใด จะแบ่งให้ลูกทุกคน ทั้งที่แยกเรือนออกไปหรือยังอยู่ในครัวเรือนเดิม ภาษาเฒ่าเรียกทรัพย์สินที่แบ่งให้กันว่า *ปะโตรย* ของที่พ่อแม่ยกให้ถือเป็นสินเดิม คือของติดตัวโดยตรง ถ้าเลิกร้างกัน เจ้าตัวก็เอากลับไป ต่างจากค่าครองที่ต้องยกให้ฝ่ายที่เสียหาย

ถ้าเกิดการหย่าร้าง ถ้ามีปัญหา เช่น สามีภรรยามีสินเดิมเป็นควาย แล้วควายนั้นมีลูก ถือว่าลูกควายเป็นสินสมรส ฉะนั้นถ้ามีการหย่าร้าง สินสมรสที่เป็น *วัตถุเป็น* (สังหาริมทรัพย์) จะต้องยกให้ฝ่ายที่ไม่มีความผิด ส่วนสินสมรสที่เป็น *วัตถุตาย* (อสังหาริมทรัพย์) เจ้าของก็ได้ติดตัวไป เพราะไม่มีการกองเจยจากเดิม ฉะนั้น ในกรณีที่ เป็นวัตถุเป็น ฝ่ายที่ทำความผิดมาก อาจไม่ได้ส่วนแบ่งเลย และยังคงคืนหรือยกค่าครองให้อีกฝ่ายด้วย

บทบาทหัวหน้าครัวเรือน ในทางปฏิบัติทั่วไป ผู้ชายฮารักเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ทว่าดวงใจอธิบายว่า ในสถานการณ์จริง ถ้าครอบครัวใด ภรรยามีความสามารถมากกว่าสามี ก็อาจจะเป็นผู้ตัดสินใจเป็นหัวหน้าครอบครัว ถ้าเกิดมีปัญหาที่ตัดสินในครัวเรือนไม่ได้ *บลา* อาจช่วยตัดสินให้ก็ได้ นอกจากนั้น

ก็อาจเป็นญาติพี่น้อง ในกรณีที่ปัญหาเกี่ยวข้องกับผู้อื่น นายบ้านอาจเป็นผู้ตัดสิน

สถานภาพของผู้หญิงฮาร์กค่อนข้างมั่นคง เมื่อเปรียบกับสถานะของผู้หญิงชนเผ่าอื่นๆ และในด้านสถาบันการปกครอง ปัจจุบันนี้ บ้านโมปากโทนมีผู้หญิงเป็นรองนายบ้าน และที่บ้านอื่น ผู้หญิงเป็นแนวโฮมก็มี แต่ยังไม่มีการมีผู้หญิงเป็นนายบ้าน ทั้งท้าวดวงใจและท่านขุนทอนคาดการณ์ว่า อีกไม่นานคงจะมีได้แน่นอน เพราะขณะนี้ ผู้หญิงเผ่าตะเริงที่เป็นสมาชิกสภาของแขวงเซกองก็มีอยู่แล้ว คนทั่วไปจึงเชื่อว่า ผู้หญิงสามารถทำงานปกครองระดับสูงได้

คำเรียกเครือญาติ

ญาติสายโลหิต

	ชาย			หญิง	
พ่อ	-	เบ๊บ	แม่	-	เมะ
พ่อของพ่อ	-	ตา	แม่ของพ่อ	-	ยะ
พ่อของแม่	-	ตา	แม่ของแม่	-	ยะ
ทวด	-	ตากะระ	ทวด	-	ยะกะระ
ลูกชาย	-	กอนโกญ	ลูกสาว	-	กอนกัญ
หลานชาย	-	เจ้าโกญ	หลานสาว	-	เจ้ากัญ
เหลนชาย	-	เจ้าจี้	เหลนสาว	-	เจ้าจี้
โหล่น	-	เจ้าจาร์	เหลน	-	เจ้าจาร์
พี่ชาย	-	เนา	พี่สาว	-	เนา
น้องชาย	-	เอาะฮุ	น้องหญิง	-	เอาะฮุ
ลูกของพี่/น้อง	-	มอน	ลูกของพี่/น้อง	-	มอน
พี่ชายของพ่อ	-	ญื่อ	พี่สาวของพ่อ	-	มา
พี่ชายของแม่	-	ญื่อ	พี่สาวของแม่	-	มา
น้องชายของพ่อ	-	ญื่อ	น้องสาวของพ่อ	-	มา
น้องชายของแม่	-	ญื่อ	น้องสาวของแม่	-	มา

การนับญาติสายโลหิตทั้งทางพ่อและแม่ นับตามศักดิ์เมื่อเทียบกับพ่อ/แม่ ไม่นับตามอายุ ลูกของพี่ของน้อง (มอน หลาน) นับเป็นชั้นเดียวกับลูกของตนเอง จึงถือหลานเขยและ หลานสะใภ้ เท่ากับลูกเขย/ลูกสะใภ้ ของตนเอง (ปะชาว/กามัน)

๔๑๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ญาติจากการแต่งงาน ฮาร์กนับญาติจากการแต่งงานและมีคำเรียกโดยเทียบจากญาติสายโลหิต

สามี	-	เกลา	ภรรยา	-	ไตรย
ลูกเขย	-	ปะชาว	ลูกสะใภ้	-	กามัน
หลานเขย	-	ปะชาว	หลานสะใภ้	-	กามัน
พี่เขย	-	เนา	พี่สะใภ้	-	เนา
น้องเขย	-	เอาะฮู	น้องสะใภ้	-	เอาะฮู
ลุงเขย/อาเขย	-	ญื่อ	ป้าสะใภ้/อาสะใภ้	-	มา
น้าเขย	-	ญื่อ	น้าสะใภ้	-	มา
พ่อของสามี	-	ตา	แม่ของสามี	-	ยะ
พ่อของภรรยา	-	ตา	แม่ของภรรยา	-	ยะ
พี่ชายของสามี	-	เนา	พี่สาวของสามี	-	เนา
น้องชายของสามี	-	เอาะฮู	น้องสาวของสามี	-	เอาะฮู
พี่ชายของภรรยา	-	เนา	พี่สาวของภรรยา	-	เนา
น้องชายของภรรยา	-	เอาะฮู	น้องสาวของภรรยา	-	เอาะฮู

คำเรียกญาติลักษณะอื่น ๆ

พ่อ/แม่ ของคู่สมรสเรียกกันและกันว่า **ซม้ง**

คำเรียกพี่/น้อง ของคู่สมรส เรียกแบบสุภาพ (โดยไม่ออกชื่อ) ว่า **กะไลย**

ลูกติดแม่ เรียกสามีของแม่ว่า **ญื่อ** หมายถึงเป็นพ่อน้ำ (พ่อเลี้ยง)

ลูกติดพ่อ เรียกภรรยาของพ่อว่า **มา** หมายถึงแม่บ้าน (แม่เลี้ยง)

ฮาร์กไม่มีคำเรียก ลูกเลี้ยง/ลูกบุญธรรม จะใช้คำเรียกลูกตามธรรมดา ในกรณีที่พ่อมีภรรยาใหม่ ลูกต่างแม่จะนับพี่น้องกันตามอายุ เพราะถือว่า พ่อคนเดียวกัน แม่จะไม่ได้อยู่เรือนเดียวกัน ถ้าแม่มีสามีใหม่ ลูกต่างพ่อก็จะนับพี่น้องตามอายุ เพราะแม่คนเดียวกัน

การขอลูกมาเลี้ยง มี ๒ อย่าง คือ ขอลูกของพี่หรือน้อง มาเป็นลูกบุญธรรมของตน อีกวิธีหนึ่ง เมื่อแม่ของเด็กตายตั้งแต่เด็กยังอ่อนๆ พ่อเลี้ยงเองไม่ได้เพราะไม่มีนมให้กิน มักมีคนมาขอไปเป็นลูกมาผูกแขนเป็นลูก อาจมีเงินทองให้กับพ่อบ้าง แต่ในกรณีที่พ่อเด็กตาย แม่จะเลี้ยงลูกเองได้

ฮาร์กใช้คำเรียกพ่อแม่คู่กัน ว่า **มะเบ๊บ** - แม่พ่อ คือ กล่าวถึงแม่ก่อน

ลูกพี่ลูกน้อง เรียกว่า **เอาะฮูเนา** - น้องพี่ คือกล่าวถึงน้องก่อน

คำว่าพ่อเฒ่าแม่เฒ่า ใช้ว่า *ยะตา-ย่าปู่* ยายตา (กล่าวถึงฝ่ายหญิงก่อน)
ข้อห้ามเกี่ยวกับการแต่งงาน ญาติใกล้ชิดระดับพี่น้อง แต่งงานกันไม่ได้ ลูกพี่ลูกน้อง (พ่อแม่เป็นพี่น้อง
ร่วมสายโลหิต) แต่งงานกันไม่ได้ แต่ถ้าเป็นญาติเกี่ยวดองจากการแต่งงานก็แต่งงานได้ อายุของคู่
แต่งงานไม่เป็นข้อกำหนดห้ามหรือสนับสนุน และไม่กำหนดว่าอายุของสามีหรือภรรยาควรมากหรื
น้อยกว่ากัน อายุของคู่แต่งงานจะมากน้อยกว่ากันอย่างไรก็ได้

ระบบความเชื่อและประเพณีพิธีกรรม

ผีต่าง ๆ ในระบบความเชื่อของฮาร์ก

ฮาร์กเชื่อว่า บนฟ้ามีผี เรียกว่า *ยางบระฮู* (ท้าวดวงใจอธิบายว่า คือ เทวบุตร เทวดา) เป็น
ผีที่ไม่ทำอันตราย ถ้ามีความทุกข์ความจน ก็อาจจะวิงวอนขอให้ยางบระฮูช่วยดูแล เช่น ถ้าฝนไม่ตก
ก็จะขอกับยางบระฮูว่า ขอให้ฝนตก แต่ไม่มีการทำพิธีใดๆ เพียงแต่ออกปากขอเฉยๆ

ผีดิน *ยางตะนะฮู* มักอยู่ตามจอมปลวกใหญ่ๆ บางทีเรียกว่า *ยางกะตูโบ้ง* ซึ่งไม่ทำอันตราย
คน ยางกะตูโบ้งนี้เป็นผีผู้หญิง ถ้าไปป่า คนฮาร์กจะหาที่นอนใกล้จอมปลวก เชื่อว่ายางกะตูโบ้งจะมา
ช่วยคุ้มครองป้องกัน ฉะนั้น คนฮาร์กจะไม่ทำอันตรายจอมปลวก แต่จะดูแลรักษาอย่างดี เพื่อให้ผี
จอมปลวกหรือผีดินมาดูแลคุ้มครองคนอื่นที่หนึ่ง

ผีป่า ยางบรี ทำอันตรายคนได้ เช่นเดียวกับผีภู ผีน้ำ ผีกกไม้

ผีกกไม้ ยางเดิมจรี เป็นผีที่อยู่ในต้นไม้ชนิดหนึ่ง คือ *เดิมจรี* (เดิม - ต้นไม้) ต้นไม้นี้บางที
เรียกว่ากกไฮ่ (ต้นไทร) มีหลายชนิด ชนิดที่ใบเล็กๆ เรียกว่า *จรีกาตะฮู* มักเป็นชนิดที่มีผี มีลักษณะ
คล้ายเครือเถาวัลย์ มักขึ้นอยู่กับต้นไม้อื่นแล้วรัดพันจนต้นเดิมตายไป เหลือแต่เครือเถาต้นเดิมจรี ถ้าผี
เดิมจรีมาทำให้คนเจ็บ จะต้องเลี้ยงผีด้วยไก่ หรือ หมู ท้าวดวงใจคิดว่า จรี น่าจะเป็นต้นไม้ชนิดเดียว
กับที่คนลาวเรียกว่า โพ แต่โดยทั่วไป จรี ของชนเผ่าอื่นๆ มักเป็นต้นไทร

ยางด้าก ผีน้ำ ผีเงือก ผีแซ่ เรียกรวมๆ กันว่า *ยางด้าก* ผีเงือกบางที่ปรากฏเป็นงู บางที่เป็น
คน เป็นผีที่อยู่ในน้ำ และมักมาเอาคนลงไปในน้ำ บางทีก็เป็นผีแซ่ (จระเข้) มาลากคนลงน้ำไป

ผีเรือน *ยางยี่* เป็นผีที่อยู่ในเรือนแต่ละเรือน ถ้ามาทำให้คนเจ็บป่วย ก็ต้องเลี้ยงผีเรือน

ผีบ้าน ผีกว้าน *ยางกาไก* เป็นที่อยู่ประจำกว้าน หรือบริเวณที่รวมของบ้าน เมื่อก่อนที่ยังมีกิน
ควายของหมู่บ้าน คือทุกคนกินรวมกัน แต่ไม่ถือว่าเลี้ยงผีบ้าน

ผีภู ยางกอรู ผีที่อยู่ตามภูเขา เป็นผีที่ทำอันตรายคนเช่นเดียวกับผีป่า ผีกกไม้ ผีเรือน

นอกจากความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมแล้ว ปัจจุบันฮาร์กรับอิทธิพลของ

๔๑๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ลาลุ่มเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพุทธ รวมไว้ด้วย แต่ไม่ถึงกับนับถือพุทธเป็นหลัก เหมือนคนสวยหรือละเวน ที่เมืองท่าแดง อิทธิพลลาลุ่มที่เห็นชัดที่สุดก็คือ เรื่องขวัญและการทำขวัญ ชนเผ่าอื่นๆ ก็มักรับเอาพิธีสู่ขวัญทำขวัญของลาลุ่มไปผนวกเข้ากับความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณหรือขวัญเหมือนกัน

ประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรมของฮาร์ก มีทั้งประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน พิธีกรรมที่ทำตามเทศกาล พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต และพิธีอื่นๆ เช่น สู่ขวัญ ปลูกเรือน

ท้าวดวงใจธิบายว่า เผ่าฮาร์กมีฮีดใหญ่ ๒ ฮีด ๑. *ยางยี่*-ฮีดผีเรือน ๒. *ยางยานารู*-ฮีดผีบ้าน (กว๊าน) ฮีดในที่นี้หมายถึงการแบ่งฮีดกินควาย คือมีการแบ่งฮีดกินควายหรือฆ่าควายเลี้ยงผีเมื่อเวลาที่มีคนเจ็บป่วยในเรือน ก็ถือว่าเป็น ฮีดผีเรือน ส่วนแบ่งฮีดบ้าน คือ การฆ่าควายตามเทศกาลที่ทำกันเป็นประจำ ถือเป็นฮีดบ้านหรือฮีดกว๊าน

เมื่อก่อนเผ่าฮาร์กมีกว๊านประจำทุกบ้านตั้งอยู่กลางบ้านซึ่งปลูกเรือนล้อมเป็นวงแต่มาในปัจจุบันฮีดกว๊านนั้นลบล้างไปมากแล้ว เพราะไม่มีกว๊าน และปลูกเรือนเรียงกันเป็นแถวแบบลาลุ่ม จึงไม่ค่อยมีงานบุญประจำปีและไม่มีการกินควายงานบุญประจำปีโดยเฉพาะในบ้านฮาร์กที่อยู่ในเมืองหรือใกล้เมือง แต่ถ้าจะกินควายทั้งบ้านก็กินร่วมกันได้ มีพิธีฆ่าควายได้ แต่ไม่เรียกว่า ฮีดบ้าน หรือแบ่งฮีดบ้าน แต่ฮีดเรือนนั้นลบล้างไม่ได้ เพราะยังมีการฆิดฮีดผีเรือนและมีการแบ่งฮีดเมื่อคนในบ้านเจ็บป่วย ถ้าหมอคู่ทำพิธี หรือคนในเรือนสังเกตเห็นว่าผีเรือนทำ ก็แบ่งฮีดผีเรือนและทำอยู่ที่เรือน สมัยก่อนถ้าฆิดผีบ้าน (ขะลำบ้าน) ก็ต้องแบ่งฮีดผีบ้าน และทำพิธีที่กว๊าน บ้านกะสังทางยังมีการแบ่งฮีดกว๊านบ้าง แต่ไม่ค่อยนัก ปัญหาสำคัญอยู่ที่เรื่องเศรษฐกิจ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน ได้แก่ พิธีสักข้าว พิธีรู้ดข้าวและเอาข้าวเข้าเล่า (ยั้ง)

พิธีเกี่ยวกับชีวิตได้แก่ การแต่งงาน การฝังศพ และพิธีเกี่ยวกับการเกิด รวมทั้งการแบ่งฮีดเรือนเพื่อเลี้ยงผีในกรณีที่มีคนเจ็บในเรือนถือเป็นฮีดเรือนจึงอยู่ในกลุ่มเดียวกันและยังอาจรวมพิธีสู่ขวัญไว้ด้วย เพราะมุ่งหมายเพื่อให้ชีวิตพ้นจากวิกฤตในทำนองเดียวกัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน ฮาร์กเป็นเผ่าที่ทำการเพาะปลูก พิธีกรรมในการทำมาหากิน จึงเป็นพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก ได้แก่ พิธีสักข้าวและพิธีรู้ดข้าว

ปากจ้ออาบา พิธีสักข้าวไร่

พ่อเรือน เจ้าเรือน มักไปสักข้าวไร่ก่อนสักสิบหรือยี่สิบหลุม แล้วจ้อย (หยอด) เมล็ดข้าวไว้

เวลาหยอดต้องหลับตา หยอดเมล็ดข้าว จะลงหลุมหรือไม่ลงก็แล้วแต่ จากนั้นก็กลับ เชื่อว่าเป็นการกันมดกันแมลงไม่ให้มากินเมล็ดพันธุ์

เสร็จจากวันแรกแล้วจึงไปปักข้าวทั้งหมด โดยช่วยกันไถครวเรือนหรือมีญาติพี่น้องมาช่วย เมื่อปักข้าวเสร็จ จะเอาไม้ไผ่ปล้องสั้นๆ มาวางลงบนไม้ลู่ (ไม้ปักข้าว) ที่ขีดกันเป็นร่อง ปักไว้ตรงจุดที่เริ่มปักข้าววันแรก ตักน้ำมาประพรมเป็นการบอมน้ำฟ้าน้ำฝนให้ตกให้พรมข้าว จะได้งอกงาม

เยะยางอาบา หรือ **จะเรียะอาบา** พิธีรูดข้าวและเอาข้าวขึ้นเล้าข้าว ก่อนรูดข้าว บางคนจะทำพิธีเพื่อให้ได้ผลผลิตมากๆ เรียกว่า เยะยางอาบา-ทำผีข้าว หรือ คือทำเป็นหลักไม้ไผ่ เอาไม้ไผ่มาสานเป็นกะบุงกันแหลมไว้ข้างบนหลัก ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นพู่ตกแต่งเสาให้งาม แล้วเอาเนื้อหมู หรือไก่ ปลา และข้าวมาหลามในกะบุง ของกินเหล่านี้เอาใส่กะบุงปลายเสา แล้วจึงเรียกผีข้าวมาอยู่ที่หลัก มากินข้าวปลาอาหารที่ทำไว้ให้ เมื่อทำพิธีแล้วก็กินข้าวร่วมกัน ก่อนจะลงมือรูดข้าว

เชื่อกันว่า จะต้องรูดข้าวจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกจึงจะได้ข้าวมาก เมื่อรูดข้าวแล้ว ก็ฟาดข้าวให้เหลือแต่เมล็ดข้าวเปลือก แต่จะไม่รูดรวงข้าวที่ได้จากหลุมที่ปักตอนแรกสุด รวงข้าวจากหลุมปักหลุมแรกๆ นี้จะเอามามัดไว้ที่เสาเล้าข้าว แล้วจึงเอาข้าวเปลือกขึ้นไว้เล้าข้าวซึ่งปลูกใกล้ๆ เถียงไร่วันที่เอาข้าวขึ้นเล้าข้าวนี้นิยมเลือกวันเดือนออก (ข้างขึ้น) ห้ามทำในวันเดือนดับ ถ้าจำเป็นก็ต้องให้พ้นวันเดือนดับไปสักระยะ จึงจะเอาข้าวขึ้นเล้าได้ เมื่อกองข้าวเปลือกในเล้าข้าวหมดแล้วก็เอารวงข้าวที่มัดเสาเล้าข้าวนั้นลงมารวบนกองข้าวเปลือกเชื่อว่าเมื่อตักข้าวไปดำข้าวจะไม่เปลืองมีข้าวกินไปได้นาน บางคนทำเล้าข้าวไว้ข้างๆ เรือนอีกหลัง เพื่อเอาข้าวที่จะกินมาไว้ใกล้ๆ เรือน ไม่ต้องไปเอาที่เถียงไร่อย่อย ส่วนข้าวพันธุ์จะแยกใส่กะฟ้าวต่างหากในเล้าข้าว

พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่การแบ่งฮีดเรือนเพื่อเลี้ยงผีรักษาโรค พิธีแต่งงาน ผังศพ และสู่ขวัญ ทำขวัญ **ยายยี่ ฮีดเรือน** การแบ่งฮีดยายยี่ มีรูปแบบอย่างเดียวกันกับแบ่งฮีดบ้าน เพียงแต่มีคนร่วมพิธีกลุ่มเล็กกว่า และขอบเขตของพิธีไม่ครอบคลุมคนทั้งบ้าน ค่าใช้จ่ายน้อยกว่า

กำหนดเวลาของการแบ่งฮีด ๓ วัน นับแต่วันตั้งจนถึงวันเลิก ไม่นับวันเตรียม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมคือ ในคนเรือนทั้งหมด คนอื่นๆ ในบ้านจะมาร่วมด้วยก็ได้ หัวหน้าผู้ประกอบพิธี คือ หัวหน้าครอบครัวที่มีคนเจ็บ จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมก็คือแบ่งฮีดให้คนเจ็บหาย และให้ผีพ่อแม่ได้กิน

เครื่องประกอบในพิธี มี ควาย วัว หมู แล้วแต่ว่าหมอดูบอกว่าผียากกินอะไร นอกจากสัตว์แล้วก็มีหลักสำหรับผูกควาย มีธงประดับประดา มีการแต้มลวดลายระบายสี ถ้ากินหมู ก็ไม่ต้องทำหลักทำธง เพียงแต่จับหมูมาฆ่าที่เรือน แล้วเรียกผีพ่อแม่มากิน

๔๑๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เผ่าซาร์กเชื่อว่า ถ้าในครอบครัวมีคนเจ็บป่วย ก็จะไปหาดูหมอว่าผีพ่อแม่ หรือ ลุงตา พ่อ เฒ่าแม่เฒ่าถามหา หรือว่าอื่นๆ ถ้าผีนั้นมีความต้องการจะกินหมู วัว หรือ ควาย ก็จะต้องไปหามาให้กิน ถ้าผีได้กินแล้วคนที่เจ็บป่วยอยู่นั้นก็จะหาย

ข้อห้าม ที่สำคัญที่สุดคือ ไม่ให้เรียกผีที่เป็นผีในครอบครัวมากิน (ผีคนตาย) แต่ถ้าไม่ใช่การ กินวัว ควาย หรือหมู ก็ให้เรียกผีพ่อแม่ ผีพ่อเฒ่าแม่เฒ่า อื่นๆ ได้ ข้อห้ามอีกข้อหนึ่งคือ ในการทำพิธี แปรงฮีด ไม่ให้เอาไม้ค้ำเนื้อขึ้นทางหน้าเรือน ถ้าเป็นการทำอาหารธรรมดาเอาขึ้นได้

ขั้นตอนในการแปรงฮีด เตรียมหาวัวควายหรือหมู มาไว้ที่บ้าน เตรียมข้าวมาจากทุ่ง เกลือ หมากเฝ็ด ทำเหล้า เตรียมยาสูบ หาอาหารสำรองพวกเบ็ด ไก่ ปลา ฯลฯ ในวันเตรียมของ (มีเตรียม) จะเอาข้าวมาตำตอนกลางคืน ถ้าเป็นฮีดเรือนก็ตำที่หน้าเรือน ถ้าแปรงฮีดบ้าน ต้องไปตำที่หน้ากว๊าน

ใน **มีฮีดตั้ง** ตอนเช้าผู้ชายจะเตรียมทำหลักผูกควาย เตรียมธงสำหรับประดับประดา แด้มลวดลาย ที่เสาหลักควาย ผู้หญิงไปหาฟืน เตรียมตักน้ำ แซ่ข้าว เตรียมเครื่องปรุง งานตอนบ่ายจะเริ่มประมาณ ป่ายโมง ถึงป่ายสองโมง นำควายออกมาจากคอก ผูกไว้กับหลักที่จะแปรงฮีด

ในวัน **มีฮีดฆ่าควาย** (ประมาณป่ายสามถึงสี่โมงเย็น หัวหน้าครอบครัวหรือเจ้าโคตร (คือผู้อาวุโส ของเรือน) ที่เป็นเจ้าพิธี จะร้องเชิญผีแต่ละส่วน นับตั้งแต่ผีพ่อแม่ ลุงตา พ่อเฒ่าแม่เฒ่า ผีญาติไปมา ผีห้วยหนองคลองบึง เชิญให้ผีตนที่ทำให้คนเจ็บป่วยมากินควายหรือวัวที่ผูกไว้กับหลัก และช่วยให้คน เจ็บหาย

การเรียกผีเรือนนี้ จะเดินวนรอบในตัวเรือน ๓ รอบ สั่นกระดิ่ง และร้องเชิญผี หลังจากเรียกผี ที่เรือนแล้ว ก็เอาฝ้ายสีขาวผูกแขนคนในครอบครัวของคนเจ็บ แล้วคนในครอบครัวลงมาที่พื้นดิน เดิน วนรอบควาย ๓ รอบ และเรียกผีอีกครั้ง หลังจากนั้น ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว เอาหอกแทงควายหนึ่ง แผล แล้วให้คนอื่นๆ ช่วยฟันควายด้วยมีด

การแทงควายจะแทงลำตัวด้านซ้าย ถือว่าเป็นการแทงให้ผี แต่เวลาฟันควายด้วยมีดยาวหรือ ดาบ (จ้าว) จะฟันด้านใดก็ได้ ส่วนมากจะต้องฟันประมาณ ๖-๗ ครั้ง ควายจึงจะทรุด เมื่อเอาฝ้ายที่ ผูกแขนซ้ายของคนไปใส่ในหูควายแล้ว จึงเอาขวานมาตัดกระดูกก้นคอให้หัวควายขาดออก เอาหัว ควายขึ้นเรือน จากนั้นก็ฆ่าและควายโดยตัดขาออก ปาดเอาตับมาให้ผู้เฒ่าดู ว่าดีหรือไม่ดี เมื่อดูตับแล้ว คนฆ่าและควาย (๔-๕ คน) จะปาดชิ้นส่วนควายส่งขึ้นเรือนเพื่อปรุงอาหารเลี้ยง ตัดชิ้นเนื้อตรงส่วน คอชิ้นเล็กๆ เสียบไม้ปักไฟ เอามาแบ่งแจกให้คนในเรือนคนเจ็บกินให้ครบทุกคน ขาหน้าข้างขวาปักขึ้น สันหลังให้คนในเรือน ตับแบ่งเป็นสองส่วนให้คนในเรือนและคนในบ้านต่างๆ กัน ม้ามแขวนไว้ที่เสาหลัก

เมื่อก่อนจะแขวน ๑ คิ่น แต่ปัจจุบันแขวนพอเป็นพิธี แล้วเอาลงมาปรุงอาหาร ตั้งแต่บ่ายไปจนถึงกลางคืน จะเป็นการกินเลี้ยงขึ้นควายและอาหารอื่นๆ เหล้าไห (ปัจจุบันมักซื้อเหล้าเตี๊ต (เหล้ากลั่น) จากตลาด การรื่นเริงจะดำเนินไปถึงตอนดึก หรืออาจจะตลอดคืน

ในวันที่สามก็ยังมีการเลี้ยงอาหารและเหล้า สำหรับพี่น้องหรือแขกจากบ้านอื่น ก็เลือกได้ว่าจะอยู่ต่อหรือกลับบ้านตน

หัวควายนั่นจะกินในวันที่สาม ปาดเอาหนังและเนื้อออกหมด แล้วเอาไปส่นไฟ เพื่อไม่ให้เน่า วันที่สี่จึงเอาขึ้นไว้ที่แคร่เรือน ในวันที่สี่เป็นวันทำความสะอาดกวาดเรือนหลังจากกินเลี้ยงกันมาแล้ว เป็นหน้าที่ของคนในเรือนและพี่น้องที่จะช่วยกัน

ปะฮุนย พิธีแต่งงาน

ส่วนมากการแต่งงานจะกินเวลาประมาณ ๑-๒ วัน ประเพณีของฮาร์ก ไม่มีการตกลงล่วงหน้า การสู่ขอ หรือการหมั้นหมายล่วงหน้า หญิงชายต้องตกลงกันเองแล้วจึงบอกพ่อแม่ พ่อแม่แต่ละฝ่ายรับรู้ และฝ่ายที่จะเป็นฝ่ายสู่ขอ ก็จะตั้ง *บาสา* (ปะนาย) พิธีเริ่มนับเวลาจากวันที่ปะนายไปสู่ขอกับพ่อแม่ของอีกฝ่าย และจะตกลงจ่ายค่าทองและค่าใช้จ่ายอื่นๆ และรุ่งขึ้นก็เป็นวันแต่งงาน

ผู้เข้าร่วมพิธีแต่งงานก็คือ ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย และคนในบ้านที่เป็นคนสนิทสนมคุ้นเคย ผู้ทำพิธีคือ ปะนาย เป็นผู้นำข่าวจากฝ่ายชายไปบอกพ่อแม่แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง แล้วนำคำตอบจากฝ่ายหญิงไปบอกฝ่ายชาย เมื่อทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันก็ถือว่าเริ่มงานได้

ขั้นตอนของพิธี

๑. ปะนายเป็นผู้ถามฝ่ายชาย-หญิงว่ารักกันจริงหรือไม่ ถ้าได้คำตอบแล้วก็จะเอา *เครื่องจำ* ของทั้งสองฝ่ายมาแลกกัน เช่น เงิน (๑๐๐ กีบ) ภาษาฮาร์กเรียกเครื่องจำนี้ว่า *ปะกวอด* ถ้ามอบปะกวอดให้กันแล้ว ก็แสดงว่ารักกันจริง และจะแต่งงานกัน

๒. ปะนายเรียก *ค่าน้ำนมและค่าลงเรือน* จากฝ่ายชายหรือหญิงให้กับอีกฝ่ายที่จะลงเรือนมา ค่าน้ำนมก็มีหม้อ ๑ ใบ ถ้วย ๑ ใบ ชิ่นหรือเสื้อ ๑ ผืน ค่าน้ำนมนี้ไม่ใช่ค่าทอง ถ้ามีการหย่าร้างกันไม่สามารถเรียกคืนได้ ต้องยกให้ไปเลย (หม้อหมายถึงว่า แม่ได้ต้มน้ำร้อนให้ลูก ถ้วยใช้ตักน้ำให้กิน และชิ่นคือผ้าที่ใช้เปียงสะพายลูกมาตั้งแต่เล็ก)

ค่าลงเรือน เป็นควาย ๑ ตัว จากผู้ที่ขอลูกเขย หรือลูกสะใภ้มาอยู่ที่เรือน ให้กับผู้ที่จะให้ลูกของตน ไปอยู่เรือนอีกฝ่ายหนึ่ง ควายนี้อาจเป็นควายใหญ่ควายเล็ก ควายตัวผู้หรือควายตัวเมียก็ได้ ค่าลงเรือนนี้ต่อรองไม่ได้เพราะผู้ที่ส่งลูกของตนไปจะต้องฆ่าควายกิน ถ้าไม่มีควายมาฆ่ากินเชื่อกันว่า ผีพ่อแม่

๔๒๐ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ลูกดาพ่อเฒ่าแม่เฒ่าจะมาทวงจะทำให้มีคนเจ็บป่วยในเรือน เฒ่าฮารักเรียกว่าเป็น ฮีตร้อน ควายค่าลงเรือนนี้ไม่ใช่ควายค่าตอง ถ้ามีการหย่าร้างจึงไม่สามารถทวงคืนได้ เพราะเป็นของผี

๓. หลังจากเจ้าภาพที่ขอลูกเขย ลูกสะใภ้ ยอมตกลงให้วัตถุสิ่งของที่กล่าวมาแล้วจึงค่อยตกลงเรื่องค่าตอง **ฮนุຍ** มีการต่อรองจนเป็นที่พอใจจึงตกลงกันค่าตองไม่มีกำหนดตายตัวแล้วแต่ฐานะครอบครัว อาจมีตั้งแต่ควายหนึ่งถึงห้าตัวและของอื่นๆ เช่น เงิน ทองคำ วัตถุมีค่า เช่น ไหเหล้าขนาดใหญ่ การตีราคามักดีเทียบกับราคาควายเป็น ไหใบใหญ่ ๑ ใบ ถือว่ามีมูลค่าเท่ากับควาย ๑ ตัว ก็จะนับเป็นค่าตองควาย ๑ ตัว รวมกับของอื่นๆ ตามแต่จะตกลงกัน

การตกลงค่าตองนี้มักจะเจรจากันตอนกลางคืน รุ่งขึ้นก็เป็นพิธีแต่งงานลงเรือน

๔. เมื่อตกลงกันได้แล้วว่าจะส่งมอบเท่าใดก่อน และติดค้างไว้เท่าใด ตอนส่งมอบค่าตองพ่อแม่ของฝ่ายที่รับมอบ ต้องจ่ายเงินให้ผู้ไปส่งตามจำนวน คนละ ๑๐๐ หรือ ๒๐๐ กีบก็ได้ ภาษาฮารักเรียกว่า **อ้ายาหนูน** (ให้-ส่ง)

๕. วันทำพิธีแต่งงาน เมื่อจ่ายค่าตองและค่าต่างๆ ตามที่ตกลงกันไว้แล้ว ฝ่ายที่ตกลงว่าจะลงเรือนก็มาเรือนได้เลย เมื่อลูกเขย หรือสะใภ้ขึ้นเรือน ฝ่ายเจ้าของเรือนจะต้องเตรียมไก่ไว้ ๑ ตัว ปะนายจะเชือดคอไก่ โดยให้ฝ่ายชายจับทางหัวและปีก ฝ่ายหญิงจับทางขาไก่ เมื่อเชือดแล้ว จะดูคางไก่ คือดูเอ็นที่คอไก่ (บางคนว่าหลอดลม) หมายความว่าดูความเป็นไปภายหน้าของคู่แต่งงาน จากนั้นก็นำไก่ไปต้มให้ปะนายและเฒ่าแก่กิน แต่งพาข้าวเอาเขยหรือสะใภ้กินร่วมกับคนในเรือน อาจกินเพียงนิดๆ หน่อยๆ พอเป็นพิธี ถือว่าเข้ามาเป็นคนในเรือนแล้ว พ่อแม่เจ้าเรือนก็จะบอกกล่าวผีเรือนมาดูแลรักษา ตอนกลางคืนมีการเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานตามฐานะคู่แต่งงานใหม่ พ่อเฒ่า แม่เฒ่าในเรือนกินข้าวด้วยกัน ถือว่าเป็นการเอาลูกเขยหรือลูกสะใภ้เข้าเรือนนับแต่นั้นไป

การแต่งงานของเฒ่าฮารักจะไม่มีบายศรีสู่ขวัญ แม้ว่าขณะนี้คนในบ้านโมปากโทนจะรับอิทธิพลการประกอบพิธีต่างๆ แบบลาวลุ่มมากขึ้นแล้วก็ตาม

พิธีเกี่ยวกับการเกิด เฒ่าฮารักไม่มีพิธีการเกิดที่เกี่ยวกับเด็ก แต่มีการอยู่ไฟของแม่ เรียกว่า **รอบอน** (รอบ-อยู่ อน-ไฟ) ต้องให้แม่ลูกอ่อนกินน้ำร้อน เอาหินมาเผาไฟแล้วจุ่มน้ำ ห่อผ้าเอามาประคบท้อง บางทีเอาใบหนาดมาต้มน้ำ ให้แม่ลูกอ่อนอาบตอนยังอุ่นๆ บางคนใช้แก่นไม้แดงต้มน้ำให้กิน ส่วนที่อยู่ไฟต้องทำเป็นเตียงนอนอยู่ข้างบ่อนไฟ ในบริเวณบ่อนนอนในเรือน (ในระยะนั้นจะต้องย้ายมาทำอาหารของกินที่เตาไฟด้านนอก) กำหนดจำนวนวันแล้วแต่ความเหมาะสม ถ้าแม่แข็งแรงก็อาจอยู่ไฟเพียง ๓-๔ วัน หรือไม่เกิน ๗ วัน

เผ่าฮารักไม่มีหมอดำแย แต่มีผู้หญิงที่เคยมีลูกแล้วไปช่วยเวลาคลอด หรือแม่เฒ่าในเรือนเป็นคนช่วยก็ได้ การตัดสายสะดือเด็ก ใครตัดก็ได้ เมื่อตัดแล้วเอารกไปฝังที่ห่างจากเรือนสัก ๕๐ เมตร มักไปฝังบริเวณที่เป็นดินโพน (เนินดิน)

การฝังศพ

เมื่อมีคนเจ็บในบ้าน และสังเกตว่าคนเจ็บจะไม่รอด คนในหมู่บ้านจะมาอยู่เป็นเพื่อน เมื่อคนเจ็บเสียชีวิต แต่ละเรือนจะส่งตัวแทนมาเผาคบงัน อย่างน้อยเรือนละ ๑ คน

เมื่อคนป่วยเสียชีวิตแล้ว พวกผู้ชายจะไปหาไม้มาทำโลง เช่น ไม้เนื้อแข็งต่างๆ เผ่าฮารัก ไม่มีการทำโลงเตรียมไว้ ถือว่า ชะล่า เวลาคบงันนั้นไม่เกิน ๓ วัน ๓ คืน ต้องเอาผู้ตายไปฝังที่ป่าช้า

เมื่อเอาศพลงเรือน ต้องทำบันไดผี ให้มีลูกบันไดเป็นจำนวนคู่ (บันไดเรือนปกติมีลูกบันไดจำนวนคี่) ทำแคร่ (กะต่า) หามลงเรือนมา อาจให้คนผลัดเปลี่ยนกันได้ เผ่าฮารักเชื่อว่าระหว่างหามศพไปนั้น ศพอาจหนักมากเพราะมีผีอื่นมานั่งเป็นเพื่อนบนโลง แต่ก็จะไม่วางพักระหว่างทาง ถ้ามีคนน้อยผลัดเปลี่ยนไม่ได้ จะต้องทำไม้ง่ามเพื่อวางคานหามพักบนนั้น ไม่ให้คานหามลงถึงดิน

ตอนที่เดินไปป่าช้า คนที่เดินหน้าสุดจะถือไข่มุกไปด้วยหนึ่งฟอง เพื่อเสี่ยงทายที่ที่จะฝังศพ ถ้าไข่มุกแตกที่ไหนก็ฝังตรงนั้น เชื่อกันว่าถ้าไข่มุกไม่แตก แสดงว่าผู้ตายไม่อยากจะอยู่ตรงนั้น แต่ถ้าเป็นการฝังศพซ้อนในโลงเดิม เช่นถ้าผัวหรือเมียตายก่อน เมื่ออีกคนตาย อาจขุดโลงเดิมขึ้นมาแล้ววางศพซ้อนลงไปโดยกลับหัวกลับเท้ากัน จะทำอย่างนี้ได้เฉพาะผัวเมียเท่านั้น ไม่ต้องเสี่ยงทายไข่มุก เพราะจะขุดขึ้นมาแล้วฝังลงที่เดิม เมื่อเอาโลงศพวางลงในหลุมแล้ว จะเอาเสื้อผ้าข้าวของต่างๆ ของผู้ตายวางไว้ในโลงด้วย ถ้ามีมากก็วางบนฝาโลง เมื่ออัดฝาโลงแล้วเอาดินกลบ ถือว่าเสร็จพิธีฝัง

เมื่อฝังศพเรียบร้อยแล้ว ก็จะกลับมาที่เรือนของคนตาย ตอนที่กลับออกมาจากป่าช้านั้น ห้ามหันหลังกลับมาดูป่าช้า ต้องไปให้ถึงเรือนผู้ตาย เชื่อว่าถ้าใครหันหลังกลับไปดู ผีคนตายจะเรียกขวัญกลับไปป่าช้า คนนั้นก็ป่วยและเสียชีวิตเป็นคนต่อไป ในระหว่างเดินกลับมานั้น จะมีคนไปจุดไฟหย้าคาไว้ระหว่างทาง ช่วงใกล้ถึงบ้าน คนที่ไปฝังศพกลับมาจะต้องเดินข้ามไฟนี้ ถือว่าผีจะข้ามตามมาไม่ได้

เมื่อฝังคนตายเสร็จเรียบร้อยแล้วคนในหมู่บ้านยังมาเผาคบงัน เรือนคนตายต่ออีก ๑-๓ คืน จึงจะเสร็จพิธี แต่ถ้าคนหนุ่มสาวยังอยากอยู่ต่ออีกหลายคืนก็ได้ เพื่อเป็นกำลังใจให้คนในเรือนผู้ตาย เรียกว่า มาอุ่นเรือน (งันเรือน) ในช่วง ๓ วัน รวมทั้งวันฝังศพ ถือว่า ชะล่าบ้าน วันแรกเรียกว่า **ต้องโตจ** คนตายกำลังเบื่อหน่าย ถ้าไปปลุกผีทำไร ก็จะไม่พอใจหมด ไม่ได้ผล วันที่สอง เรียกว่า **ลียงลาย** คือ เนื้อ

หนังสือปลั๊กปริแตก ถ้าไปทำอะไรก็จะแตกแยกสูญสลายหมด ไม่ได้ผลเหมือนกัน แต่การทำงานในบ้าน
ในเรือน หาผักหาหญ้าอาหารการกินธรรมดาทำได้ ไม่ชะล่า

เวลาฝั่งศพ จะกำหนดทิศทางว่าจะหันศีรษะคนตายไปทางใด คือถ้าเป็นผู้ชายจะหันไปทาง
ทิศตะวันตก เพื่อจะได้เห็นทิศตะวันออก ตอนเช้าจะได้ออกไปทำงาน ถ้าเป็นผู้หญิงจะหันไปทางทิศ
ตะวันออก เพื่อจะได้เห็นทิศตะวันตกเวลาบ่าย เมื่อเห็นตะวันตก จะได้เตรียมข้าวเย็นให้สามีและคนใน
เรือน คนฮารักเชื่อว่าคนตายอาจมาเกิดอีก ฉะนั้นบางทีญาติพี่น้องก็เอาดินหม้อเขม่า ป้ายไว้ที่หลังมือ
หลังเท้าผู้ตาย ถ้ามีเด็กมาเกิด มีเครื่องหม้ายอย่างนั้นติดตัว ก็เชื่อว่าเป็นคนตายมาเกิดใหม่

ถ้าเป็นผู้หญิงตายทั้งกลม จะต้องเอาลูกออกก่อนแล้วจึงฝังรวมกันทั้งแม่และลูก ในการเจาะ
ลูกออกนี้ ญาติพี่น้องมักไม่ทำเอง แต่จ้างคนอื่นที่ใจกล้ามาทำให้ ถ้าไม่เจาะออกจะกลายเป็นผีตายโหง
และดุร้าย สั่งสอนกันมาแต่ครั้งปู่ย่าตายายเป็นอันตรายมาก

เผ่าฮารักกำหนดป่าช้าฝั่งคนตายแยกกัน เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ป่าช้าผู้ใหญ่ **จามัน** ผู้ตายมีอายุ ๔-๕ ปีขึ้นไป

๒. ป่าช้าเด็ก **จามันอินคอย** เด็กอายุต่ำกว่า ๓ ปี ฝังแยกต่างหาก

๓. ป่าช้าผีตายโหง **จามันเบรง** แยกอีกบริเวณหนึ่งต่างหากไม่ให้รวมกับคนตายธรรมดา ระยะ
ทางจากหมู่บ้านถึงป่าช้ากำหนดว่าประมาณ ๑ กิโลเมตร จะอยู่ทิศไหนของหมู่บ้านก็ได้ เผ่าฮารักจะไม่
เผาศพ ยกเว้นคนตายเป็นโรคเรื้อรังจึงจะเผาได้

อโกลงปะฮาว พิธีเรียกขวัญ ถ้าขวัญหาย เช่นไปอาบนํ้านาน หรือไปมีเหตุอะไรมา ให้ตกใจ ไม่สบาย
ต้องเรียกขวัญ โดยคนในเรือนนั้นหรือคนอื่นก็ได้ ไปบริเวณที่คนขวัญหายไป เอาซอน (หาปลา) ไปเอ็น
ดักขวัญกลับมา หยิบเอาหินก้อนเล็กๆ ใส่ซอนกลับมาด้วย เมื่อมาถึงเรือนก็ถามคนในเรือนว่า “ขวัญ
ของ..... กลับมาหรือยัง” คนในเรือนจะตอบว่า มาแล้ว คนนั้นก็ขึ้นเรือน เอาหินจากซอนใส่จอกน้ำ
คืบถ่านไฟแดงๆ มาด้วย มาถึงที่คนเจ็บนอนอยู่ ก็เอาถ่านใส่ลงในจอก จะเกิดควัน ให้บอกควันเข้าหา
ตัวคนเจ็บ และพูดว่า “หนึ่งสองสามสี่ห้าหกตกไป ขวัญหายคืนเข้าตัวคนนี่แล้วเด้อ อย่าให้เจ็บอย่าให้ไข้
ให้แข็งแรงอยู่ดีกินดี”

พิธีเลี้ยงผี ผู้ทำพิธีเรียกว่า หมอเลี้ยงผี ไม่ใช่ใครๆ ก็ทำได้ การเลี้ยงผีไม่มีการกำหนดวันเดือนปี ขึ้น
อยู่กับว่าถ้ามีคนเจ็บป่วย และรู้ว่าผีทำ จึงจะมีการเลี้ยงผี ถ้าหมอบอกว่าผีใดทำก็เลี้ยงผีนั่น ตามปกติ
แล้วถ้าหมอบอกว่า ให้ใช้อะไรเลี้ยงผีก็ทำตาม โดยมากมักจะเป็นไก่ หมู แต่บางที่ใช้กิ้งก่า หรือแมงมุม
หมอดูเรียกว่า **ตะก้องจะลึง** ส่วนหมอผีเรียกว่า **ตะก้องปะยาง** หมอดูกับหมอเลี้ยงผีบางครั้งก็เป็นคน

คนเดียวกัน บางครั้งก็เป็นคนละคนกัน บางคนดูได้อย่างเดียว

เมื่อหมอรู้ว่าผีอะไรแล้ว ก็ตกแต่งเครื่องเลี้ยงผี หมอผีจะเป็นคนบอกว่า เลี้ยงผีอะไร ถ้าเลี้ยง ผีป่า ผีหนองน้ำ ผีต้นไม้ก็จะทำกระทงสี่มุม ถ้าเป็นผีนตaylorโงก็จะทำกระทง ๓ มุม ภายในกระทงใส่ ข้าวดำ (ข้าวกำ) ข้าวแดง ข้าวขาว บั๊นเล็กๆ เอากากกล้วยมาทำเป็นรูปคน ๓-๔ รูป ทำรูปควาย ช้าง ม้า อย่างละรูป ตัดกะบั้ง ทำเหล้าหนึ่งไห ทำธงด้วยผ้าหรือกระดาษสีดำ แดง ขาว หลายนๆ อัน ทำไม้ กวาดให้หมอผีกวาดผีออกจากคนเจ็บ ที่ปลายไม้กวาดปั้นข้าวสุกใส่ปลายไม้ เมื่อหมอผีกวาดผีออกจาก คนป่วยได้ ๒-๓ คืบแล้ว ก็ลงมือเลี้ยงผี โดยทำอาหารให้ผีเหมือนอาหารคน แต่ทำไม่มาก เอาใส่กระทง เวลาเลี้ยงผีจะจุดเทียน เรียกผีออกจากเรือนคนป่วย แล้วนำกระทงนั้นออกไปตามทิศที่ผีนั่นอยู่

กำหนดการเลี้ยงผี จะถือเอาตามเวลาที่คนเริ่มเจ็บป่วย เช่น ถ้าเริ่มป่วยในตอนเช้า ก็ต้อง เลี้ยงผีตอนเช้า เชื่อกันว่า ถ้าเลี้ยงผีไม่ถูกเวลาที่ผีทำ ผีจะไม่รับกระทงที่เลี้ยง คนป่วยก็จะไม่หาย

พิธีกรรมอื่นๆ

พิธีการปลูกเรือน

ผู้ทำพิธีในการปลูกเรือนใหม่ คือ เจ้าของเรือนใหม่ จะทำเครื่องหมายโดยการปักหลักหรือถาง หนุ่ย ในที่ดินที่ต้องการปลูก จากนั้นก็จะเสี่ยงความฝัน ถ้าฝันดีก็จะปลูกเรือนตรงที่นั้น ถ้าฝันไม่ดีก็ ย้ายหาจุดใหม่ เวลาที่จะยก (ยอ) เรือนใหม่ต้องตัดต้นกล้วยเล็กๆ หนึ่งต้น (กล้วยดิบน้อย) มัดไว้กับ เสาที่จะยกก่อน เชื่อว่าจะทำให้ร่มเย็น เหมือนกับต้นกล้วยซึ่งมีน้ำชุ่มอยู่ในต้นเสาคู่ที่จะผูกกล้วยนั้นจะ เป็นเสาคู่กลางด้านหน้าเรือนก็ได้ แต่ส่วนมากมักยกเสาคู่กลางด้านในเรือนที่จะเป็นบริเวณที่นอน ก่อน เสาคู่หน้า การผูกกล้วยอาจจะผูกเพียงเสาเดียวในคู่นั้น

เวลาปลูกเรือนส่วนมากจะปลูกตอนเช้า แต่ไม่ได้กำหนดเวลาว่าเวลาใดดีเวลาใดไม่ดี เพียงแต่ มีข้อห้ามคือ ห้ามปลูกเรือนในวันข้างแรม (กโหลจ-เดือนดับ) เชื่อว่าไม่ดีเพราะการสร้างนี้จะไม่เจริญ จะเหมือนพระจันทร์ที่มีดับไป จึงนิยมปลูกในเวลาเดือนออก (กโหลเกิด)

ข้อห้าม ข้อนิยมที่เกี่ยวกับความเชื่อ

ข้อห้าม

๑. เวลาพิธีเลี้ยงผี แปะฮิต ห้ามเอาไม้ดิบขึ้นทางหน้าเรือน แต่ถ้าเป็นไม้สั้นๆ ไม้เล็กๆ ก็เอา ขึ้นได้ ถ้าไม้ขนาดใหญ่ต้องเอาขึ้นทางหลังเรือน เรือน ถือว่า ขะลำ ถ้าเป็นเวลาแปงฮิตจึงเอาขึ้นเรือนได้ เด็ดใบไม้ดิบมาโปรยหน้าเรือนก็ไม่ได้ ถ้าเกิดมีคนเจ็บ ถือว่า คนทำนั้นผิดฮิต ต้องเฮ็ดเว้าผี คอบผี ให้

ผู้รู้ ว่า คนทำนั้นไม่รู้ธรรมเนียม แต่ถ้าเป็นคนฮารักธรรมเนียม ที่ทำเพราะหาเรื่องหรือเพราะเมา จะต้องถูกปรับไหม เช่น ถ้ามีคนเจ็บป่วยก็ต้องฆ่าหมูฆ่าควาย ให้ผีกิน

๒. ห้ามเรียกผี พูดถึงผีในที่ในเรือน นอกจากในขณะแบ่งฮีดคอง ก็เรียกได้ ห้ามร้องรำ ตีปะเนาะ ตีก็องลา ถ้าไม่ใช่เวลาแบ่งฮีด การเป่ากะบัง ตีกลอง ก็ทำไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นเครื่องดนตรีสำหรับแบ่งฮีด ไม่ใช่เครื่องบันเทิง

๓. เวลาไปเกี่ยวข้าวห้ามผิวปาก ข้าวเปลือกข้าวสารจะหมดเปลืองเร็ว ปลิวไปหมด

๔. ปลุกเรือน ห้ามปลุกวันเดือนดับ เวลาเดือนดับ ห้ามรดข้าวหรือเอาข้าวออกจากไร่ จากเล้า ข้าว ถือว่าจะทำให้กินข้าวเปลือง ไม่พอกิน แม้แต่เสื้อผ้าข้าวของที่อยู่ในหีบในห่อเวลาเดือนดับก็ไม่ให้เอาออกมา เงินทองไม่ให้หยิบมาซื้อข้าวของหรือหยิบให้ใคร ควายในคอกไม่ให้เอาไปขาย โดยทั่วๆ ไปถือว่า เดือนดับเป็นเวลาสิ้นสุด ทำอะไรก็จะหมดเปลือง จะเสียหาย

๕. ถ้าในเรือนมีผีตายโหงลักษณะใดก็ตาม คนในเรือน ต้องฆ่าควายสลากบ้าน **กะซิดกะปัว สลากกะไก** เป็นการแก้ชะล่า

๖. ผู้หญิงท้องหรือมีระดู ห้ามนั่งที่หัวบันไดเรือนหรือนั่งคาประตูเรือน ลูกจะไม่ออก

๗. ระหว่างท้อง ถ้าผู้หญิงจะไปไหน ไปทำงานหรือทำธุระอะไรก็ตาม ต้องไปให้ถึงที่ทำธุระให้เสร็จแล้วกลับเรือน ห้ามไปครึ่งค่อนทางแล้วกลับเรือน ถ้าจะไปเอาข้าวของอะไรมาเรือน เช่น ฟืน ผักหญ้า ต้องเอามาให้หมด แล้วเก็บไว้ที่เรือน ห้ามกลับไปเอาสองเที่ยวสามเที่ยว

ผู้หญิงที่กำลังอยู่ไฟหลังคลอดลูก ไม่ให้กินปลาหนัง ถ้าออกไฟแล้วกินได้ตามปกติ ผู้หญิงไม่ให้กินกล้วยแฝด หรือ กล้วย ๒ หน่วย ๓ หน่วยติดกัน กลัวว่าจะมีลูกแฝด ซึ่งเวลาคลอดมักจะอันตราย แต่ไม่ถือว่า ชะล่า และไม่รังเกียจลูกแฝด

ผู้หญิงท้อง ห้ามกินอาหารบางอย่าง เช่น ลิ่น ลิง แมว เสือ ช้าง หมา ม้า งู เต่า ถ้าเป็นการเอาอาหารไปให้คนเรือนอื่น ก็ต้องบอกว่าเป็นอาหารอะไร ใครที่กินไม่ได้จะได้อะไร ไม่ทำผิดฮีด เมื่อก่อนนั้นคนฮารักไม่กินหมา แต่เดี๋ยวนี้เริ่มมีบางคนกิน แต่ส่วนใหญ่ก็ยังไม่กินหมา ถ้าผู้หญิงท้องกินเนื้อสัตว์ที่ต้องห้ามเข้าไปแล้ว เด็กที่เกิดมาก็อาจจะมีความผิดปกติในทางร่างกายหรือจิตใจ เช่นแม่กินเนื้อลิง เด็กอาจมีนิสัยขี้ลักขี้ขโมย กินเนื้อเสือเด็กจะมีนิสัยโมโหร้ายเหมือนเสือ เป็นต้น เมื่อแม่รู้ตัวว่ากินเนื้อสัตว์เหล่านี้เข้าไป จะต้องเก็บกระดูกสัตว์ไว้ เมื่อคลอดลูกแล้ว ถ้ารู้สึกว่าการร่างกายผิดปกติหรือจิตใจไม่เป็นปกติ ก็ต้องเอากระดูกนั้นไปเผาไฟ

๘. เรือนใดมีแม่หญิงที่ได้ลูกไม่มีพ่อ หรือมีลูกเมื่อแต่งงานยังไม่ครบปี เรียกว่า **ลูกทาง** หรือ **ลูก**

บ่เต็มเดือน ต้องให้พ่อแม่ของผู้หญิงนั้นฆ่าควายสลากบ้านให้คนอื่นมากินทั้งหมดและต้องเอาเลือดควายมาทาหลังเท้าคนในบ้านทุกคน รวมทั้งทาของใช้ในเรือน ไม่เช่นนั้นจะมีคนเจ็บคนตาย หรือข้าวของเสียหาย ถือว่าถ้าไม่ฆ่าควายก็จะชะล่า

๑๐. ไปฝังศพ เวลากลับจากหลุมฝัง ห้ามเหยียบหลังไปดูบริเวณหลุม ให้เดินกลับเรือนมาเลย และระหว่างทางต้องจุดกองไฟเล็กๆ แล้วก้าวข้ามกองไฟ ผีจะตามมาไม่ได้

ฝังศพแล้ว ในระยะสามวัน (นับรวมวันฝังศพ) ไม่ให้ทำงานในไร่นาหรือสวน ไม่ให้ไปปลูกต้นไม้ปลูกพืช หรือทำกิจการงานจริงๆ จังๆ แต่ถ้าเป็นการหาผัก หาปลามากินในเรือนก็ทำได้

ข้อนิยม

๑. เวลาปลูกเรือน ตอนจะฝังเสาคู่แรก ต้องเอาต้นกล้วยตีบน้อยผูกที่เสา แล้วจึงฝัง เชื่อว่าจะอยู่สุขสบาย ร่มเย็น เหมือนต้นกล้วยซึ่งเย็นเพราะมีน้ำชุ่มเต็ม

๒. ก่อนรดข้าว ถ้าได้ทำพิธีเรียกขวัญผีข้าว ก็จะได้ข้าวมาก จึงนิยมเอิ้นผีหรือทำขวัญข้าวขวัญไร่นา อย่างน้อย ๓ ปีต้องทำครั้งหนึ่ง หรือจะบ่อยกว่านั้นก็ได้ เพื่อให้ข้าวงอกงาม การเอิ้นขวัญข้าวนั้นทำกันที่ไร่นา ถ้าครอบครัวใดทำได้ตามกำหนด ๓ ปีต่อครั้ง เชื่อว่าจะไม่อดอยาก ได้กินอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าไม่ทำก็ไม่ถือว่าชะล่า

๓. เวลาจะดักข้าวจากเล้า จะเอาไปหุงกิน ต้องดักด้วยกระตองเต่า **เกราะฮือเด็ก** แล้วจึงใส่กะพ้อเอาไปเรือน ถือว่าข้าวจะไม่หมดเปลืองเร็ว

๔. เมื่อมีการพลัดตกหกล้ม โดยเฉพาะในกรณีเด็กๆ หกล้ม จะต้องเอาดินตรงที่หกล้มนั้นมาใส่จอมหัว เป็นการเรียกขวัญ เรียกว่า **กะโลงปะฮาว** เมื่อมีใครที่เดินทางไปที่ยื่นนานๆ หรือลงไปอาบนํ้านานเกินไป ก็นิยมเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัว

เมื่อมีลูกเล็กเด็กแดงเกิดเจ็บป่วย มักไปเอาน้ำหรือดินตรงที่เด็กไปเล่นก่อนจะเจ็บไข้ ดักใส่ชอนมาที่เรือน ตอนดักให้บอกว่า **นี่เป็นขวัญของลูกข้อย อย่ามาอยู่ตรงนี้ ข้อยจะนำเมื่อเอือน** แล้วกลับไปเรือน เมื่อถึงเรือนให้ร้องถามคนบนเรือนว่า **ลูกมาหรือยัง** คนบนเรือนจะร้องตอบว่า **มาแล้วๆ** จากนั้นเอาเศษดินหรือน้ำที่ดักมานั้น ไปวางไว้บริเวณหัวนอนเด็กชั่วระยะหนึ่ง พอหายแล้วก็เอาไปทิ้งได้

ข้อห้ามข้อนิยมเหล่านี้ ในบ้านโมปากโทนยังจดจำกันได้อยู่พอสมควร แต่การถือปฏิบัติก็คลายความสำคัญลงไปมาก เพราะวิถีชีวิตเปลี่ยนไป เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ก็ทันสมัยขึ้น ที่บ้านฮารักที่อยู่ไกล เช่น บ้านปะออร์ คนเฒ่าคนแก่ยังห้ามหรือสั่งสอนลูกหลานอยู่ตามความเชื่อดั้งเดิม